

TAMPEREEN YLIOPISTO

Isät, päihteet ja sukupuoli

Kategoria-analyttinen tutkimus päihteidenkäyttäjien isyydestä

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

ELISA-MARIA NIITTYLÄ

Toukokuu 2018

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

NIITTYLÄ, ELISA-MARIA: Isät, päihteet ja sukupuoli – Kategoria-analyyttinen tutkimus päihdeikäyttäjien isyydestä

Pro gradu -tutkielma, 81 sivua, 4 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Kirsi Juhila

Toukokuu 2018

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena oli tarkastella sitä, millaisena päihteitä ongelmallisesti käyttävien miesten isyys näyttäytyi heidän puheessaan. Tutkimuksessa tarkasteltiin aineistossa esiintyneitä isäkategorioida ja puhumisen tapoja, joilla miehet tuottivat itseään isänä suhteessa kulttuurisesti määrittäviin kategorioihin ja vanhemmuuden kulttuuriseen mallitarinaan liitettyihin odotuksiin ja kriteereihin. Kiinnostus oli myös siinä, miten miehet selonteoillaan purkivat ja uudistivat päihdeongelmaisen isän kategorian sisältöä, sekä siinä, miten isyys määrittyi suhteessa äitiyteen.

Tutkimuksen aineisto koostui viiden päihdeongelmansa vuoksi hoidossa olevan miehen avoimesta teemahaastattelusta. Haastattelut suoritettiin vuoden 2016 aikana kolmannen sektorin organisaation asuntolassa ja erikoissairaanhoidon poliklinikalla. Aineistoa tarkasteltiin sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta ja se analysoitiin jäsenyyuskategoria-analyysin keinoin ja käsittein.

Haastattelupuheessa esiin tulleet isyyuskategoriat voitiin jakaa kahteen osaan riippuen siitä, korostuivatko niissä hyväksyttävään ja vahvaan vai hauraaseen ja ohenevaan isyyteen liitettävissä olevat ominaisuudet. Isyyden kulttuurisesti hyväksytyjä ja hyvänä pidettyjä piirteitä painottavat kategoriat nimettiin *hyvän ja vastuullisen isän, läsnä olevan ja omistautuneen isän, leppoisan ja harmitoman isän* sekä *riittävän isän* kategorioiksi. Isyyden ongelmallisempiin puoliin keskittyvät kategoriat taas nimettiin *poissa olevan ja etäisen isän, syyllisen isän* sekä *kadonneen isän* kategorioiksi.

Analyysin toinen fokus oli isyyden rakentumisessa suhteessa äitiyteen. Isä-äiti-kategoriaparin tarkastelussa vanhempien suhde näyttöytyi epäsymmetrisenä silloin, kun äidin rooli korostui selvänä ja vastuullisena vanhempana, isyyden portinvartijana tai lasten kasvatuksen ja huolenpidon asiantuntijana. Symmetrisempää vanhemmuutta oli löydettävissä niistä pikkulapsiperheen arjen kuvauksista, joissa isät osallistuivat perushoivaan, ja joissa arjen kasvatusvastuu näyttöytyi jakautuneen tasapuolisesti.

Haastateltavat olivat tietoisia kulttuurisista kategorioista ja kommentoivat niitä haastattelujen aikana. He myös tuottivat puheessaan ikään kuin valtavirrasta poikkeavia merkityksiä olemassa oleville kategorioille. Tutkimuksen aineistossa isyys näyttöytyi ei-staattisena vaan muuttuvana, monimuotoisena ja kokemuksellisenä ilmiönä.

Avainsanat: isyys, mieheys, vanhemmuus, sukupuoli, päihdeongelma, jäsenyyuskategoria-analyysi

University of Tampere
Faculty of Social Sciences

NIITTYLÄ, ELISA-MARIA: Fathers, intoxicants and gender – Categorization analysis of substance abusers' fatherhood

Master's Thesis, 81 pages, 4 appendix pages

Social Work

Supervisor: Kirsi Juhila

May 2018

The purpose of this master's thesis was to examine how fatherhood of men suffering from substance abuse problems appears in their speech. The study looked at the fatherhood categories that were constructed during the interviews. The focus was predominantly in the ways in which the men showcased themselves as fathers, in relation to culturally defined categories and to the expectations and criteria attached to the cultural model of parenthood. There was also an interest in how fatherhood was determined in relation to motherhood.

The research material consisted of open theme interviews of five men who had children and at the time were being treated for their substance abuse problems. The interviews were conducted during the year 2016 in the dormitory of a third sector organization and in a specialist nursing polyclinic. The material was examined from the point of view of social constructionism, and analysed by the means and concepts of membership category analysis.

The categories of fatherhood that emerged during the interviews could be divided in two, depending on whether the attributes attached to them could be linked to acceptable and strong, or the fragile and thinning fatherhood. The four categories that emphasized culturally acknowledged attributes of acceptable fatherhood were named as *the good and responsible father*, *the present and devoted father*, *the jovial and harmless father* and *the sufficient father*. The three categories that stressed the more problematic aspects of fatherhood were named as *the absent and distant father*, *the guilty father* and finally, *the lost father*.

The second focus of the study was on the construction of fatherhood in relation to motherhood. When examining the father-mother standardized relational pair, the relationship between the two parents appeared asymmetrical when the role of the mother was composed as the sober and responsible parent, as a gatekeeper, or as an expert in child rearing and care. More symmetric parenthood could be found in the descriptions of the everyday life in an infant family, where fathers participated in basic care, and where the child rearing responsibility of everyday life appeared equally distributed.

The men were aware of the existence of cultural categories and commented on them during the interviews. In their speech they also produced interpretations and meanings that differ from the so-called mainstream categories. In the research material, fatherhood appeared to be non-static but variable, diverse and experiential in nature.

Keywords: fatherhood, masculinity, parenthood, gender, substance abuse problem, membership category analysis

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 ISYYS, MIEHEYS JA YHTEISKUNTA.....	2
3 VANHEMPIEN PÄIHTEIDENKÄYTTÖ YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ	9
3.1 Sukupuolittunut päihteidenkäyttö ja vanhemmuus eri aikakausina	9
3.2 Isyys ja ongelmallinen päihteidenkäyttö.....	13
4 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS	17
4.1 Sosiaalinen konstruktionismi teoreettis-metodologisena viitekehyksenä.....	17
4.2 Jäsenyyskategoria-analyysi	18
4.3 Tutkimustehtävä	24
4.4 Aineiston keruu ja haastateltavat	25
4.5 Aineiston analyysiprosessi	28
4.6 Tutkimuksen eettiset kysymykset	30
5 HYVÄKSYTTÄVÄ JA VAHVA ISYYS	32
5.1 Hyvä ja vastuullinen isä	33
5.2 Läsnä oleva ja omistautunut isä	39
5.3 Leppoisa ja harmiton isä	42
5.4 Riittävä isä.....	46
6 HAURAS JA OHENEVA ISYYS	47
6.1 Poissa oleva ja etäinen isä	48
6.2 Syyllinen isä.....	52
6.3 Kadonnut isä	56
7 ISÄ SUHTEESSA ÄITIIN	59
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	68
Lähteet.....	75
Liitteet	82

1 JOHDANTO

On arvioitu, että Suomessa elää kymmeniä tuhansia lapsia päihdeongelmaisen perheen arjen keskellä. Alkoholista ja huumeidenkäytöstä kärsitään kaikissa yhteiskuntaluokissa (Holmberg 2003, 10–12). Päihteidenkäyttö sekä siitä juontuvat ongelmat ja kustannukset ovat yhteiskunnallisessa kontekstissa aiheita, jotka puhuttavat. Erityisesti silloin, kun päihteitä käyttävällä yksilöllä on lapsia, toiminnasta tulee julkisessa keskustelussa hyvin tuomittavaa (Sinko & Virokannas 2009).

Tutkin pro gradu -tutkielmassani päihteitä käyttäviä isiä ja heidän vanhemmuuttaan. Kiinnostuin aiheesta alun perin vuoden 2014 alkupuolella, kun sain ensimmäistä kertaa tuntumaa lastensuojelutyöhön. Sekä lastensuojeluilmoitusten että lastensuojeluasiakkuuden takana näytti usein olevan jommankumman vanhemman ongelmalliseksi katsottu päihteidenkäyttö. Tarkastellessani erään päihteidenkäyttäjän suhdetta lapsiinsa kiinnostuin pohtimaan niin sanotun normatiivisen, hyväksyttävän ja päihteettömän vanhemmuuden eroja päihteidenkäyttäjien vanhemmuuteen.

Tehdessäni aiheesta kirjallisuuskatsausta kandidaatintutkielmaani (Niittylä 2015) huomasin, että päihteitä käyttävistä isistä löytyi aineistoa huomattavasti vähemmän kuin äideistä. Yhä uudelleen havahduin siihen, että lapsia ja isyyttä ei usein mainittu sellaisessa tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin miesten päihteidenkäyttöä. Löysin myös teoksia, joissa vanhemmuuden katsottiin olevan yhtä kuin äitiys, eikä isyyden käsittelylle ollut jäänyt tilaa. Isien onkin 2000-luvulla sanottu kadonneen tämän kaltaisesta tutkimuksesta, samalla kun päihdeongelmasta kärsivät äidit ovat nousseet lehtien otsikoihin ja tutkimuksen kohteiksi (Kosonen 2011, 679). Samaan aikaan tutkijat näkevät päihteitä käyttävien äitien saavan osakseen sellaista tunnelatausta, kielteisyyttä ja tuomitsevuutta, jota päihdeongelmaiset isät eivät näytä kohtaavan (ks. Andersson 2008, 22–23). Ulkopuolisten suhtautuminen yksilön vanhemmuuteen riippuu näin ollen suuresti vanhemman sukupuolesta.

Nykyisin päihderiippuvuuskäyttäytymisen katsotaan olevan luonteeltaan pitkälti sukupuolineutraalia. Sukupuolen sijaan henkilön kyky säilyttää terveytensä ja olla addiktoitumatta määrittää sen, tuleeko päihteistä yksilölle ongelma vai ei. Vanhemmuus ja päihteet näyttäytyvät perustavanlaatuisesti epäsovivalta yhdistelmältä, mutta ainoastaan äidin ollessa kyseessä seurauksia pidetään lapselle erityisen vakavina. (Nätkin 2003, 35–36.) Päihteidenkäyttö näyttäytyy siis sukupuolittuneena nimenomaan suhteessa vanhemmuuteen.

Tutkimukseni tehtävä on kuvata sitä, millaisena päihteitä ongelmallisesti käyttävien miesten isyys näyttäytyy heidän puheessaan. Tutkimukseni aineisto koostuu viiden päihdeongelmasta kärsivän miehen teemahaastattelusta, jotka olen analysoinut käyttäen jäsenyyskategoria-analyysin työkaluja.

Tutkimusraportissani avaan ensin isyyden ja mieheyden käsitteitä yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksen sekä sukupuolentutkimuksen lähtökohdista käsin, minkä jälkeen esittelen aiemman tutkimuksen avulla päihteidenkäytön ja vanhemmuuden sukupuolittuneita merkityksiä. Seuraavassa luvussa esitän ja perustelen tutkimuksen lähtökohdat ja toteutukseen liittyvät valinnat. Itse analyysi on jakautunut kolmeen pääluukuun, joista luku 5 keskittyy aineistossa esiintyneisiin hyväksyttävän ja vahvan isyyden kuvauksiin, ja seuraava luku 6 taas hauraan ja ohenevan isyyden analyysiin. Viimeisessä analyysiluvussa 7 tarkastelen vielä sitä, miten isyys määrittyy aineistossa suhteessa äitiyteen. Tutkimusraporttini päättyy johtopäätös- ja pohdintalukuun.

2 ISYYS, MIEHEYS JA YHTEISKUNTA

Vanhemmuutta lähestytään yleisesti tutkimuksessa hyvin ongelmakeskeisesti. Sekä äitiys että isyys näyttävät tulevan julkisiksi keskustelunaiheiksi, uutisotsikoiksi ja tutkimuksen kohteiksi silloin, kun äidit ja isät toimivat niin sanotusti perinteisestä poikkeavasti tai vastoin hyväksytyjä odotuksia. Näin ollen normaalia ja hyvää isyyttä määritellään usein vastakohtien kautta. Isiä on tutkittu erityisesti silloin kun isyys on ollut jotenkin ”vääränlaista”, heikkoa tai puuttuvaa, ja aiheuttanut ongelmia perheelle tai lapsille. (Pirskanen 2011, 26.)

Arto Jokinen (1999) esittää yhden mahdollisen tavan tarkastella isyystutkimuksen traditioita. Hän jakaa isyystutkimuksen kahteen ryhmään sen perusteella, pohjautuuko tutkimus sukupuolentutkimukseen vai ei. Ensimmäisessä tutkimustraditiossa, joka ei kiinnity sukupuolentutkimukseen, isyyden ja sukupuolen muodostumisen yhteiskunnalliset reunaehdot jäävät usein huomioimatta. Toisessa, sukupuolentutkimukseen pohjautuvassa isyystutkimuksen traditiossa, on sen sijaan pohdittu uudenlaisen isyyden mahdollisuuksia. (Em., 1999, 24–25.)

Kulttuurissamme on tarjolla tietynlaisia isyyskuvauksia ja -kategorioita. Kulttuurisista mallitarinoista voimme puhua silloin, kun tarkastelemme sellaisia laajalti tunnistettuja ja jaettuja kulttuurisen

tietovarantomme osia, jotka kertovat arvostuksistamme ja ideaaleistamme (Juhila 2004). Nämä eivät välttämättä kuvaa asioiden todellista tilaa, vaan rajaavat sitä, millaisia sosiaalisia ja kulttuurisia tarinoita on ylipäättään mahdollista ottaa käyttöön. Arvostuksiin ja ideaaleihin liittyen voidaan puhua kulttuurisesti ja sosiaalisesti hallitsevasta tarinasta, johon yhdistyvät kulttuuriset käsitykset siitä, mikä on sopivaa ja toivottavaa. (Eerola & Huttunen 2011; Salo 2017, 642.) Mallitarinat näyttäytyivät tässä tutkimuksessa kulttuurisina kategorioina, joihin haastateltavat sijoittivat itsensä tai muita, ja joita vasten he peilasivat ja vertasivat omaa miehisyyden ja isyyden tarinaansa.

Isyyden kulttuuriset mallitarinat voidaan karkeasti jakaa perinteisen isyyden tarinaan ja uuden isyyden tarinaan. Perinteisessä isyyden mallitarinassa isän suhde lapseen on niin henkisesti kuin emotionaalisella tasolla etäinen, jolloin vastinpariksi määrittyy hoivaava ja lapsista huoltapitävä äiti. Uuden isyyden mallitarinassa isä kuvautuu läheisenä ja osallistuvana, ja äidin ja isän roolit monimuotoisempina ja toisiinsa sekoittuneina. Nämä kaksi tarinaa näkyvät suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti sukupolvikertomuksina. Nuoremman sukupolven isyystarinoissa isyys näyttäytyy monipuolisempana, hoivaavanakin isyytenä, vanhempien ikäluokkien tarinoiden uusintaessa perinteisen isyyden mallitarinaa. (Salo 2017; Aalto 2014.)

Uutta isyyttä on käsitelty painottamalla sen psykologisia ja sosiaalisia myönteisiä vaikutuksia niin lapsien, naisten kuin miesten itsensäkin kannalta. Katsotaan, että miesten ei enää tarvitse peitellä hoivaamistaipumuksiaan, eikä naisten tarvitse yksin kantaa vastuuta lasten jokapäiväisestä hoidosta ja kasvatuksesta. Myös vanhempien erotessa isän mahdollisuudet ylläpitää suhdetta lapsiin ovat parantuneet. (Huttunen 1999, 179–188.) Tigerstedt (1996, 266–267) puhuu uuteen isyyteen liitetystä ”suuresta lupauksesta” silloin, kun korostetaan erityisesti isyyden mahdollisuuksia ja toivottuja vaikutuksia perhe-elämälle. Jo pelkästään isän läsnäolo nähdään lapsen hyvinvointia edistäväksi.

Isyyden kulttuuristen mallitarinoiden taustalta voi löytää erilaisia käsityksiä miehenä olemisesta. Perinteisen miehisyyden mallitarinassa miehisuus näyttäytyy biologiaan sidottuna ja olemuksellisenä sekä selkeästi naiseudesta erilaisena ja erillisenä. Uudessa miehisyyden mallitarinassa miehisyyden ja naisellisuuden väliset erot sekä miehisyyden biologiset perustelut tulevat kyseenalaistetuiksi. Uusi miehisyyden mallitarina nostaa kriittisesti esille perinteisen miehisyyden patriarkaaliset ja väkivaltaiset piirteet, ja painottaa isyyden toteutumista kunnioittavana, läheisenä, osallistuvana ja hoivaavana. (Salo 2017; Kekäle 2007, 52–83.)

Kriittinen miestutkimus tarkastelee miehiä sukupuolittuneina toimijoina ja subjekteina. Sukupuoli sosiaalisena konstruktiona näyttäytyy keskeisenä miehen rakentumisesta mahdollistavana ja rajaavana tekijänä yhteiskunnan eri konteksteissa ja diskursseissa. Sukupuoli ei ole luonnollinen luokka, vaan ajassa ja paikassa toistuvia tekoja, jotka uusintavat mieheyttä ja miehiä. Miehen sukupuolella on siis kyse kulttuurissamme miehiseksi määriteltyjen tekojen oikeanlaisesta toistosta. (Salo 2017, 643; Jokinen 2000, 213.)

Kriittisessä miestutkimuksessa keskeinen sukupuolta jäsentävä analyttinen käsite on maskuliinisuus. Kulttuurinen maskuliinisuus on jaettu ymmärrys siitä, miten miehen tulee toimia. Se määrittelee, miten mies esittäytyy, ajattelee ja tuntee niin, että se on tietyssä kulttuurissa hyväksyttyä ja tunnistettavissa olevaa. (Salo 2017, 642.)

Mieheys ja maskuliinisuus ovat käsitteitä, joita käytetään usein synonyymeinä toisilleen. Molemmat ilmaisevat käsityksiä miehenä olemisesta. Arkiymmärryksessä maskuliinisuus pelkistetään usein ainoastaan yksilön ”sisimmäksi ytimeksi”, ja sen nähdään koostuvan tietyistä ominaisuuksista kuten aggressiivisuudesta, kovuudesta, aktiivisuudesta, kilpailullisuudesta ja rationaalisuudesta. Tällainen hegemoninen maskuliinisuus kulttuurisena ja sosiaalisesti hallitsevana tarinana ei myöskään ole kuvaus todellisista miehistä, vaan sellaisista ideaaleista ja normeista, joihin miesten tulisi pyrkiä. Arkiajattelussa maskuliinisuuden vastakohdaksi asetetaan feminiinisyys, jonka oletetaan sisältävän maskuliinisuudelle vastakkaisia ominaisuuksia. (Connell 1993, ks. Pirskanen 2011, 29.)

Isyyttä voi tarkastella yhtenä niistä tekijöistä, joilla mieheyttä määritellään. Mieheys on isyyttä laajempi käsite, mikä tarkoittaa, että isyys on yksi mieheyden alakategorioista. (Pirskanen 2011, 161.) Mieheys ja isyys eivät kuitenkaan näyttäydy samoin itsestään selvästi yhteen kietoutuneina kuin naiseus ja äitiys (ks. Vuori 2003). Mieheyden voidaan ajatella olevan esillä lapsen ja vanhemman suhteessa erityisesti isän toimiessa niin sanotusti miehen mallina. Isä toimii maskuliinisuuden, oikeanlaisen mieheyden välittäjänä pojilleen. Osaksi isän mieheyttä voidaan käsittää myös se, millainen puoliso isä on äidille. (Aalto 2004, 24–33; Pirskanen 2011, 162.)

Isyys on tilannesidonnainen ja monitasoinen ilmiö. Edellä esitetty isyyskeskusteluista tuttu jako niin sanottuun perinteiseen ja uuteen isyyteen jättää huomioimatta sekä menneiden että nykyisten isyyksien muodot ja muutostaipumukset. (Kolehmainen & Aalto 2004, 15.) Keskustelu isyydestä onkin 2000-luvulla laajentunut, ja isänä olemisen monimuotoistunut. Isyys on näin ollen myös vaikeam-

min hahmotettavissa kuin aiemmin. 1980-luvulle asti isyydestä sekä isän tehtävistä ja merkityksestä oli perhepsykologisessa keskustelussa varsin yksimielinen ja vähän kyseenalaistettu kuva. Isyys nähtiin selvästi äitiydestä erillään olevana, lapsesta etäisempänä vanhemmuuden muotona. Isä edusti äitiä korkeampaa auktoriteettia, ja hänen tehtävänä oli tehdä lapsistaan ”kunnon kansalaisia”. (Huttunen 2001, 6, 12.)

Sekä oheneva että vahvistuva isyys ovat olleet isyyskeskustelun trendejä viime vuosikymmeninä. Huttunen (1999, 179–188) katsoo ohenevan isyyden yhdistyvän eroisyyden yleistymiseen, joidenkin miesten haluttomuuteen ottaa vastuuta muista sekä miesten individualistiseen orientoitumiseen työelämään ja uraan. Perinteisen selvät tehtävänjaot ja eriytyneet isän ja äidin roolit näyttävät ainakin osittain murtuneen ja voidaan katsoa, että isänä oleminen on tätä myötä myös epävakaistunut. Isä on perhetilanteiden muutoksissa usein perheeseen löyhimmin sidottu perheenjäsen. Tilanne, jossa isä asuu pysyvästi erillään lapsestaan, on yleistynyt huomattavasti. On ”etäisiä”, ”tapaaajaisia” ja ”viikonloppuisia”. (Huttunen 2001, 36, 73, 99.)

Isyyttä on mielekkäämpää tarkastella ainoastaan biologisen sijaan niin historiallisena, sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. (Kolehmainen & Aalto 2004, 13). Isyyden monimuotoisuuden havainnollistamiseksi yksi tapa määritellä isyyttä on Huttusen (2001) jako biologiseen, juridiseen eli lailliseen, sosiaaliseen ja psykologiseen isyyteen. Biologinen ja juridinen isyys syntyvät kumpikin ilman erityisiä toimia tai tekoja suhteessa lapseen. Biologinen isä, vaikkei tämä olisikaan millään lailla osana lapsen elämää, on aina lapsen biologinen isä. Biologinen isyys on ainoa yksiselitteinen käsitys isyydestä (Huttunen 2001, 10). Juridinen isyys puolestaan syntyy lain velvoitteista, muttei myöskään velvoita aktiiviseen osallisuuteen lapsen elämässä.

Sosiaalinen isyys sisältää osallistumisen lapsen elämään: se on lapsen kanssa asumista, arjen jakamista sekä hoivan, huolenpidon ja ajan antamista. Psykologinen isyys taas on isäsuhteen tunnepohjainen puoli, joka perustuu kiintymykseen. Sosiaalinen ja psykologinen isyys kietoutuvat usein tiukasti toisiinsa. (Huttunen 2001; Pirskanen 2011, 26.) Tällainen isyyden jaottelu on hyödyllistä, sillä isyys ei ole yksinkertainen käsite, eivätkä kaikki isyyden muodot linkity toisiinsa. Esimerkiksi biologisesta isyydestä ei välttämättä seuraa sosiaalista isyyttä.

Isyys itsessään on sukupuolittunut käsite. Tämä tarkoittaa sitä, että isyyttä tuotetaan sukupuolten välisissä suhteissa, joissa ovat läsnä myös erilaiset vallan muodot, isyyden käytännöissä sekä sil-

loin, kun isyydestä keskustellaan. Sukupuoli myös järjestää miesten ja naisten välisiä suhteita ja oikeuttaa erilaisia sukupuolen välisiä ja sisäisiä valta-asetelmia, jotka taas tuottavat ja uusintavat käsityksiämme sukupuolista. (Kolehmainen & Aalto 2004, 13.)

Isyys ja äitiys ovat tiiviissä suhteessa toisiinsa. Maskuliinisuus ja feminiinisyys, mieheys ja naiseus sekä isyys ja äitiys saavat merkityksensä suhteessa toisiinsa (ks. Kolehmainen & Aalto 2004, 14). Näin ollen isyys määrittäytyy aina suhteessa äitiyteen, ja näiden välillä vallitsee keskinäinen riippuvuus. Vanhemmuuden linkittyessä usein erityisesti naiseuteen (ks. Hautanen 2005), isyyttä on vaikea tarkastella äitiydestä täysin erillisenä ilmiönä. Tämän vuoksi käsittelen tutkimuksessani myös äitiyden kuvauksia suhteessa isyyteen.

Isänä ja äitinä olemisen rajoja muokataan yhteiskunnan kontekstissa politiikan ja lakien avulla. Isän rooli sosiaalipoliittisissa ratkaisuissa näyttäytyy kriittisten äänten mukaan itsenäisen vanhemman sijaan ensisijaisesti äidin auttajana ja tukijana. Voidaan myös argumentoida, että suomalainen politiikka määrittää joiltain osin äidin arvon lapsen hoitajana ja huoltajana isää korkeammaksi, esimerkiksi vanhempainvapaapolitiikan kautta. (Lammi-Taskula 2007, 49–50.)

Toisaalta voidaan esittää, että isät halutaan usein nähdä positiivisessa valossa ja lapsen kannalta oleellisina myös silloin, kun isyyteen liittyy hyvinkin ongelmallisena pidettäviä piirteitä. Tutkissaan perhetyön ammattilaisten työskentelyä perheväkivaltaa kohdanneiden perheiden parissa Suvi Keskinen (2005, 31–48) huomasi isyyden diskurssin painottavan lähinnä positiivisia ja rohkaisevia lähestymistapoja (ks. Vuori 2001, 356–358). Tutkimuksessa kävi ilmi, että isiin ja heidän läsnäoloonsa lasten elämässä näytettiin liitävän paljon odotuksia ja toiveita. Myös Hannele Forsberg (1995, 137–138) argumentoi, että suomalaiset sosiaalityöntekijät keskittyvät usein kuvaamaan toiveita siitä, millainen isän tulisi olla tai millaiseksi tämän olisi mahdollista tulla, jolloin he puhuvat uudesta isyydestä konditionaalimuodossa. Vaade konkreettiseen arkihoivaan ja kasvatukseen säilyy äideillä. Tätä Keskinen (2005, 44) nimittää ”mahdollisuuksien isyydeksi”.

Vaikka arkiajattelussa voidaan katsoa, että täysin poissaolevasta tai toksisesta isyydessä on vaikea löytää myönteisiä vaikutuksia lapsiin, näyttää siltä, että ammatillisessa ja asiantuntijakeskusteluissa jopa vaarallisesti käyttäytyvän isän vanhemmuudesta on löydettävissä niin sanottuja ”piilotettuja mahdollisuuksia”. ”Mahdollisuuksien isyys” on vahvasti läsnä siinä kyseenalaistamattomassa näkemyksessä, jonka mukaan isä on lapsen kehityksen kannalta itsestään selvästi olennainen henkilö.

Jopa tapauksissa, joissa isä on aiemmin kohdistanut kumppaniinsa tai lapsiinsa väkivaltaa, isän läsnäolon tärkeys ei tule perusteellisesti kyseenalaistetuksi, vaan vanhempien erottua isän ja lasten tapaamisten järjestäminen nähdään tärkeänä. (Keskinen 2005, 43–44.) Isyyden mahdollisuuksiin ja potentiaaliin luotetaan vahvasti, ja isäsuhdetta pidetään oleellisena lapsen edun ja hyvinvoinnin kannalta.

Kun isyyttä tarkastellaan korostaen ainoastaan sen positiivisia puolia ja mahdollisuuksia, siihen on ylipäätään vaikea yhdistää ongelmallisempia piirteitä kuten väkivaltaa. Hautanen (2005) argumentoi, että ensimmäinen syy tähän ilmiöön on vanhemmuuden sukupuolittuneisuudessa eli äidin ja isän sosiaalisiin kategorioihin liitetyissä erilaisissa odotuksissa, piirteissä ja ominaisuuksissa. Vanhemmuudesta puhuttaessa painopiste on yhä hyvin pitkälti äitiydessä. Jos perheen mies käyttäytyy ongelmallisesti, hän ei yleensä tule määritellyksi suhteessa velvollisuuksiinsa isänä. Toinen syy on Hautasen (2005, 79–82) mukaan isyyden käsitteen retorinen vahvuus, johon liittyvät aiemmin mainittu ”suuri lupaus” ja odotukset isyyden vahvistumisesta tulevaisuudessa.

Voidaan lisäksi esittää, että pääasiassa juuri isä pääsee nauttimaan ja hyötymään jaetun vanhemmuuden hyvistä puolista ja eduista. Isiä rohkaistaan nauttimaan vanhemmuudestaan, mutta äiteihin verrattuna samanlaisia vaatimuksia vastuunottoon heille ei näytetä osoitettavan. Kun vanhemmuudesta puhuttaessa viitataan joko suorasti tai epäsuorasti yksinomaan äiteihin, lapsen kasvatuksen, huolehtimisen ja hoivaamisen kulttuuriset odotukset liitetään naissukupuoleen. (Vuori 2001, 356–359.)

Jaana Vuori (2004) korostaa isyyden ja äitiyden tiivistä suhdetta ja kuvaa isyyttä rakentamalla neljä isyyden mallia suhteessa äitiyteen. Kaksi malleista kuvaavat isää ja äitiä samanlaisina, symmetrisessä suhteessa toimivina vanhempina. Näitä malleja hän nimittää tasa-arvoisen isän malliksi ja hoivaavan isän malliksi. Seuraavat kaksi mallia kuvaavat isyyttä ja äitiyttä epäsymmetrisen suhteen kautta, ja näitä Vuori nimittää valintoja tekevän isän malliksi ja maskuliinisen isän malliksi. (Em., 29–30.)

Tasa-arvoisen isän eli vanhemmuuden tasa-arvomallissa sukupuolten erojen merkitys ajatellaan minimaaliseksi, jolloin sekä miehet että naiset voivat erilaisista biologisista lähtökohdistaan huolimatta tehdä kaikkia samoja asioita. Vanhemmuus näyttäytyy tällöin erityisesti lasten kanssa ja kotona tehtävän työn jakautumisena tasaisesti miesten ja naisten kesken. Tällöin erillisiä miesten ja

naisten tehtäviä ei ole, vaan molemmat sukupuolet osallistuvat kaiken tyyppisiin töihin. (Vuori 2004, 38.)

Hoivaavan isän mallin takana on naiskeskeisen ajattelun suunnanmuutos, jossa sen sijaan, että nainen vertautuu mieheen esimerkiksi ammatillistuvana ja kansalaistuvana, asetelma on toinen ja mies rinnastuukin naiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että mies pystyy toimimaan isänä kuten äiti, ”ikään kuin toisena äitinä”. Hoivaavan isän pohdinnassa ei ole kyse enää pelkästä työnjaosta, vaan erityisesti miesten mahdollisista kyvyistä, haluista ja kapasiteetista hoivaan (Vuori 2004, 44–45.) Vuori (2004) on nimittänyt tätä huolenpidon ja hoivan jakautumista *jaetun hoivan malliksi*.

Kun miehiä ei puhutella kollektiivisesti vaan yksilöinä ja erilaisia valintoja tarjoten, puhuu Vuori (2004) *isän henkilökohtaisen valinnan mallista*. Tässä mallissa isyys on merkittävä yhteiskunnallinen valinta, ja isää korostetaan yhä erityisesti hoivaavana isänä. *Maskuliinisen isän mallissa* isän valinta on myös merkittävässä roolissa, mutta ei hoivaavana, vaan maskuliinisena isänä, jonka keskeinen tehtävä on olla pojilleen miehekkään miehen malli. (Em., 49.)

Viime vuosikymmeninä perinteisen isyyden valta-asema on selvästi horjunut ja muuttunut, ja isän rooliin on tullut entistä suurempaa vaihtelua. Ihanneisänä näyttäytyy osallistuva isä, joka nimensä mukaisesti osallistuu äidin rinnalla lasten hoitoon ja kasvatukseen. Samoin kuin isyyden mallit, myös isyyden ihanteet elävät suhteessa ymmärrykseen äitiydestä (Vuori 2004, 29). Keskusteluun isyyden monimuotoistumisesta ja ”uudesta isyydestä” kuuluu ajatus siitä, että isällä on äidin kanssa yhtäläinen mahdollisuus luoda läheinen suhde lapseensa jokapäiväisissä hoitotilanteissa. On kuitenkin huomattava, että nykyaika on tuonut tällaisen vahvan isyyden rinnalle myös aikaisempaa ohuemman, etäisen ja niukan isyyden mahdollisuuden. (Huttunen 2001, 149–150, 171.) Esimerkiksi päihteet eivät kuulu vanhemmuuden ihannekuviin, vaan niiden tuominen vanhemmuuskeskusteluun painottaa vanhemmuuden ongelmallisina pidettyjä puolia. Samalla päihteidenkäytön käsittely vanhemmuuden yhteydessä haastaa pohtimaan ihannevanhemmuuden rajojen tiukkuutta. Mielenkiinnon kohteeksi nousevat kysymykset siitä, miten päihdeongelmasta kärsivät vanhemmat onnistuvat vastaamaan heille asetettuihin vanhemmuuden kulttuurisiin odotuksiin, sekä miten nämä odotukset vaikuttavat heidän omiin kokemuksiinsa vanhemmuudesta.

3 VANHEMPIEN PÄIHTEIDENKÄYTTÖ YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ

3.1 Sukupuolittunut päihteidenkäyttö ja vanhemmuus eri aikakausina

Vanhempien päihteidenkäyttöä pidetään yleisesti ongelmallisena lasten kannalta. Ammatillinen ja tieteellinen keskustelu näyttää viime vuosikymmeninä keskittyneen nimenomaan äitiin ja lapseen tai sikiöön, jolloin päihdehaittojen biologinen puoli on korostunut (Nätkin 2006, 17). Vanhempien päihdeongelmilla tiedetään kuitenkin biologisten haittojen lisäksi olevan yhteys lapsen elämässään myöhemmin kohtaamiin sosiaalisiin ongelmiin. Vanhempien ongelmallinen päihteidenkäyttö tarkoittaa useissa tapauksissa ongelmien siirtymistä sukupolvelta toiselle. Tätä tarkoitetaan ongelmien ylisukupolvisuudella. (Itäpuisto & Grönfors 2004, 149.)

Taitton (2002, 18–19; ks. Punamäki & Belt & Rantala & Posa 2006, 239) mukaan päihteidenkäytöllä on kielteisiä vaikutuksia vanhemmuuden laatuun ja vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Erityisenä ongelmana voidaan nähdä päihdeongelmaisen vanhemman ja lapsen keskinäisen vuorovaikutuksen puutteet. (Em.) Kun vanhempien päihteidenkäytön aiheuttamia haittoja käsitellään lasten sosiaalisten ongelmien valossa, myös isä pääsee valokeilaan ja vastuuseen lastensa hyvinvoinnista. Myös isien päihteidenkäyttö on sosiaalisten haittojen kontekstissa merkittävä riskitekijä lapsille.

Lienee kuitenkin syytä mainita, että vanhemman päihdeongelma ei välttämättä vaikuta lapseen niin kokonaisvaltaisen tuhoisasti, kuin julkisessa keskustelussa annetaan ymmärtää. Lapsen selviämiseen voidaan ajatella vaikuttavan esimerkiksi lapsen oma persoonallisuus, ikä ja kehitystaso, perheen lasten lukumäärä ja ulkopuoliset tukiverkostot (Taitto 2002, 18). Keskustelussa päihdeongelman seurauksista lapsille voidaankin nähdä kaksi vallalla olevaa diskurssia. Hännisen (2004, 109) jaottelussa läheisriippuvuusteoria korostaa läheisten elämänpituista kärsimystä ja sukupolvien yliulottuvia henkisiä vaurioita, kun toisaalta selviytymisteoria painottaa ongelmista selviytymistä ja oppimisen vahvistavia, myönteisiä seurauksia.

Vanhemmuus ja päihteidenkäyttö ovat olleet hyvin arvolatautuneita määreitä länsimaisessa yhteiskunnassa, ja tämä lataus on voimassa yhä tänä päivänä (Sinko & Virokannas 2009, 104). Tutkimuksessa puhutaan päihdeperheistä, joilla tarkoitetaan Holmbergin (2003,10) määrittelyn mukaan per-

hettä, jossa molemmat vanhemmat, toinen vanhemmista tai lapset itse käyttävät päihteitä tavalla, josta on haittaa joko itselle tai perheen muille jäsenille. Tässä tutkimuksessa olen itse irtisanoutunut käyttämästä käsitteitä kuten päihdeperhe, päihdeisiä tai päihdeäiti, sillä koen ne pahimmillaan leimaaviksi, ja lievimmillään rajoittaviksi käsitteiksi. Sen sijaan puhun yksinkertaisesti päihteitä ongelmallisesti käyttävistä vanhemmista tai vanhempien päihdeongelmasta.

Suomessa päihdeongelman kanssa painivista perheistä käyty keskustelu heijastelee yleistä sosiologista perhekeskustelua eri vuosikymmeninä. Tästä esimerkkinä ovat 1960- ja 1970 -lukujen sukupuolirooli- ja tasa-arvokeskustelut. (Jallinoja 1983; ks. Nätkin 2009, 71.) Susanna Oksanen (2006) on tarkastellut alkoholiongelmaisten perheiden kuvauksia eri vuosikymmenillä suomalaisessa yhteiskunnassa aikavälillä 1960–2004 ilmestyneiden Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkeleiden avulla. Myös Ritva Nätkin (2009) on Oksasen tutkimuksen pohjalta analysoinut omassa tutkimuksessaan sosiaalialan ammattilaisten, oma-apuryhmien ja tutkimukseen osallistuneiden omakohtaisten kertomusten luomia kuvauksia perheistä, joissa esiintyy ongelmallista päihteidenkäyttöä.

1960-luvulla perheen alkoholiongelmaista kärsivä jäsen oli pääsääntöisesti mies. Isä, miesalkoholisti, oli 1960-luvun artikkeleiden keskipiste – yksilöitynyt ja maskuliininen. Alkoholiksi näytettiin ainoastaan miesten juomana ja kollektiivisena yksinoikeutena. Mielenkiintoista kyllä, yksipuolisena näytetty parisuhde oli merkittävässä roolissa, ja miesalkoholistin vaimon ajateltiin olevan ainakin osasyllinen miehensä ongelmajuomisen syntyyn. (Ks. esim. Bruun 1960; Oksanen 2006, 19–25.)

Pian vaimon syyllistämisestä kuitenkin luovuttiin, ja naisesta tuli uhri, joka sopeutui tilanteeseen. Perhe määrittäytyi yhä isän kautta, ja perheenjäsenet olivat päihdeongelman tuottamia ja siihen sidottuja kategorioita. Analyysiä voi havainnollistaa niin sanotulla sisäkkäisten kehien mallilla. 1960-luvulla mies oli ulkokehällä vaihtoehtoisesti joko suojelemassa tai vieraantumassa ytimeä, jossa perheen nainen ja lapset olivat. (Oksanen 2006, 19–25.)

1970- ja 1980-luvuilla kuva perheistä muuttui ja alkoholiongelma tuli koko perheen sairaus. 1970-luvulta lähtien yhtäläillä äiti saattoi tarttua pulloon. 1980-luvulla isän alkoholinkäyttö näytteli enää sivuroolia, kun äiti ja lapset astelivat päänäyttämölle, tutkimuksen ja kiinnostuksen kohteiksi (ks. Cork 1970). Nätkin (2009, 67–68) esittää miesten alkoholinkäytön olleen tuolloin niin normaaliina pidettyä, että sen sivuuttaminen oli helppoa uuden uhkan, naisten juomisen, tullessa esiin. Yhteiskunnallisesti naisten ja vaimojen alkoholinkäyttö oli uusi, vieras ja pelottava ilmiö. Naisten al-

koholinkäytön tullessa keskusteluun myös aiemmin näkymättömiä lapsia alettiin tehdä näkyviksi. 1990-luvulla lapsi oli viaton ja turvaton uhri, jota tuli suojella vanhempien päihteidenkäytöltä ja sen seurauksilta. Yhteiskunnassa etsittiin ”kadonnutta vanhemmuutta”. (Oksanen 2006, 73–75.)

Sitä mukaan kun puhe naisten alkoholinkäytöstä yleisty, nousivat esille myös perinnöllisyys- ja sikiövauriokysymykset. Alkoholista käyttävä nainen näyttäytyi huolenpitoon täysin kykenemättömänä. Naisen ja alkoholin yhdistelmä vaikutti olevan perustavanlaatuisesti tuomittava asia ja toisin kuin naista 1960-luvulla, miestä ei nähty syyllisenä vaimonsa alkoholinkäyttöön. Alkoholista määritteli vahvasti äidin roolia ja sitä, miten raja vedetään hyvän ja huonon äitiyden välillä. Nämä rajanvedot olivat hyvin yksioikoisia. (Oksanen 2006, 35–40, 46–48.)

Rajanvetoja tuotetaan yhä tänäkin päivänä. Sosiaalisia ongelmia, joihin myös päihteiden ongelmakäyttö lukeutuu, on mahdollista jäsentää niiden laajuuden tai totaalisuuden perusteella niin sanottuihin kesyihin ja ilkeisiin ongelmiin. Äidin ongelmallinen päihteidenkäyttö lasketaan yksioikoisesti kuuluvan yhteiskuntamme ilkeisiin ongelmiin. Ilkeisiin ongelmiin liittyvät kysymykset ovat palvelujärjestelmän kannalta uusia ja vieraita, ja suhde näihin on haparoiva ja vaikea. (Pohjola 2009, 76.) Isän päihteidenkäyttö on yhteiskunnallisesti ollut pidempään tunnistettu ilmiö. Onkin syytä pohtia, onko tämä yksi syy siihen, miksi isien päihteidenkäyttöä ei korosteta lapsen hyvinvoinnin kannalta, tai ainakaan nähdä sitä niin ilkeänä ongelmana kuin äitien päihteidenkäyttöä.

Alkoholinkäytöllä on aikojen saatossa suomalaisessa kulttuurissa ollut myös vapautteen ja yhteisyyteen liittyviä merkityksiä. Vielä tänäkin päivänä alkoholinkäyttö esimerkiksi illanistujaisissa ja ravintoloissa liittyy kontrollista irtautumiseen, sosiaalisen jännityksen laukaisemiseen ja yhteisöllisyyden lisäämiseen. (Kuusi 2006.) Perheyhteisöllisyyteen alkoholi ei kuitenkaan ole tervetullut vaan päinvastoin: alkoholiin tai muihin päihteisiin keskittyvä perheenjäsen on vieraantunut perheyhteisöstä ja käyttäytyy usein päinvastoin kuin perheyhteisyyden ylläpitäjä (Nätkin 2009, 75, 77).

Päihdeongelman kanssa elävä perhe voi kuitenkin kokea yhteisyyttä. Tällöin katsotaan, etteivät perheenjäsenet ole täysin toisistaan vieraantuneita. Sairastavan perhekokonaisuuden ja läheisriippuvuuden käsitteet tulivat esille erityisesti 1970-luvun keskusteluissa. Tommy Hellsten (1994) on käsitellyt sairastavaa perhekokonaisuutta läheisriippuvuuden saastuttamana, pakonomaisesta yhdessäolosta kärsivänä perheenä, ja kuvannut alkoholistin vieraantunutta olemista eläinvertauksen avulla teoksessaan *Virtahepo olohuoneessa*. Eläinvertauksen voi tulkita radikaalilla tavalla niin, että alko-

holiongelmainen ei ole pelkästään vieras, vaan suorastaan epäinhimillinen, paha ja eläimellinen. Lievempää tulkintaa eläinverteauksesta edustaa ajatus, jonka mukaan perheen ”virtahepo” on eri lajia, ja näin ollen kommunikaatio hänen kanssaan on rajoittunutta. (Nätkin 2009, 71–72.)

Läheisriippuvuuden käsitettä on kritisoitu, sillä kriitikkojen mukaan termillä pyritään siirtämään juovan miehen aiheuttama häpeä ja stigma raittiiseen vaimoon, eli siirtämään vastuuta perheen tilanteesta äidille. Läheisriippuvuusajattelun voidaan katsoa kääntävän raittiiden perheenjäsenten moraalisesti korkeampi asema ikään kuin sairaudeksi ja kääntävän ne toimintamallit, joita perinteisesti on pidetty hyvinä, vaimoa vastaan. (Holmila 1993; Valverde 1998, Nätkin 2009, 73.) Nykyisin läheisriippuvuus näytetään liitettävän kuitenkin luontevasti myös miehiin (ks. Törmä 2011).

Edellä esitettyjen tutkimusten perusteella näyttää siltä, että päihdeperheitä koskeva yhteiskunnallinen keskustelu on muuttunut 1960-luvulta tähän päivään. Päihteidenkäyttö perheissä on näin ollen aikakaussidonnainen ilmiö. Eri perheenjäsenten ympärillä käytävä keskustelu on niin ikään ottanut uusia suuntia. Isän tie on Oksasen (2006) tutkimuksen mukaan siirtynyt vahvasta pääroolista näkymättömäksi hahmoksi kulisseihin. Äidin näkyvyys on muuttunut merkittävästi: 1960-luvulla äiti oli suhteellisen näkymätön ja yksilöitymätön, mutta 1970-luvulla hän nousi esille päihteidenkäyttönsä vuoksi myös yksilöityneenä itsenään. 2000-luvulla äiti näyttää kuitenkin määrittyvän enää vain lapsen kautta. Lapsi itsessään oli vielä 1960-luvulla täysin näkymätön, ja tämän vastakohtana perheen ensisijainen hoidon tarvitsija on 2000-luvulla ollut pääsääntöisesti lapsi. (Em., 68–73.)

Oksasen ja Nätkinin tutkimuksissa huomio kiinnittyy erityisesti kahteen vanhemmuutta ja päihdeongelmaa eri vuosikymmenien kuluessa määrittävään seikkaan. Ensinnäkin niissä korostuu äidin roolin neuvoteltavuus. Toisaalta isä, niin muuttumaton kuin hän roolissaan onkin, jää 1900-luvun loppupuolen keskusteluissa monella tapaa näkymättömäksi, perheestä vieraantuneeksi kategoriaksi. (Oksanen 2006; Nätkin 2009, 69.) Miehellä on mahdollisuus luopua isän roolistaan. Äiti, huonokseen leimattu, ei voi koskaan vieraantua perheestä ja kadota keskustelusta samalla tavoin kuin isä. Toiseksi, tarkastelussa perheenjäsenet tulevat näkyviksi ja yksilöidyiksi vain ongelmakategorioidensa kautta. Mies on yhteiskunnallisesti ollut yksilö naista pidempään, ja varsinkin sosiaalialan ammattilaisten keskusteluissa nainen eriytyi perheestä tulemalla ongelmakategoriaksi eli päihteiden ongelmakäyttäjäksi. (Nätkin 2009, 66, 80–82.)

3.2 Isyys ja ongelmallinen päihteidenkäyttö

Arttu Salo (2017, 641) toteaa, että isyyden, alkoholin ja miehisyyden yhdistäviä tutkimuksia ei vielä ole. Perinteisesti on ajateltu, että juominen korostaa miehisyyttä, ja raitis mies leimautuu helposti heikoksi. Perinteinen miesihanne on kuitenkin väistynyt uuden miesihanteen tieltä, ja runsaasti juova mies kuvautuu aikaisemmasta poiketen heikkona ja selkärangattomana. Kun miesten alkoholin käytön kulttuurisia merkityksiä jäsennetään miehisyyden mallitarinoiden kautta, huomataan, että perinteiseen miehisyyteen liittyy runsas, luonnolliselta ja miehiseltä vaikuttava alkoholinkäyttö. Uuden miehisyyden mallitarinassa humalahakuinen juominen näyttäytyy ongelmallisena, ja sen sijaan alkoholinkäytön sosiaaliset puolet korostuvat. (Salo 2017; Holmila 2001.)

Varsinkin alkoholia käyttävän isän rooli perheessä on 1960-luvun maskuliinisesta isästä muuttunut 2000-luvulla syrjäytyneeksi ja yksinäiseksi, näkyvyyttänsä kadottaneeksi hahmoksi (ks. Oksanen 2006). Päihteitä käyttävät isät mielletään helposti puutteellisiksi ja huonoiksi isiksi. Leimaamisen lisäksi toinen yleinen vaihtoehto on Ulla Kososen (2011, 678) mukaan päihdeongelmaisten miesten isyyden huomiotta jättäminen. Päihteitä käyttävien isien aiheuttamat riskitekijät lapsen hyvinvoinnille tiedetään ja ongelmien ylisukupolvisuus tunnustetaan, mutta päihdeongelmaiset äidit ovat saaneet niin lehtien otsikoissa, huolenpidossa että tutkimuksessa pääroolin isien kustannuksella (em., 678).

Kosonen (2011) on vuonna 2009 haastatellut kahtatoista päihdehoitoon hakeutunutta päihdeongelmaista isää. Useat heistä mainitsivat todistaneensa itse jommankumman vanhempansa päihteiden käyttöä lapsuudenkodissaan. Isien tarinoista Kosonen löysi aineistostaan kolmenlaista isyyttä, jotka jäsenyivät suhteessa haastateltujen isien päihteidenkäyttöön, näiden lapsiin ja lasten äitiin. Nämä kolme isyystyyppeä ovat perheenisät, etäiset etäisät ja läheiset etäisät. (Em., 679.)

Kososen (2011) aineistosta löytyi paljon sellaista kuvausta, jossa isät arvioivat oman isyytensä pääasiallisesti myönteiseksi päihdeongelmasta huolimatta. Kososen tutkimuksen ensimmäiseen ryhmään kuuluvat perheenisät elivät lasten ja lasten äidin kanssa. Perheenisät jakautuivat ikänsä mukaan keski-ikäisiin ja nuoriin isiin. Näiden kahden ryhmän haastatteluissa suhde alkoholiin näyttäytyi varsin erilaisena: vanhemmat isät ottivat alkoholin ja siihen liittyvät ongelmat elämään kuuluvaksi osaksi, kun taas nuorten isien tarinoissa suhde alkoholiin ei ollut muotoutunut samalla tavoin pysyväksi osaksi elämää. Nuorten isien kertomaa sävyttivät toiveikkuus ja tulevaisuudenusko, kun

taas vanhempien isien tarinoissa korostui sopeutuminen ongelmalliseksi koettuun päihteidenkäyttöön. (Em., 679–681.)

Nuorten perheenisien tarinoille yhteisiä teemoja olivat arjen pyörittäminen ja lasten perushuoltenpidon toteutuminen lapsiperheessä. Erona niin sanotun tavallisen perheen arkeen ja tavallisen lähi-isän käytökseen olivat maininnat alkoholiongelman ilmenemisestä sekä heidän itsensä, että lasten elämässä. Nuoret perheenisät eivät kuitenkaan myöntäneet alkoholinkäytöstään olevan suoranaista haittaa lapsille. (Kosonen 2011, 680.)

Vanhempien perheenisien tarinoissa korostettiin lasten pärjäämistä, ja kaikille haastateltaville yhteistä oli avioliiton ja ydinperheen koossa pysyminen huolimatta siitä, että isät joivat. Jo aikuistenkin lasten pärjäämisellä saatettiin ylpeillä. Nämä perheenisät eivät kieltäneet alkoholiongelmaansa, vaan tunnustivat ongelman olleen läsnä heidän elämässään jo pitkään. Päihdeongelmaan ja tilanteeseen sopeutuminen välittyivät tarinoista isien tarinoita läpäisevänä yhteisenä tekijänä. Myös vaimolla oli yleensä keskeinen rooli perheen koossapitäjänä. (Kosonen 2011, 681–682.)

Päihdeongelmasta huolimatta myönteistä suhtautumista omaan isyyteen on löytynyt aikaisemmin myös muiden tutkimusten aineistoista. Pohjoisamerikkalaiset Thomas McMahon, Justin Winkel ja Bruce Rounsaville toteuttivat vuonna 2008 vertailevan tutkimuksen, johon osallistui 106 huumeita käyttävää, hoitoon hakeutunutta isää ja 118 isää, joilla ei ollut alkoholi- tai huumetaustoja. Näitä kahta ryhmää vertailtiin vastuullisen isyyden näkökulmista. Pohjoisamerikkalaisessa kulttuurissa vastuulliseen isyyteen (alkup. responsible fathering) on päihteitä käyttäviä isiä käsittelevässä tutkimuksessa liitetty seitsemän osa-alueita. Nämä osa-alueet ovat lisääntymisen eli lasten hankkimisen suunnittelu ja harkinta, lapsen syntymään valmistautuminen, isyyden tunnustaminen ja tiedostaminen, lapsen muiden hoivaajien kanssa toimeen tuleminen, oleminen lapsen tavoitettavissa, suoran työpanoksen antaminen lapsen hoitoon sekä viimeisenä jonkinlainen taloudellinen tukeminen lapseen liittyvissä asioissa. (McMahon & Winkel & Rounsaville 2008, 269–271.)

Vastuullista isyyttä analysoitiin tutkimuksessa neljän pääulottuvuuden kautta: taloudellisten resursien, perherakenteiden, suhteen omiin lapsiin menneessä elämäntilanteessa sekä suhteen omiin lapsiin nykyisessä elämäntilanteessa. Isät siis arvioivat suhdettaan lapsiinsa ja omaan isyyteensä sekä menneen että nykyisen elämäntilanteen kautta. (McMahon ym. 2008, 274.) Näin tutkimuksen tuloksesta löytyy sekä kuvauksia siitä, mitkä ovat päihteitä käyttävän isän realistiset lähtökohdat vastuul-

lisen vanhemmuuden toteuttamiseen, että isien henkilökohtaisia määritelmiä ja käsityksiä itsestään vanhempina.

McMahonin ym. (2008) tutkimus tuo esille päihdeongelmaisten miesten isyyden lähtökohtien ristiriitaisuuksia. Samalla se sekä vahvistaa että kumoaa joitain yleisiä käsityksiä päihdeongelmaisten isien tilanteista. Taloudellisten resurssien kohdalla huumeriippuvaisten isien senhetkiset kuukausittaiset tulot olivat raittiita isiä huomattavasti alhaisemmat, vaikka erot koulutuksen tasossa ja työhistoriassa eivät isäryhmien välillä olleet merkittäviä. Perherakenteita analysoitaessa kävi ilmi, että päihteitä käyttävät isät olivat saaneet ensimmäisen lapsensa keskiarvoisesti nuorempana kuin raittiit isät. Huumehoitoon hakeutuneiden isien perherakenteita leimasi myös suurempi määrä biologisia lapsia useiden eri naisten kanssa. (Em., 276.) Tällaiset lähtökohdat luovat perustan isyyden muotoutumiselle ja vaikuttavat siihen, minkälaisia mahdollisuuksia miehillä on isyyden toteuttamiseen.

Päihderiippuvaiset isät olivat tutkimuksessa vähemmän todennäköisesti lastensa virallisia huoltajia, pystyivät antamaan vähemmän taloudellista tukea lapsilleen ja asuivat raittiita isiä todennäköisemmin eri asunnossa kuin lapset. Vaikka sekä päihderiippuvaiset että raittiit isät ilmoittivat osallistuvansa lapsensa kasvatukseen positiivisessa mielessä, päihderiippuvaisilla nämä positiiviset kasvatuksen keinot olivat kapea-alaisemmat. Kuitenkin, päihderiippuvaisten ja raittiiden isien välillä ei löytynyt merkittäviä eroja myönteisten tai kielteisten kasvatustekijöiden toistumisessa, eivätkä päihdeongelmaiset isät näyttäneet olevan raittiita isiä väkivaltaisempia tai aggressiivisempia lasten äitiä kohtaan. (McMahon ym. 2008, 278.)

Päihteitä käyttävien ja raittiiden isien tasa-arvoisen vertailun mahdollistamiseksi McMahonin ym. (2008) tutkimuksessa pyrittiin muodostamaan sellainen ajanjakso isien elämässä, jona isät kokivat olevansa aktiivisimmin osallisina nuorimman biologisen lapsensa elämään (alkup. the period of greatest involvement). Verratessaan aktiivisimman osallistumisen ajanjaksoa isäryhmien välillä, tutkijat eivät löytäneet merkittävää eroa isien ja lasten tapaamisten määrässä ja tiheydessä, vaan kaikki isät olivat tänä ajanjaksona tavanneet lastaan viikoittain tai päivittäin. Tapaamisten tiheys riippui siitä, asuivatko isät tuolloin yhdessä lapsen ja lapsen äidin kanssa, ei isän päihteidenkäytöstä. Huumeita käyttävien ja raittiiden isien välillä ei myöskään löytynyt tilastollisesti merkittäviä eroja siinä, miten suunniteltu lapsi oli, oliko isä läsnä lapsen syntymässä ja oliko isä tunnustanut isyyden virallisesti. (Em., 277.)

McMahonin (2008) tutkimuksen lisäksi aiemmin esitetyn Kososen (2011) tutkimuksen perheenisien ryhmän päihdeongelmaiset miehet vertautuivat monin tavoin päihdeettömiin, normatiivista vanhemmuutta toteuttaviin isiin. Vanhemmuutensa kielteisiä piirteitä taas korosti Kososen haastattelusta muodostunut toinen ryhmä, läheiset etäisät. Nämä isät asuivat erillään lapsistaan, mutta olivat kuitenkin näihin tiiviisti yhteydessä. Kaikkien tähän ryhmään kuuluvan miesten tarinoissa esiintyi jonkinlaisia mielenterveyden ongelmia. Yksi isistä kertoi avoimesti väkivaltaisesta käytöksestään lapsiaan kohtaan, ja tätä tarinaa värittivät voimakkaasti tunnontuskat ja syyllisyydentunteet liittyen juovuksissa olemiseen yhdistyneeseen liialliseen kurinpitoon. (Kosonen 2011, 683–684.)

Tällaista kielteisempää kuvausta päihdeidenkäyttäjien isyydestä oli löydettävissä myös McMahonin ym. (2008) aineistosta. Miesten arvioidessa omaa isänä olemistaan tämänhetkisestä elämäntilanteesta käsin, päihdeongelmaisten isien ja raittiiden isien välillä oli joitakin huomattavia eroja. Henkilökohtaisessa arvioinnissa päihderiippuvaiset isät määrittelivät oman onnistumisensa isänä huonomaksi kuin raittiit isät. He toivat esiin enemmän kielteisiä piirteitä vanhemmuudessaan ja olivat kaiken kaikkiaan tyytymättömämpiä toimintaansa vanhempana. Amerikkalaisissa kouluarvosanoissa päihdeongelmaiset isät arvioivat vanhemmuustaitojaan arvosanalla ”C”, kun taas raittiiden isien ryhmä arvioi itsensä arvosanalla ”B”. (Em., 278.)

Päihdeongelmaisten miesten isyys on aikaisemmissa tutkimuksissa muodostunut joko lähellä perinteistä isyyttä olevaksi isyydeksi, tai vaihtoehtoisesti päihdeidenkäytöstä johtuen kielteisemmäksi, tyytymättömyyden tunteita herättäväksi isyydeksi. Varsin myönteisten isyyskuvauksien ja vaihtoehtoisesti päihdeidenkäytöstä johtuen kielteisemmin toteutuvan isyyden jatkoksi sijoittuu sellainen isyys, jota leimaavat yhä vahvemmat kielteiset tunteet, vähäinen tai olematon kontakti lapseen ja täysi vieraantuminen isänä toimimisesta. Tätä isyyttä edusti Kososen (2011) hahmottelema kolmas ryhmä, niin sanotut etäiset etäisät, jotka kuvataan miehiksi, ”joita ei yleensä nähdä tai haluta nähdä isinä ja jotka itsekään eivät juuri puhu isyydestään”. Miesten haastatteluissa elämä näyttäytyi monien epäonnistumisien ja alamäkien sävyttämänä. Etäiset etäisät tapasivat lapsiaan satunnaisesti ja harvoin, ja syiksi tähän mainittiin fyysinen etäisyys, asunnottomuus, oma päihdeongelma, rikollinen elämäntapa ja lasten äitien yhteydenpidon säätely. (Em., 682.)

Kososen (2011) aineistossa useimmat etäiset etäisät olivat asuneet lastensa kanssa näiden ollessa pienempiä. Osallistumisesta huolenpitoon ja hoivaan kertovissa tarinoissa alkoholi näyttäytyi kuitenkin osana tapahtumia joko hämärästi taka-alalla, tai näyttävästi etualalla. Nämä miehet tunnusti-

vat suoraan, että alkoholiongelma ja juominen oli vaikuttanut heidän kykyynsä toimia täysipainoisesti isänä ja vieraannuttanut heitä lapsistaan. (Kosonen 2011, 682–683.)

Kaikki Kososen (2011) tutkimuksen miehet tuntuivat korostavan lastensa pärjäämistä ja menestystä. Jotkut haastatelluista (perheenisät ja läheiset etäisät) kuvailivat itseään hyviksi isiksi selvin päin ollessaan. Varsinkin nuoret perheenisät kokivat onnistuneensa isänä hyvin. Lapset voivat isien mukaan hyvin ja heille hankittiin kaikki, mitä he tarvitsivat. Yksi haastateltavista kertoi aina eristäytyvänsä perheestä päihteitä käyttäessään. (Em.)

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että sellaisessa isyydessä, johon liittyy päihteidenkäyttöä, on jotain erilaista kuin isyyden kulttuurisissa ihannekuvissa. Vastakohtaisesti päihdeongelmaisten isien vanhemmuutta voidaan kuvata myös lähellä kulttuurisesti hyväksyttävää isyyttä olevan mallin avulla. Sekä Kososen (2011) että McMahanin ym. (2008) aineistoissa isät olivat itse hakeutuneet hoitoon päihteidenkäyttönsä vuoksi, ja tämä kertoo isien ainakin jollain tavalla tunnustavan käyttäytymisensä ongelmallisen luonteen joko henkilökohtaisella tasolla tai perheen kannalta. Vaikka jälkimmäisen tutkimuksen tulokset toivat esiin päihderiippuvuuden ja isyyden yhdistelmän vaarantavan vastuullisen isyyden toteuttamisen, näyttivät ne samalla korostavan päihderiippuvaisten isien sosiaalisesti hyväksytyjä pyrkimyksiä toimia vastuullisena isänä. (McMahon ym. 2008, 279.)

4 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS

4.1 Sosiaalinen konstruktionismi teoreettis-metodologisena viitekehyksenä

Tutkimukseni näkökulma perustuu sosiaaliseen konstruktionismiin. Sosiaalinen konstruktionismi tarjoaa viitekehyksen tutkijoille, jotka hahmottavat tutkimuksessaan ilmiöitä, tapahtumia, toimintaa ja todellisuutta sosiaalisesti rakentuvina ja rakentuneina (Berger & Luckmann 1994). Sosiaalisen konstruktionismin kentältä otan käyttöni ajatuksia todellisuuden rakentumisesta ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, minkä vuoksi kieli nousee tärkeäksi tarkastelun kohteeksi. Kieli merkityksellistää asiat ja tapahtumat, jotka ovat puheen kohteena (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993). Kielestä löydettävät merkitykset ohjaavat aineiston analyysia niiden rakentaessa, ei ainoastaan kuvatessa, todellisuutta ympärillämme. Sosiaalinen konstruktionismi ei silti kyseenalaista kokemuksia ja nii-

den olemassaoloa. Kokemusten nähdään tulevan ymmärrettäviksi sosiaalisen toiminnan, esimerkiksi kielen, avulla. Näin ollen kokemuksille annettuja merkityksiä on mielekästä tutkia käyttäen analyysin resursseina erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen diskurssien tuomaa tietoa. (Lupton 2000, 11.)

Kun tutkitaan puhetta tai kieltä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta, kiinnitetään huomio siihen mitä ihmiset puheellaan tekevät. Tästä esimerkkinä on prosessi, jossa ihmiset rakentavat itselleen ja toisilleen kategorioita ja toisaalta käyttävät tässä prosessissa monin tavoin olemassa olevia kulttuurisia kategorioita. (Burr 2015, 8, 24.)

Käsillä olevassa tutkimuksessa sosiaalisen konstruktionismin mukainen lähestymistapa tarkoittaa sitä, etten lähesty haastatteluaineiston puhetta tosiasiallisina kuvauksina ihmisten menneistä elämäntapahtumista, vaan tekoina, joissa rakennetaan ja hyödynnetään kulttuurisia jäsenyyksiä päihdeongelmaisten miesten isyydestä. Puhe on teko, jolla on seurauksensa. Konstruktioiden seurauksellista luonnetta kuvaa se, että ihmisten toimintaan nähdään vaikuttavan ne kuvaukset ja kategoriat, joita hän itse tai muut häneen liittävät. (Burr 2015, 2–5.) Olen kiinnostunut siitä, miten merkitykset syntyvät ja miten niitä tuotetaan haastattelutilanteen sosiaalisessa kontekstissa. Tämän tutkimiseksi hyödynnän Harvey Sacksin (1992) kehittämän jäsenyysskategoria-analyysin tarjoamia työkaluja ja käsitteitä.

4.2 Jäsenyysskategoria-analyysi

Kategorisointi on kommunikaation ja kulttuurisen tiedon tuottamisen olennainen väline. Ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyy keskeisesti ihmisten ja asioiden luokittelu, jonka avulla ihmiset pystyvät ymmärtämään toisiaan ja koordinoimaan yhteistä toimintaa. Luokittelemme ja nimeämme kaikkea ympärillämme: ihmisiä, eläimiä, tavaroita, yhteiskunnallista ja muuta ympäristöä. Koko kulttuurimme voidaan katsoa perustuvan luokittelulle. Kategoria-analyysissä luokittelua kutsutaan kategorisoinniksi ja näitä luokittelun perusteella syntyneitä nimeämisiä kategorioiksi. (Juhila & Jokinen & Suoninen 2012, 18–19.)

Jäsenyysskategoria-analyysin kehittäjän Harvey Sacksin (1992) ajattelussa maailma rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa syntyvistä kategorioista ja niihin liitettävistä toiminnoista. Jäse-

nyyskategorisoinnin analyysiä voi soveltaa käytännössä mihin puhe- ja tekstiaineistoihin tahansa. Se perustuu Garfinkelin (1967, ks. Heritage 1996) kanssa jaettuun näkemykseen, jossa abstraktit teorit eivät voi toimia ihmisten toiminnan tutkimisen lähtökohtina. Etnometodologisessa tutkimuksessa, johon myös jäsenyyskategoria-analyttinen tutkimus lukeutuu, keskeinen kiinnostus on ihmisten arjen kohtaamisen tavoissa ja käytännön järjestyksessä. Ihmiset tekevät päätelmiä itsestään ja toisistaan tässä ja nyt: kuka kukin on, missä roolissa ja mitä tilanteessa tapahtuu. (Juhila ym. 2012, 25.) Vuorovaikutuksessa ihmiset selittävät omaa ja toisten toimintaa ja kielenkäyttöä.

Sacksin jäsenyyskategoria-analyysissä mitään kuvauksia ja kategorioita ei voi ottaa itsestään selvinä, eikä niitä myöskään voi pitää tutkimuksen kyseenalaistamattomina resursseina. Sen sijaan kategoriat ja kategorisointiprosessit itsessään ovat tutkimuksen kohteena. Arkielämässä käytämme kategorioita pitkälti huomaamattamme. Tällöin sosiaalisen maailman ilmiöt näyttävät meille luonnollisina rakenteina. Arkielämän kyseenalaistamattomuudesta yksinkertainen esimerkki on ihmisten luokittelu kahteen sukupuoliin. Myös tutkimuksessa käytetään usein kuvailevia kulttuurisia kategorioita, joihin tutkittavat sijoitetaan ja joilla heidän käyttäytymistään selitetään. Kun esimerkiksi kerrotaan keski-ikäisten naisten osallistuvan keski-ikäisiä miehiä enemmän kulttuuritapahtumiin, käytetään kategorioita ja verrataan niitä toisiinsa. Etnometodologian ja siihen nojaavan kategoria-analyysin keskeinen kiinnostuksen kohde on tämän kaltainen, luonnolliselta tuntuva sosiaalinen todellisuus. (Juhila ym. 2012, 23–24.)

Analyysissä hyödynnettävät käsitteet

Jäsenyyskategoria-analyysissä on useita mahdollisia analyttisiä käsitteitä ja ajatuksia, joista jokainen tuo tutkittavasta aineistosta esiin uusia ominaisuuksia. Sacksin kehittelemän analyysimenetelmän keskeiset käsitteelliset välineet ovat kategoria, kategoriasidonnaiset toiminnot, kategoriakoelma ja kategoriapari. (Juhila ym. 2012, 27; Roivainen 1993, 77–78.) Tässä tutkimuksessa oleellisia käsitteitä ovat myös ongelma, poikkeavuus, moraalinen järjestys ja selonteot.

Jäsenyyskategorisoinnin analyysissä *kategoriat* tarkoittavat ilmauksia, jotka kuvaavat usein ihmisiä. Näitä kuvauksia ovat esimerkiksi nainen, isä tai kasvissyöjä. Nämä kategoriat eivät ole automaattisia, vaan ne ovat kategoriaan kuuluvien ja sitä ulkoapäin tarkastelevien ihmisten valintoja. Ilmaukset eli kategoriat kuvaavat joko henkilöä itseään tai muita ihmisiä. Kategoria-ajattelun mukaan eri

tilanteissa on ihmisille aina useita mahdollisia kategorioita, eli yksi henkilö voi olla jäsenenä useassa eri kategoriassa. Toimijat tekevät tilannekohtaisia valintoja kuvatessaan tiettyä henkilöä, ja valinnanvara perustuu kulttuuriseen tietovarantoomme ja sen mahdollistamiin variaatioihin. Kun sijoitamme ihmisiä kategorioihin, orientoidumme samalla toimimaan näiden kategorioiden mukaisesti. (Juhila ym. 2012, 27–28.) Kategoriaan sijoittamisella on aina seurauksia, ja jo kategorian nimeämisen pohjalta oletamme usein voivamme ennustaa, millainen kategoriajäsenyyden omaava henkilö on ja miten hän käyttäytyy (Juhila 2004, 22–23).

Toisiinsa liittyvät kategoriat muodostavat kategoriakokoelmia tai -joukkoja. Kokoelmia ovat esimerkiksi sukupuoli, perhe tai kaupan henkilökunta. (Juhila 2010, 27; Roivainen 1993, 76.) Osa kategoriakokoelmista on kaksinkertaisesti organisoituneita, jolloin kokoelman jäsenet esimerkiksi tuntevat toisensa. Tällaista kokoelmaa kutsutaan tiimiksi, jonka ominaisuuksia ovat muun muassa lojaalisuus ja jäsenmäärän rajoitukset. Monet yleisimmistä kokoelmista koostuvat vain kahdesta kategoriasta, ja tällaisista *kategoriapareista* esimerkkejä ovat esimerkiksi mies–nainen tai uhri–syyllinen. (Van De Mieroop 2008, ks. Juhila ym. 2012, 28.) Tässä tutkimuksessa esiin tulleet tiimit ja kategoriaparit ovat isä–äiti ja isä–lapsi.

Kategoriat ja niiden kontekstit eivät ole toisistaan erillisiä, vaan kategorioiden ymmärtäminen on aina sidoksissa niiden käyttökontekstiin (Hester & Eglin 1997b, 26). Kategorisointia käytetään myös silloin, kun kuvataan tavanomaisesta poikkeavien toimintoja tai ihmisiä. Kielenkäytössä viitteet *poikkeavuudesta* voivat ilmetä eri muodoissa. Ihmisen käytöstä voidaan verrata kulttuurisiin normeihin ja puheessa voidaan herättää yleisempiä ”häiriön” tai ”ongelman” kategorioita. *Ongelma* voidaan kuvata toiminnan ja odotusten vastaamattomuudeksi, esimerkiksi tässä tutkimuksessa miesten kuvatessa haluaan tavata lapsiaan säännöllisesti silloin, kun aktiivinen päihteidenkäyttö estää tapaamisten toteutumisen. (Ks. Hester 1992; ref. Griffiths 2001, 687.) Huomionarvoista on se, että poikkeavuuden tuottamisen lisäksi myös normalisaatio on kategorisointia. Tässä tutkimuksessa monet haastateltavat pyrkimään esittämään itsensä jossain kohtaa elämässään normaaleina pikkulapsiperheiden isinä, jolloin he asettivat itsensä normatiivisen perheenisän kategoriaan.

Kategoriasidonnaisilla toiminnoilla tarkoitetaan ihmisten tapaa kytkeä erilaisia toimintoja tiettyihin jäsenyysskategorioihin, esimerkiksi itkun vauvaan tai hoivaamisen äitiin (Sacks 1992, 240). Kategoriasidonnaiset toiminnot viittaavat siihen, että yksittäisen kategorian kuullessamme liitämme siihen kulttuurisesti tyypillisiä toimintoja. Jos joku kertoo esimerkiksi olevansa pienen lapsen isä, saattaa

tämä kategoria herättää meissä erilaisia kulttuurisia odotuksia siitä, millaisia aktiviteetteja ja toimintaa tämän ihmisen elämään kuuluu tai ei kuulu. Kategoriaan voikin viitata yksittäisen kategoriatermin käyttämisen sijasta myös kuvaamalla toimintaa. Tämä herättää tilanteessa henkiin kategorian, johon toiminta tyypillisesti liitetään. (Nikander 2010, 244–243.) Omassa aineistossani haastateltavat liittivät itseensä kategorisia piirteitä ja toiminnan kuvauksia, jolloin he samalla loivat ja määrittelivät itsensä tietynlaisen isäkategorian jäseneksi.

Kategoriaan liittyviä piirteitä ja ominaisuuksia voidaan kutsua kategoriasidonnaisiksi attribuuteiksi tai predikaateiksi. Kategoriat kantavat runsaasti kulttuurisia vihteitä ja merkityksiä, joista voidaan päätellä minkälaisia vastuita, velvollisuuksia, motiiveja, taitoja, tietoa ja osaamista kategoriaan liittyy. Samalla tavalla voidaan nähdä millaiset ominaisuudet ja toiminta nähdään kategorialle epätyypillisinä, epätoivottuina tai odottamattomina. (Nikander 2010, 243.) Ihmisen voidaan myös katsoa epäonnistuvan jonkin kategorian jäsenyydessä suoriutumisessa. Kategoriaryhmien jäseniin liitetään monia odotuksia, ja ihmisen epäonnistuessa täyttämään näitä vaatimuksia, syntyy moraalisia arvioita ja selontekovelvollisuus. (Juhila 2012, 206.)

Kun kuvailemme itseämme tai toisia käyttämällä jotain kategoriaa, luomme samalla ryhmän jäsenyyden. Näin ollen meillä on tapana sijoittaa ihmisiä erilaisiin kategoriaryhmiin. Jos esittelen itseni sosiaalityön opiskelijaksi, viestitän samaan aikaan kuuluvani yliopisto-opiskelijoiden joukkoon, tai kertoessani olevani suomalainen, perustuu ryhmäjäsentyeni tilanteessa kansallisuuteen. (Juhila 2012, 176–177; ks. Higgins 2007.) Ryhmällä ei tässä tarkoiteta sellaista yhteisöllisyyteen ja toistensa tuntemiseen perustuvaa yhteisöä, kuten kaveripiiri tai perhe, vaan sillä viitataan ihmisten tapaan sijoittaa itseä tai muita yleisluontoisiin kategorisaatioihin perustuviin ryhmiin. (Juhila 2012, 176–177.) Esimerkiksi ”päihdeongelmainen” on tällainen kategoriaryhmä, ja miellämme sen jäsenillä olevan keskenään yhteisiä toimintatapoja ja piirteitä.

Ryhmän jäseneksi asettuminen tai asettaminen on sekä aktiivista että seurauksellista toimintaa, sillä ihmistä kuullaan ja tulkitaan usein laajemman kategoriaryhmän edustajana ja sen näkemysten ja ominaisuuksien esittäjänä. Tällöin kiinnitämme kuulemamme ja näkemämme aikaisempaan kulttuuriseen tietoomme ja ymmärrykseemme näistä ryhmistä. Kuuntelemme siis ihmistä samalla olettaen saavamme yleisempää kuin vain yhden ihmisen kokemukseen liittyvää tietoa. Ryhmäjäsentyden avulla tulemme myös täsmentäneeksi ja rajanneeksi ihmisten asiantuntijuusaluetta. (Pälli 2003, 63, 84–93.)

Kaikki me kuulumme ”me”-ryhmiin ja samalla tunnistamme useita ”he-ryhmiä”, joiden jäseniä emme itse ole. Tämä ihmisryhmien kategorisaation perusjako on ihmisten arkisessa kanssakäymisessä alati läsnä, vaikkakin usein huomaamatta. ”Me”- ja ”he”-ryhmien luonnehdinnassa on usein läsnä myös moraalinen ulottuvuus. Nämä kaksi ryhmää eivät myöskään koskaan ole käsiteltävissä toisistaan erillisinä, sillä ilman ”he”-ryhmää emme voi herättää ”me”-ryhmää. Perusjako meihin ja heihin luo aina toiseutta. Puhuessamme meistä luonnehdimme samalla muita, jotka määrittelemme ryhmän ulkopuolisiksi. (Juhila 2012, 178–180.) Toiseutta tuottavat kategorisaatiot muodostuvat usein stereotyyppisiksi ja leimaaviksi.

Etnometodologian yksi kantavista ajatuksista on, että ihmiset näkevät yhteiskunnan yhteisöllisen jäsenyyden kautta arkielämän järjestyksen, tavat ja rutiinit itsestänselvyyksinä (Garfinkel 1967). *Moraalinen järjestys* on kulttuurista tietoa siitä, miten meidän tulee käyttäytyä. Rutiininomaisesti toistuvat kategorijäsenyydet ovat meille itsestänselvyys. (Juhila 2012, 132.) Kun esimerkiksi asioidimme kaupan kassalla, tiedämme, miten asiakkaan ja työntekijän on hyväksyttävää kommunikoida ja millaisia toimintoja asiointiin kuuluu. Osaamme toimia tilanteessa oikein, vaikkemme jatkuvasti reflektoi tekemäämme. Itsestään selvänä näyttäytyvä moraalinen järjestys paljastuu poikkeaman kautta, kun tilanteeseen liittyvät odotukset eivät täytykään. Moraalista järjestystä ei voi murtaa ilman seurauksia, ja syntyy tilanne, jossa rikkomusta on selitettävä. (Juhila 2012, 133.) Tätä ilmiötä kutsutaan *selontekovelvollisuudeksi*, johon mielenkiintoni on myös tässä tutkimuksessa keskittynyt.

Selontekovelvollisuus tulee siis esiin tilanteissa, jotka on tulkittu jollain tavalla epäselviksi, tunnistamattomiksi ja poikkeaviksi. Tässä ihmisten välisen vuorovaikutuksen kokonaisuudessa syntyy myös sosiaalinen järjestys. Selontekovelvollisuus tuo paitsi näkyväksi, myös vahvistaa moraalista järjestystä. Kategoriat ovat tiiviissä yhteydessä moraaliseen järjestykseen ja sen murtumiin. Jokaiseen kategoriaan liittyy tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia, ja näiden laiminlyöminen ja oikeuksien piittaamattomuus synnyttävät selontekovelvollisuuden. (Juhila 2012, 133–135.)

Selontekovelvollisuus vihjaa yhtä lailla *ongelmista*. Irrottautuminen moraaliseen järjestykseen tai rutiineista ja poikkeavaksi tunnistetulla tavalla toiminen synnyttää odottamattomuutta ja ei-toivottuina pidettyjä asioita. Nämä tunnistetaan usein ongelmiksi. Tutkijan tehtävä ei kategoria-analyysissä ole lähteä tutkimaan ennakolta tiedettyjä ja oletettuja ongelmia, vaan paneutua siihen, miten ihmiset vuorovaikutuksessa rakentavat ja tunnistavat ongelmia. (Juhila 2012, 131.) On mielenkiintoista havainnoida millaisista positioista käsin ihmiset kokevat itsensä selontekovelvollisiksi.

Mikäli ihmiset eivät koe painetta selontekoihin, voidaan katsoa, että kategoria on näkymättömmämpi, normiluonteinen ja vahva suhteessa muihin kategorioihin. Selontekovelvollisuuden puuttuminen kielii kategoriaan liittyvien toimintojen kulttuurisesta vahvuudesta ja normatiivisuudesta. (Juhila 2012, 187.) Esimerkiksi äidin kategorian kulttuurisesta vahvuudesta kielii käsillä olevassa tutkimuksessa muun muassa se, etteivät isät kyseenalaistaneet tai antaneet selontekoja erotilanteessa lasten jäämisestä äitinsä luokse.

Kirsi Juhila (2012, 175) kirjoittaa poikkeavuuden tuottamisesta ja *poikkeavan kategorian* jäsenyyksien vastustamisesta. Personoituja kategorioita voi tarkastella poikkeavuuden tuottamisen näkökulmasta. Niin kuin edellä on esitetty, ongelmien näkökulmassa ei ole ensisijaisesti kyse ihmisten luokittelusta vaan moraalisen järjestyksen rikkovien ilmiöiden määrittelystä ja selittämisestä. Poikkeavuuden kategorisaation voidaan taas nähdä kiinnittyvän ihmisten ja ihmisryhmien kuvailuun tavalla, jossa näiden ominaisuuksien katsotaan tavalla tai toisella rikkovan tai horjuttavan tavanomaisena ja normaalina pidettyä. Poikkeavuuden kategorisaatio voidaan ymmärtää toimintana, jossa kuvaamalla itsen tai muiden ominaisuuksia ja toimintaa arvioidaan niiden olevan ristiriidassa joihinkin ryhmän normatiivisiin ominaisuuksiin (Em., 175, 197.) Esimerkiksi isyyden mallitarinoihin tai ihanteisiin ei sovi isän runsasta tai ongelmallista päihteidenkäyttöä.

Monet stereotypisoivat kategoriat liitetään suoraan poikkeavuuteen kulttuuriseen tietoomme nojaten (Juhila 2012, 191). Tällaisiksi kategorioiksi voidaan laskea esimerkiksi mielisairaana tai päihdeongelmaisen kategoriat. Kulttuurisesti tunnistettavia poikkeavan kategorioita käyttämällä poikkeavuus tehdään olemassa olevaksi (Hester 1992). Voimme tuottaa poikkeavuutta muiden lisäksi myös itsellemme. Liitämme tällöin itsekategorisoinnin avulla meihin joitain sellaisia ominaisuuksia ja toimintoja, jotka poikkeavat hyväksyttävästä ja normaalina pidetystä. (Juhila 2012, 191.)

Kategoriat ovat jatkuvasti läsnä, vaikka olisivatkin näkymättömiä. Kategoria-analyysin keinoin huomaamattomia kategorioita ja niiden ominaisuuksia voidaan tuoda esiin ja analyysin kohteiksi. Poikkeavasta, niin kuin mistä tahansa muustakin kategoriasta ja sen jäsenyydestä on mahdollista neuvotella, ja sitä voi myös *vastustaa*. Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovatkin myös ne tavat, joilla miehet vastustavat, uudistavat ja purkavat haastattelutilanteessa ja kulttuurissa heille tarjottuja kategorioita.

4.3 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää millaisia erilaisia isyyskategorioita miehet puheessaan tuottavat, ja toisaalta millaisia kategorisia toimintoja ja ominaisuuksia näihin isyyden kuvauksiin voidaan liittää. Isyys ei ole pysyvää ja muuttumatonta, ja yksi haastateltava voi rakentaa itselleen jäsenyyden useisiin isäkategorioidiin elämänsä aikana.

Isäkategorioidiin liittyvät tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Millaisia isyyskategorioita miesten puheessa esiintyy?*
- 2) Mitä ja miten miehet puhuvat itsestään isänä suhteessa kulttuurisesti määrittyviin kategorioihin?*

Olen analyysissäni kiinnostunut siitä, miten kulttuurisia kategorioita käyttämällä samalla jäsenetään, ylläpidetään ja kyseenalaistetaan kulttuurista ja moraalista järjestystä. Toisin sanoen keskityn analyysissäni tarkastelemaan sitä, miten isyyttä puheessa rakennetaan ja miten kulttuurisia isäkuvia liitetään itseen ja toisiin, suljetaan pois ja torjutaan.

On syytä ottaa huomioon, että tutkimukseen osallistuneet miehet ovat haastatteluihin hakeutessaan ”tunnistaneet” itsensä haastattelupyynnöstä esiintyvistä kuvauksesta ja tämän pohjalta myös tietävät, mihin tutkijan mielenkiinto kohdistuu. On tärkeää huomioida, että vaikka miehet valikoituvat haastatteluun tietyn kategorian edustajina, he haluavat mahdollisesti myös asettautua purkamaan sitä ennakoasetelmaa, josta käsin tutkija heitä haastattelee. Tällöin analyysin fokuksena on kysymys siitä, miten päihdeongelmaisen ja isän kategorioiden jäsenyyttä puheessa puretaan tai uudistetaan. Haastateltavat voivat puhua haastattelun aikana muunkin kuin päihdeongelmaisen isän kategorian jäsenenä, jolloin tarkoituksena on vastustaa vain tietynlaisina isinä tai miehinä määritellyksi tulemistä. Nämä itsemäärittelyt ja kategorian vastustamisen keinot ovat siten tutkimukseni tärkeä fokus.

Tutkimukseni toinen fokus kiinnittyy sukupuoleen ja sen merkityksiin vanhemmuudessa, ja tähän liittyvä tutkimuskysymys on seuraava:

- 3) Millaisena isyys haastateltavien puheessa määrittyy suhteessa äitiyteen?*

Tämä tutkimuskysymys nousi esiin aineistolähtöisesti tutkimusprosessin myöhäisemmässä vaiheessa. Isyys rakentuu suhteessa äitiyteen, ja jäsenyysskategoria-analyysin keinoin tarkastelen tutkimukseni esiintyneitä isä-äiti-kategoriaparin kuvauksia ja sitä, millaiseksi vanhempikategorioiden keskinäinen suhde miesten puheessa rakentuu.

4.4 Aineiston keruu ja haastateltavat

Tiedonkeruumenetelmänä tässä tutkimuksessa on käytetty yksilöhaastattelua. Haastattelu soveltuu aineistonhankintamenetelmäksi silloin, kun halutaan persoonallista tietoa kuten ihmisten käsityksiä, kokemuksia ja tunteita. Haastattelu soveltuu parhaiten myös sellaisiin aiheisiin, jotka voidaan kokea arkaluonteisiksi, monimutkaisiksi tai vaikeiksi. (Ks. Eskola & Vastamäki 2010.) Yksilöhaastattelut ovat tyypillisiä silloin, kun haastattelijan kiinnostuksen kohteet liittyvät henkilökohtaisiin käsityksiin ja mielipiteisiin tutkimuksen aihealueesta. Yksilöhaastattelussa on tärkeää huomioida haastattelijan rooli vuorovaikutuksen säätelijänä ja ohjaajana. Haastattelu rakentuu yleensä olennaisesti haastattelijan esittämien kysymysten varaan. (Pietilä 2010, 215.) Tämän vuoksi pidänkin tärkeänä, että tutkimusraportissani en ole häivyttänyt rooliani haastattelijana ja kysymysten esittäjänä lukijan silmiltä. Vuorovaikutuksen aste vaihtelee yksilöhaastattelussa erilaisten haastattelutapojen välillä eli sen mukaan, kuinka strukturoitu haastattelumenetelmä on kyseessä (em). Tässä tutkimuksessa on käytetty aineistonkeruumenetelmänä avointa teemahaastattelua.

Aineisto kerättiin haastattelemalla vuoden 2016 aikana viittä päihdehistorian ongelmallisesti käyttävää tai käyttänyttä isää. Haastateltavat olivat iältään 37–65-vuotiaita. Biologisia lapsia haastateltavilla oli 1–4, ja kolmella haastateltavalla lapset olivat vielä alaikäisiä. Yhdellä haastateltavalla oli myös lastenlapsia. Suoritin haastattelut tutkimusluvut haettuani kolmannen sektorin organisaation asuntolas- sa ja erikoissairaanhoidon poliklinikalla. Haastateltavat löytäkseni lähetin haastattelupyynnön toimipaikkojen työntekijöille, jotka esittelivät sen eteenpäin asiakkailleen. En asettanut haastateltaville kriteerejä iän tai päihdehistorian suhteen: riitti, että elämään kuului tai oli kuulunut lapsia ja samanaikaisesti ongelmalliseksi koettua päihdehistoriaa. Haastattelin kaikkia miehiä kerran ja kahdenkeskisesti avoimen teemahaastattelurungon avulla (ks. liite 3). Haastattelujen ajallinen pituus vaihteli yhdestä tunnista puoleentoista tuntiin.

Haastateltavista jokaisella ensimmäinen ja ensisijainen ongelmakäyttöinen päihde oli alkoholi, mutta vain yhdellä se oli ainoa päihdehistoriassa käytetty päihde. Yhdellä haastateltavalla oli alkoholin lisäksi reseptilääkkeiden samanaikaista käyttöä, ja lopuilla päihdeidenkäyttöön oli liittynyt muun muassa kannabiksen käyttöä, lääkkeiden väärinkäyttöä ja laittomien huumeaineiden kokeilu ja -käyttökäytöksiä.

Haastattelujen alussa miehet saivat kahtena kappaleena allekirjoitettavaksi informaatio- ja suostumuslomakkeen (ks. liite 2), joista toinen jäi haastateltavalle itselleen. En kerännyt haastateltavista taustatietoja iän ja lasten lukumäärän lisäksi, sillä kriittisesti tarkasteltuna nekin voitaisiin ajatella miesten kategorisointeina, eikä tietojen kerääminen tutkimuksen tarkoituksen näkökulmasta ollut välttämätöntä. Jo asiakkuus toimipaikoissa kertoi kuitenkin siitä, että haastateltavista jokaisella oli diagnosoitu päihdeongelma, johon he saivat ajankohtaisesti hoitoa ja apua. Jokaisella haastateltavalla oli myös jonkinlainen ahdistus- ja masennushäiriöiden kirjoon kuuluva psykiatrinen diagnoosi.

Haastattelun aikana puhujat järjestävät ja jäsentävät kulttuurista todellisuuttaan. Omasta elämästä kertominen on mahdollisuus tehdä oma elämä, valinnat ja kulku ymmärrettäviksi muille, mutta myös itselle. Ennen varsinaisen haastattelun aloittamista kerroin haastateltavalle, että haastattelutilanteen oli tarkoitus olla mahdollisimman avoin ja vapaamuotoinen, ja että meidän oli tarkoitus keskittyä hänen omiin kokemuksiinsa ja ajatuksiinsa niistä asioista, jotka hän kokee tärkeiksi. Teemahaastattelulle onkin ominaista kysymysten tarkan muodon ja järjestyksen puuttuminen, jolloin se mahdollistaa haastateltavien mahdollisimman luontevan reagoinnin. Teemahaastattelu sopii hyvin sellaisten ilmiöiden tutkimiseen, joista haastateltavat eivät ole tottuneen keskustelemaan päivittäin. (Eskola & Vastamäki 2010, 28.)

Teemahaastattelun käyttöön voi liittyä ongelmia. Tutkijan aikaisempi perehtyminen aiheeseen sekä tästä esiyymmärryksestä syntyvät teemat voivat yhdessä haastattelijan käyttämän kielen kanssa ohjata haastateltavien ilmaisuja ja ajattelua. (Eskola & Vastamäki 2010, 32–33.) Olen pyrkinyt ottamaan tämän huomioon aineistoni luentatavassa ja analyysissä. Päädyin avoimeen teemahaastatteluun, sillä koin strukturoidun haastattelun rajaavan tutkijan ja haastateltavan vuorovaikutusta suuresti, ja haastateltavien itsensä tärkeäksi kokemien seikkojen jäävän mahdollisesti alisteiseksi niille asioille, jotka tutkija on etukäteen asettanut kiinnostuksen kohteikseen.

Haastattelun institutionaalinen tehtävä on tiedon kerääminen ja siinä on tarjolla rajattu määrä rooleja. Haastateltavan roolissa orientoidutaan siihen, että haastattelija haluaa tietoa tietyistä aiheista, ja että haastateltava itse pitää hallussaan tuota tietoa. Tutkimushaastattelua voidaan kuvata institutionaalisen tilanteena, jossa osallistujat rakentavat yhteistuumin itselleen ja toisilleen koko tilanteen keston ajan melko samoina pysyvät puhujaroolit kysyjänä ja vastaajana. Haastattelun kulku perustuu säännönmukaisesti haastattelijan esittämille kysymyksille ja haastateltavan antamille vastauksille. Oletuksena on, että haastattelijalla on oikeus kysyä kysymyksiä, ja haastateltavan on tarkoitus vastata näihin. (Ruusuvuori 2010, 269–272; ks. Ruusuvuori & Tiittula 2005.)

Konteksti, jossa haastattelut suoritetaan, on myöhemmän analyysin kannalta keskeinen. Tietynlaisessa paikassa olo tuottaa tietynlaista puhetta itsestä, ja haastatteluun osallistuminen on erityinen tilanne, jossa ihmistä houkutellessaan kertomaan itsestään tietyistä näkökulmista. (Kulmala 2006, 60.) Esimerkiksi päihdeongelmaisten asuntoloihin tai heille tarkoitettujen psykiatristen hoitotahojen asiakkuuksiin liitetään kulttuurisesti kielteisiä piirteitä, ja tätä voidaan kuvata institutionaalisen mallitarinan käsitteen avulla. Ei-universaaleihin, lähes viimesijaisiin instituutioihin päätyvät ihmiset päätyvät samalla institutionaalisiin mallitarinoin. Organisaatio kategorisoi asiakkaansa tietynlaisiksi ihmisiksi, ja samoin tekevät organisaation ulkopuoliset ihmiset ja tahot. (Juhila 2004, 26–27.)

Molemmissa haastattelupaikoissa, päihdeongelmaisten kolmannen sektorin asuntolassa ja erikoissairaanhoidon päihdeongelmaisten poliklinikalla, haastateltavat tulevat ensisijaisesti määritellyiksi päihdeongelmansa ja ”potilaan” kategorian kautta. Kategorisoinnilla on aina kategoriaan liitetyn henkilön kannalta konkreettisia seurauksia (Juhila 2004, 22–23). Esimerkiksi päihdeongelmaisen miesasiakkaan kanssa ei välttämättä keskitytä keskustelemaan tämän lapsista tai vanhemmuuden tukemisesta, sillä päihde- tai moniongelmaisiksi määritettyjä ihmisiä ei tyypillisesti haluta nähdä ensisijaisesti vanhempina (ks. Kulmala & Vanhala 2004). Ympäristö, jossa keskustelin miesten kanssa, ei siis ollut käsiteltävien teemojen kannalta tavanomainen.

Tiivistetysti voidaan todeta, että vuorovaikutustilanteessa on aina läsnä mahdollinen negatiivisen tai positiivisen kuulemisen ja tulkitsemisen tapa, johon puhujat usein myös varautuvat itsestä puhuesaan. Haastattelutilanteessa kuvauksia ja kategorisointeja tehdessään puhujat ottavat aina huomioon myös haastattelijan mahdolliset tulkinnat. (Nikander 2010, 246.) Kategorisoidut ihmiset ovat tietoisia heihin liitetyn kategorian ominaisuuksista, ja orientoituvat keskustelussa sen mukaisesti. Tässä

tutkimuksessa miehet pyrkivät haastateltavan positiosta käsin purkamaan mahdollisia kulttuurisia kuulemisen tapoja.

4.5 Aineiston analyysiprosessi

Sacksilaisessa ajattelussa meidän tulee ottaa jokapäiväinen vuorovaikutus tutkimuksen kohteeksi ja tehdä arkisesta ja itsestään selvästä vieras. Kategorioiden etsimisen aineistosta ei tulisi olla mekaaninen prosessi, jossa kootaan kaikki mahdolliset tavat viitata ihmisiin ja tapahtumiin. Tämä tarkoittaisi kategorioiden luetteloimisen ja listaamisen jäävän pelkän sisällönanalyysin tasolle. Huomion tulee kiinnittyä kuvauksen tai kategorisoinnin tehtäviin vuorovaikutuksessa. Tutkijan ei tule ennakolta lyödä lukkoon kategorioiden merkityssisältöä, vaan analyysi etenee etsien puhujien tekemiä jäsennyksiä ja jakoja. (Ks. Juhila ym. 2010, 23–25.)

Olen pitänyt tutkimuksen aineiston keräämisen vaiheessa päiväkirjaa, joissa olen kuvannut haastattelujen jälkeisiä ajatuksia, tunteita ja havaintoja. Samoin olen täyttänyt havaintopäiväkirjaa alustavista tulkinnoista aineiston litterointivaiheessa. Nämä ideat ja yksityiskohdat palvelivat itse analyysin aloittamista ja tuottivat myöhemmässä vaiheessa tärkeitä oivalluksia aineistosta.

Litteroin haastattelut käyttämällä yhden haastattelun tekstiksi purkamiseen noin 3 päivää. Litteroitua haastatteluaineistoa tuli viidestä haastattelusta yhteensä 117 sivua. Aineiston purkamis- eli litterointivaiheen jälkeen aloin tutustumaan aineistoon syvällisemmin lukemalla sitä läpi tehden jokaisen lukukerran jälkeen uusia muistiinpanoja ja havaintoja. Muutaman lukukerran jälkeen aloitin aineiston tunnustelevan koodaamisen eli luokittelun. Tutkiessani aineistoa pystyin vähitellen erottamaan erilaisia alustavia luokkia, joihin aineistoa voi jakaa. Aineistoni alkoi yllättää minua.

Tässä kohtaa jouduin myös tarkastelemaan kriittisesti alkuperäisiä tutkimuskysymyksiäni. Haastatteluaineistosta alkoi nousta tiettyä kaavaa noudattavia puheenvuoroja, joissa miehet näyttivät vastaavan samanlaisiin oletettuihin tulkintoihin ja käsityksiin päihdeongelmaisista isinä. Kiinnostuin asiasta. Tutkimukseni fokus siirtyi erilaisista isyysidentiteeteistä selontekoihin ja kategorian vastustamisen keinoihin. Samalla tarkentui myös tutkimukseni metodologinen analyysikehikko, joka koostui kategoria-analyysin tarjoamista teoreettisista käsitteistä. Aineiston systemaattisen läpikäyn-

nin pohjalta sainkin käyttöni uusia käsitteitä, joiden kautta lähestyä isyyttä ja sen kulttuurisia merkityksiä.

En ole käyttänyt analyysiprosessissa koodausohjelmia, vaan luokittelu ja havaintojen erittely tapahtui käsin ja lopulta siirtyi sähköiseen tiedostoon, jossa sitä oli helpompi käsitellä. Luokittelustrategiani oli poikkiaineistollinen, mikä tarkoittaa, että kävin läpi koko aineiston systemaattisesti etsien ja esille nostaen tiettyjä toistuvia rakenteita (ks. Ruusuvuori & Nikander & Hyvärinen 2010, 21). Lopulta koostin aineiston luokittelut aineistokoosteiksi, jotka toimivat lopullisten analyysilukujen muodostamisen perustana. Samalla esiin nousi niitä aineiston kohtia ja poikkeuksia, jotka eivät mahtuneet sujuvasti mihinkään luokkaan.

Havainto- ja analyysiyksikköinä eivät tässä tutkimuksessa ole yksilö tai yksilön mielipiteet, vaan selonteot, puheenvuorot ja toimijakategorioiden kuvaukset. Yhdessä haastattelussa on siis useita analyysiyksiköitä. Fokuksena ovat tutkimukseen osallistuneiden tavat kuvata ja antaa merkityksiä isyydelle huomioiden taustalla olevat kulttuuriset käsitykset isistä ja päihteitä ongelmallisesti käyttävistä miehistä. Olen koodannut aineistosta isien kuvaamia kategorisia toimintoja ja käyttäytymistapoja, selontekoja sekä asenteiden tai arvottamisen ilmaisuja.

Jukka Törrönen (2010, 182) esittää, että haastatteluja voidaan aineistoina lähestyä tilannekohtaisia, kulttuurisia tai yhteiskunnallisia elementtejä painottavan analyysin kautta. Tilannekohtaisessa analyysissä tutkijan oletus on, että haastatteluaineiston olennainen osa on ”tässä ja nyt” toteutuva orientaatio tilanteen osapuolten ja näiden käyttämien kategorioiden kesken. Kulttuurinäkökulmaa edustavassa analyysissä subjektiasemien ja kategorioiden analyysi laajenee haastattelutilanteen tilannekohtaisesta kontekstista sen ulkoisiin konteksteihin. Tällöin korostetaan vuorovaikutuksessa läsnä olevia laajempia odotushorisontteja ja kulttuurissa kiertäviä tai käytössä olevia merkityssysteemejä. (Törrönen 2010, 183; ks. Suoninen 1999.) Välittömän vuorovaikutustilanteen kommunikaatioasemien lisäksi tutkija on tällöin kiinnostunut siitä, miten osallistujat pitävät yllä tai muuntavat kategorisoinneillaan toimijoiden asetelmia ja niihin liittyviä käytäntöjä ja perinteitä (Törrönen 2010).

Luku- ja suhtautumistapani aineistoon oli haastattelujen aikana esiin tulleiden ilmiöiden taustalla olevat kulttuuriset merkitykset huomioiva eli yksilön rajat ylittävä. Analyysistrategia yhdistää siis sekä tilannekohtaisen, miesten henkilökohtaisia kokemuksia painottavan, että kulttuurisen, eli ”tässä ja nyt” tuotetun puheen laajempiin mallitarinoihin kytkevän näkökulman. Näissä molemmissa voin

tutkijana kiinnittää analyysissä huomiota siihen, miten kategoriat rakentuvat toimijoiden ominaisuuksia määrittävinä luokituksina, osallistujarooleina ja kommunikaatioasetelmina.

Itse analyysini olen jakanut kolmeen lukuun, joista ensimmäinen keskittyy kulttuurisesti tunnistettavaan hyväksyttävään ja vahvan isyyden kuvausten analyysiin. Toisessa analyysiluvussa huomio keskittyy sellaisiin aineistossa esiintyneisiin isyyden kuvauksiin, joissa painottuvat kulttuurisesti ja haastateltavien itsensä ongelmallisemmiksi määritellyt piirteet. Analyysin kolmannessa luvussa tarkastelen vielä sitä, millaisena isyys näyttäytyy silloin, kun sitä tarkastellaan suhteessa kulttuurisesti vahvaan äidin kategoriaan.

4.6 Tutkimuksen eettiset kysymykset

Olen toteuttanut tutkimukseni hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti niin, että noudatan tieteellisen tutkimuksen tekemisen sääntöjä ja eettisiä periaatteita. Tutkimukseni eettiset kysymykset ovat vaikuttaneet tutkimuksentekoon koko prosessin ajan. Niin suunnittelun, toteutuksen kuin tulosten raportoinnin olen pyrkinyt tekemään mahdollisimman avoimesti ja tieteelliselle tutkimukselle asetettujen vaatimusten mukaisesti.

Tutkimukseni eettisyyden pohdinnassa erityistä huomiota vaatii tutkimuksen kohteena olevan ryhmän, päihdeongelmaista isien, asema. Tutkimukseni kiinnostuksen kohteena on ryhmä, jolla on vähän valtaa, ja johon kuuluvat yksilöt ovat usein kokeneet marginalisaatiota tai syrjintää. Pelkäämään tällaisen tutkimusaiheen valinta vaatii pohdintaa, sillä tutkittaessa sellaisia ryhmiä, joihin ei itse kuulu, on oltava huolellinen tutkimuksen etiikan suhteen. (Granfelt 2004; Kuula 2006.) Pääteitä ongelmallisesti käyttävät isät ovat ryhmä, jota voidaan kuvata toiseuden käsitteen kautta. Toiseus tarkoittaa vailla valtaa olemista, näkymättömyyttä ja äänettömyyttä (Kulmala 2006, 6). Tutkittavien ryhmän toiseus voi osoittautua haastavaksi, ja se on aiemmin johtanut joissain tapauksissa siihen, että ryhmän alisteinen ja marginaalinen asema kielletään. Vaihtoehtoisesti tutkimuksessa saatetaan ihannoida toisenlaista elämää ja korostaa ihmisten selviytymistaitoja unohtaen, että kyseessä olevilla ihmisillä on hyvin vähän valtaa vaikuttaa itse siihen, millainen heidän elämänsä on ja millainen kuva siitä suuremmalle yleisölle annetaan. (Em., 76.)

Olen kerännyt tutkimuksen aineiston haastattelemalla viittä päihteitä käyttävää miestä, joilla on lapsia. Haastattelut tallennettiin äänitiedostoiksi, joita ainoastaan minä olen käsitellyt. Äänitallenteita litteroidessani olen poistanut niistä yksilöivät tunnistetiedot ja muuntanut mahdollisesti vahvalla murteella tuotettua puhetta yleiskielisemmäksi. Äänitallenteet on hävitetty niiden purkamisen jälkeen. Sekä ääni- että tekstitiedostot olen säilyttänyt siirrettävällä kovalevyllä, jonka sisällön tarkasteluun vain minulla on ollut mahdollisuus.

Laadullisessa tutkimuksessa yleisesti luottamuksellisuus ja anonymiteetti ovat mielestäni pohtimisen arvoisia asioita silloin, kun aineisto hankitaan kasvokkaisella haastattelulla. Haastateltavien informointi tutkimuksen aiheesta ja tavoitteista, osallistumisen vapaaehtoisuudesta, aineiston käsittelyn luottamuksellisuudesta ja yksityisyyden suojasta on tärkeää. Haastateltavat ovat luonnollisesti saaneet myös yhteystietoni ja heillä on ollut mahdollisuus kysyä lisäinformaatiota missä tutkimuksen vaiheessa tahansa.

Koska päihdeongelmaisen vanhemmuus on tutkimusaiheena selvästi arkaluontoinen, saattaa se herättää aiheesta puhuville ihmisille vahvoja tunteita. Aineistossa nousikin esiin ainakin syyllisyyden ja häpeän tuntemuksia haastateltavien muistella isyyden kannalta kielteisemmin koettuja ajanjaksoja. Olen osoittanut haastateltaville jokaisen haastattelun yhteydessä jonkin tahon, jonka kanssa he ovat halutessaan voineet purkaa haastattelujen jälkikäteen synnyttämiä tunteita ja ajatuksia.

Ennen haastatteluja anoin organisaatioiden vaatiman tutkimusluvan, jonka hakemiseen kuului eettisen toimikunnan lausunnon pyytäminen. Näin varmistettiin, että olin tutkijana pyrkinyt kattavasti huomioimaan tutkimuksen suunnittelu- ja toteuttamisvaiheisiin liittyviä eettisiä kysymyksiä ja ongelmia.

Myös raportoinnissa eettisten kysymysten pohdinta on tärkeää, sillä tutkittaville ei saa tuottaa vahinkoa esimerkiksi epäoikeudenmukaisilla tutkimustuloksilla (Kuula 2006). Olen halunnut rakentaa tutkimusraporttini sellaiseksi, ettei se uusina päihdeongelmaisista isistä tuotettuja stereotyyppisiä näkemyksiä, loukkaa tai aiheuta vahinkoa tutkittaville. Päihdeongelmainen on jo sinällään kategoria, johon liitetään paljon kielteisiä piirteitä ja ominaisuuksia. Tällaista uudelleen leimaamista olen pyrkinyt tutkimuksessani välttämään. Olen myös pyrkinyt tekemään tutkimusprosessini läpinäkyväksi lukijalle raportoimalla sen mahdollisimman huolellisesti ja tarkasti.

Olen pyrkinyt kunnioittamaan myös muiden tutkijoiden työtä ja ottanut heidän tutkimuksensa omassa työssäni asianmukaisesti huomioon muun muassa oikeaoppisilla viittauskäytännöillä.

5 HYVÄKSYTTÄVÄ JA VAHVA ISYYS

Päihdeongelmaan ja muihin sosiaalisiin ongelmiin liitetään usein käsityksiä jollain tavalla poikkeavasta tai huonommasta vanhemmuudesta. Niin kuin aiemmin olen esittänyt, tarjottuja kategorioita voi kuitenkin torjua tai niiden sisällöistä ja merkityksistä neuvotella. Tällaista vastustusta kulttuuristen kategorioiden vakiintuneita merkityksiä vastaan nousi tämän tutkimuksen aineistossa runsaasti. Vastustaessaan kategorisointintia haastateltavat kyseenalaistivat heihin kohdistettuja oletuksia, neuvottelivat kategorijäsenyyksistä ja vihjasivat vaihtoehtoisista kategorioista. Analyysin keskiössä ovat miesten tuottamat selonteot ja sellainen puhe, jossa haastateltavat kommentoivat heille tarjottua kategoriaa isänä, jonka päihdeongelma vaikuttaa kielteisesti tämän isyyden laatuun.

Kun ennakoasetelma on sellainen, jossa haastateltava asettuu ikään kuin puolustamaan itseään, on omaan isyyden tarinaan löydettävä hyvän vanhemman mallitarinasta kaikki mitä siitä on mahdollista liittää itseen. Haastateltavat antoivat merkityksiä elämäntilanteilleen ja päihteidenkäytölleen samalla pyrkien aktiivisesti irti näiden tarjoamasta huonon isän kategoriasta. Omaan isyyteen liitettiin tällöin piirteitä, joiden voi tunnistaa kuuluvan normatiiviseen tai hyvään vanhemmuuteen. Samalla analyysissäni mahdollistui haastattelupuheen tarkastelu suhteessa isyyden kulttuurisiin mallitarinoin, jotka aiemmin luvussa 2 esitetyn mukaisesti ovat jaettavissa perinteisen ja uuden isyyden tarinoin.

Tässä luvussa käyn läpi aineistoni isyyden kuvauksia sellaisten rakennettujen isyyuskategorioiden kautta, joissa painottuvat kulttuurisesti hyväksytyt isyyden piirteet, toiminnot ja pyrkimykset. Nämä kategoriat olen nimennyt 5.1 Hyvän ja vastuullisen isän, 5.2 Läsnä olevan ja omistautuneen isän, 5.3 Leppoisan ja harmittoman isän ja 5.4 Riittävän isän kategorioiksi. Analyysin seuraamisen helpottamiseksi olen alleviivannut aineisto-otteista niitä kohtia, joiden perusteella olen tulkintojani erityisesti tehnyt.

5.1 Hyvä ja vastuullinen isä

Hyvän ja vastuullisen isän kategoriassa ainoana niin sanotusti tavallisesta perheestä eroavana ominaisuutensa näyttäytyi isän runsas päihteidenkäyttö. Avioeron läpikäyneet miehet kuvasivat aikaa ennen eroa, jolloin he vielä asuivat yhdessä lasten äidin kanssa, vahvan ja vastuullisen isyyden normeista käsin. Miehet rakensivat haastattelujen aikana isyyden ja oman päihdeongelman suhdetta ongelmattomaksi ja yksinkertaiseksi. Haastattelujen kuluessa miehet kertoivat paitsi päihdehistoriaansa kuuluneiden tapahtumien kronologisesta järjestyksestä, he myös rakensivat kuvaa itsestään hyvinä, vastuullisina isinä ja kulttuurinsa kelvollisina jäseninä.

Kategoriaan kuuluville kertomuksille oli yhteistä se, että ne kaikki vastustivat sellaista kulttuurista tarinaa, jossa isän päihteidenkäyttö on lapselle vahingollista. Erityisesti nuoremmat haastateltavat kuvasivat aikaisempaan elämänjaksoon kuulunutta pikkulapsiperheen normatiivista arkea, jossa isä oli osallistunut myös perushoivaan ja -huolenpitoon. Seuraavassa otteessa hyvän isän kategoria herätetään henkiin kuvaamalla siihen liitettäviä kategoriasidonnaisia toimintoja. Hyvä isä konstruoituu lasten kanssa aikaa viettäväksi, harrastavaksi ja osallistuvaksi vanhemmaksi:

M3: Et kyl mä niiden kans olin ja katottiin piirrettyjä, käveltiin kylän ympäri ja sitä ja tätä ja laskettiin pulkal mäkee, kyl mä niinku osallistuun siihen touhuun niinku ihan omasta mielestäni kunnolla.

Haastattelujen aikana miesten päihdeongelma kuvautui lähinnä haastateltavien henkilökohtaisena vaivana, jolla nämä eivät nähneet olevan suoria vaikutuksia lapsiin. Tämä mukaillee Hautasen (2005) havaintoja siitä, että perheellisen miehen käyttäytyessä ongelmallisesti, ei tämä yleensä tule määritellyksi suhteessa velvollisuuksiin isänä. Päihteidenkäyttö kuvautui isänä olemisesta hyvin erillisenä ja irrottautuneena ongelmana, joka ei kosketa lapsia tai heidän hyvinvointiaan. Lapset olivat saaneet kaiken tarvitsevansa huomion, huolenpidon ja kehitystä tukevat fyysiset puitteet – päällisin puolin ongelmia ei siis ollut ja isyys näyttäytyi normatiivisena ja kulttuurisesti tunnustettava.

Haastateltavien kertomuksissa päihteidenkäyttö vei kuitenkin vuosien kuluessa yhä enemmän tilaa ja aikaa perheessä. Mikäli päihteitä oli käytetty myös kotioloissa, oli se rajattu ajallisesti esimerkiksi niin, että lapset olivat nukkumassa ja ”pelti laitettu kiinni”. Isän päihteidenkäyttö, jonka tämä itse koki ongelmallisena, salattiin lapsilta. Päihteidenkäytön rajoittaminen siihen aikaan, kun lapset ei-

vät olleet läsnä, liitettiin osaksi vastuullista isyyttä. Toisin sanoen isänä toimiminen oli rajattu niihin hetkiin, joina isä oli selvinpäin. Mielenkiintoista onkin pohtia, voiko isyyden tosi asiassa laittaa tällä tavalla väliaikaisesti katkolle ja jatkaa isänä olemista sen jälkeen, kun korkki on laitettu kiinni.

H: No tota, miten sä ajattelet että tää sun alkoholin tai päihteiden käyttö on näkynyt nyt siellä sun pojan elämässä?

M4: Hyvin vähän, hyvin vähän että mä oon niinku selvinpäin hänen kanssas sitte.

H: Okei, joo, eli kun oot tavannu häntä tai -

M4: Kyllä, joo mä olen ollu aina selvinpäin ja, hänen äitinsä on kertonu mun pojalle että kyllä mulla niinku sellasta ongelmakäyttöä on. Että hän sitte kyselly asioista ja tämmöstä, että toi, se ei oo niinku hänelle mitenkään sellanen asia että ei se oo niinku ees vuosikausiin maininnu mitään.

Otteessa haastateltava tuottaa itsensä hyvänä isänä päihdeongelmastaan huolimatta, sillä lapsen edessä selvinpäin ollessaan hän varmistaa, että isänä toimiminen ja päihteidenkäyttö eivät kohtaa. Isyys ja päihteet pysyvät toisistaan erillisinä, mutta yhtä lailla miehen elämään kuuluvina asioina. Haastateltava viittaa lapseensa vahvistaakseen omaa käsitystään asioiden erillisyydestä, sillä vaikka lapsi on tietoinen isänsä päihteidenkäytöstä, ei tämä ole vuosikausiin kysellyt tai viitannut siihen millään tavalla. Hyvä isyys tuotetaan tarkoittamaan sitä, että isä on selvinpäin lapsen kanssa. Tämä pyrkimys toistui aineistossa useasti:

M1: Se oli hienoo aina ja se oli, mä yritin aina parhaimpani et mä olisin selvinpäite silloin. Et otin vasta sen jälkeen.

Samoin kuin päihteiden käyttämisen rajaaminen perheen tilojen ulkopuolelle, myös raitistumispyrkimykset liitettiin usein isyyteen ja lapsiin. Tätä perusteltiin muun muassa hyvän esimerkin näyttämisen kautta:

M4: Et tietty, kyllähän tietysti tässä hoitoon hakeutumisessa on ollu se sellanenkin, sellanen taustamotiivi että lapselle esimerkkinä. Että ei oltais niinku itte et tosta vaan hurlumpsis antaa mennä vaan ei mitään väliä.

Vaikka isän päihdeongelman ei hyvän ja vastuullisen isän kategoriassa katsottu koskettavan lapsia, päihteistä luopuminen nähtiin kuitenkin yleisesti tavoiteltavana asiana. Haastateltavan puhe lapsesta päihteidenkäytön lopettamisen ja selvänä pysymisen motivoivana tekijänä on myös kulttuurisesti tunnistettavissa hyvän vanhemmuuden piirteeksi.

Seuraavassa otteessa haastateltava toteuttaa kulttuurisen mallitarinan vanhemmuuteen kuuluvia pyrkimyksiä ylläpitää suhdetta lapseen olosuhteisiin nähden parhaalla mahdollisella tavalla ras-kaaksi koetusta tilanteesta huolimatta. Tässä päihteidenkäytön motiivina ilmenee väliaikainen irtau-tuminen perhearjesta:

M4: Elikkä, oli kummallekin ensimmäinen lapsi ja mä, mä olin aivan paskat hou-sussa etten yhtään tienny et mitä tästä tulee. Ja se näky sitte semmosena jäykkyyte-nä, myöskin tätä äitii kohtaan ja, oli hirvee suorittaminen et mäkin silloin niinku va-kituisissa töissä ni et vaikka kuinka pahalta tuntu ni oli suoritettava, koko ajan.

H: Mm.

M4: Ja se vaikutti sitte tietysti parisuhteeseenkin aika paljon ja sitte join kuitenkin sillai aika suht säännöllisesti siinä samalla, lievittääkseni niitä paineita mitä mä koin, että lähes joka päivä kun mä pääsin töistä nii, ni mä en menny samantien ko-tiin. (--) Et että sai semmosen pienen tauon siihen niinku suorittamiseen välillä.

Arki pikkulapsiperheessä on näyttäytynyt miehelle suorittamisena, johon tämä voi palata saatuaan pitää tauon. Haastateltava on kokenut alkoholinkäyttönsä keinona, joka on auttanut häntä palaa-maan perheen piiriin ja uuvuttavaan arkeen iltaisin. Koska isä on päihteidenkäytön ansiosta jaksanut palata arkeen ja “suorittamiseen”, sen vaikutus näyttäytyy isyyden kannalta myönteisenä. Haastatel-tava luonnehti haastattelunaikana elämäntilanteeseen kuulunutta säännöllistä, mutta ei vielä ongel-malliseksi koettua alkoholinkäyttöä, joka vauvaperheen arjessa on loppujen lopuksi mahdollistanut isyyden toteutumisen haastateltavan kuvaamalla tavalla.

Hyvän isän kategoriassa korostettiin lasten pärjäämistä ja menestymistä myöhemmässä elämässä. Lasten tilanteeseen ei nykyhetkessä liitetty kielteisiä attribuutteja, eikä huolia lasten pärjäämisestä tuotu esille.

M3: No nimenomaan hyvin pärjäävä ja semmonen ulospäinsuuntautunu, oli niinku ka-vereita ja niin pois päin. Et, molemmista tuli niinku ihan fiksuja.

H: Joo..

M3: Ei mitään ongelmaihmisiä et, ehkä ois voinu vaikka kasvattaa sellasiakin mut kyl mul silti joku tolkku on aina ollu kun tälleen jälkeinpäin mieltii on ollu kuitenkin.

Tässä otteessa haastateltava korostaa lasten menestymistä myöhemmin elämässä. Haastateltava liit-tää lapsiinsa sellaisia menestyneeseen ihmiseen kytkeytyviä kategoriasidonnaisia määreitä kuten “hyvin pärjäävä”, “ulospäinsuuntautunut” ja “fiksu”. Haastateltava vihjaa kuitenkin toisenlaisen lopputuleman mahdollisuudesta kertoessaan, että lapsista ei ole tullut aikuisiällä ongelmaihmisiä. Ongelmaihminen on vastakohta niille hyvin pärjäävän ihmisen attribuuteille, joita hän lapsiinsa

liittää. Mainitsemalla jonkinlaisen “tolkussa” pysymisen, hän tekee ymmärrettäväksi lasten kasvamisen tapainoisiksi aikuisiksi. Selonteossaan hän viittaa samalla toisenlaiseen kulttuurissa kiertävään tarinaan, jossa päihdeongelmaisten vanhempien lapsille kehittyä myöhemmin ongelmallisena pidettyä käyttäytymistä ja oirehdintaa.

Haastateltavat saattoivat siis ilmaista, että päihdeongelmasta olisi mahdollisesti voinut olla kielteisiä seurauksia lasten kannalta, mutta omien lasten tapauksessa näin ei kuitenkaan käynyt. Oma tilanne tai lapset olivat siis jonkinlainen poikkeustapaus. Samanlaisen viittauksen kielteisiä piirteitä korostavaan kulttuuriseen tarinaan voi nähdä seuraavasta otteesta, jossa haastattelijana pyydän miestä kertomaan mahdollisista lapseensa liittyvistä huolista:

H: No tota, onks sulla minkäänlaisia huolia hänen suhteen, tai mistä sää kannat murhetta?

M4: Ei, ei mitään. Tai että tää isäpuoli niin se jossain vaiheessa salajuopotteli vaikka kuinka paljon, mutta toi, sekin on sitte lopettanu vallan, että eron uhka sai hänet sitte lopettamaan ihan vallan kokonaan.

H: Joo... Mut et jossain vaiheessa sä huolehdit siitä?

M4: Joo, kyllä se oli vähän huolestuttavaa sillai että, että mitenköhän se juoppo ny mahtaa kattoo niitten mukuloitten perään.

Tässä haastattelussa oli mielenkiintoista se, kuinka haastateltava oli keskustelun aikana kuvannut oman päihteidenkäyttönsä ongelmattomuutta lapsensa hyvinvoinnin kannalta. Myöhemmin haastattelussa hän kuitenkin näyttää viittavan ja uusintavan sitä käsitystä ja kulttuurista tarinaa, jossa päihteitä käyttävän isän vanhemmuudessa on jotain huolestuttavaa. Päihteidenkäyttö vaikuttaa tässä tapauksessa isäpuolen, joka asetetaan “juopon” kategoriaan, kykyyn huolehtia lapsista. Lapsen elämässä ja arjessa konkreettisesti mukana olevan hoivan ja kasvatuksen tarjoajan alkoholinkäyttö on huolettanut haastateltavaa, mutta samanlaista kokemusta hän ei liitä omaan päihteidenkäyttöön. ”Juoppo” näyttäytyy jonain, jota haastateltava itse ei ole. Tuomalla esiin huolta lapsestaan haastateltava myös tuottaa itsensä hyvänä ja vastuullisena isänä.

Lasten ja perheen elämään osallistuvan isän lisäksi hyvän ja vastuullisen isäkategorian vanhemmuutta kuvasi pyrkimys elämänvalintojen perustelemiseen lasten edulla. Tämä tuli näkyväksi miesten kuvauksissa myös lasten äidistä eroamisen jälkeen. Monet haastateltavat kuvasivat eron jälkeistä niin sanottua normatiivisen etäisyyden jaksoa, jolloin isät olivat vielä olleet aktiivisesti mukana lastensa elämässä ja tavanneet lapsiaan säännöllisesti ja sovitusti.

Seuraavassa selonteossa haastateltava vastaa oletettuun haastattelijan kuulemistapaan, jonka mukaan ero olisi ollut lapsen kannalta epäedullinen ratkaisu:

M3: Mut ei hän nyt varmaan, tietenki sillo hiukan alussa sillo niinku mut ei, eihän siinä mitään ollut. Et kyl se niinku suht'koht, väitän ettei hän ainakaan ole hän erosta kärsiny et et päinvastoin hyvinki tervepäinen ku miettii vanhempia (naurahdus) et sikäli, sikäli kasvatus on onnistunu hyvin.

Lausumasta on myös tulkittavissa, että siinä viitataan jollain tavalla poikkeukselliseen lopputulokseen lapsen kasvatuksen onnistumisen suhteen. ”Päinvastoin hyvinki tervepäinen ku miettii vanhempia” kertonee siitä oletuksesta, että toisenlainenkin lopputulema olisi voinut olla vähintään yhtä mahdollinen.

Hyvän ja vastuullisen isän kategoriaan liittyi aineistossa myös eron seurausten ja ajankohdan pohdiminen lasten kannalta. Vastuullisen isän näkökulmasta ei ollut yhdentekevää, milloin ja miten eroaminen tapahtuu. Haastateltavat korostivat keskusteluissa, kuinka ero ei ollut tuottanut lapsille vahinkoa. Tätä perusteltiin useimmiten sillä, että lapset olivat eron aikaan liian pieniä ymmärtämään tapahtunutta, ja sillä, että suhteet isään säilyivät eron jälkeen ainakin hetkellisesti tiiviinä. Seuraavassa haastateltava kuvaa erotilanteeseen liittyviä päätöksiä niin, että hän asettuu itse aktiivisen toimijan ja harkitsijan rooliin:

M1: Mm. Joo, ja toi itte me asuttiin sitte Lähiössä. Ja nykysin nehän asuu vielä sielä, kotipaikassas se ei, mä lähdin siitä sitte, pois.

H: Nii he asuu siinä samassa talossa – ?

M1: Joo misson syntyny- syntyny sitten. Synnyinkodissaan. En mä halunnu että lasten täytyy lähtee, muuttaa pois että asunto ois myyty pois.

Haastateltava perustelee lasten tarpeiden ja edun näkökulmasta sitä, miksi on muuttanut itse pois perheen yhteisestä kodista ja antanut lasten ja äidin jäädä siihen asumaan. Lasten etuun vedotesaan isä ottaa itse vastuuta erotilanteesta ja lapsiin liittyvistä ratkaisuista. Myös Leena Autonen-Vaaraniemi (2012, 106–107) kuvaa tutkimuksensa eroisien käyttämiä lapsen edun mukaisia toiminnan perusteluja. Kuten käsillä olevassa tutkimuksessa, myös Autonen-Vaaraniemen aineistossa isät kertoivat halunneensa turvata lapsilleen arjen jatkuvuuden ja sujuvuuden erosta huolimatta (em). Tämä mahdollistui arjen konkreettisina, pieninä toimintoina ja tekoina.

Myös vanhemmuuden jatkuvuus oli yksi huolenpidon normin ulottuvuus, jolla isät oikeuttivat lasta koskevia eroratkaisuja (Autonen-Vaaranieniemi 2012, 108). Erosäät vetosivat Autonen-Vaaranieniemen tutkimuksessa yhteistyökykyiseen isyyteen ja äitiyteen, jolloin he peräänkuuluttivat jaettua vastuuta lapsiin liittyvissä ratkaisuissa. Myös tässä tutkimuksessa isät ottivat myös itse vastuuta siitä, että vanhemmuus jatkuisi eron jälkeen:

M1: Sit ku mä oon Helenalle sanonu et mä haluan tietää sit kaikki aina lasten asiat, et mitä sit onki mitä tapahtunu ja kaikki. Ja se et mä joka ilta soitan ja kysyn mitä on tapahtunu ja kuuluu ja miten koulussa menee ja opiskeluissa ja (--) Et niinku välitän ja, olen huolissani ja olen ylpee välillä.

Haastateltava kertoo halunneensa pysyä tietoisena lasten elämästä ja sen tapahtumista, vaikka suoraan päätäntävaltaa lapsiin hänellä ei enää ollutkaan. Tässä haastateltava konstruoi itselleen hyvän ja vastuullisen isän kategorian viittaamalla myös kulttuurisesti tunnistettaviin vanhemmuuden tunteisiin: lapsiin kohdistuvaan välittämiseen, ylpeyteen ja huoleen. Ylpeyden aiheet liittyivät aineistossa lasten elämässä ja ihmissuhteissa menestymiseen, sekä näiden hyväksi katsottuihin luonteenpiirteisiin kuten sosiaalisuuteen. Haastateltavat liittivät myös toiveita lasten tulevaisuuteen ja kertoivat toivovansa lapsille onnellisuutta ja kulttuurisesti hyväksyttäviä asioita kuten töitä, opiskelua, taloudellista pärjäämistä ja parisuhteen luomista. Lapsilleen hyvän toivominen on myös kulttuurisesti tunnistettava hyvän vanhemman ominaisuus.

Vastuullinen isyys ilmeni haastattelussa lisäksi lasten elämästä huolehtimisena eron jälkeen. Jotkut miehet mainitsivat spontaanisti lasten ja lasten äidin rahallisen avustamisen, tai ainakin pyrkimyksensä siihen. Pohtiessaan isyyttään haastateltavat kertoivat toivoneensa, että olisivat voineet auttaa lapsiaan taloudellisesti enemmän. Isyys sai siis myös perinteisen elättäjäsällön:

M1: Noo semmonen tuli mieleen mikä vähän harmittaa että kun ittellä on niin vähän rahaa ni ei oo paljoo pystyny rahallisesti auttamaan lapsia... Ja Helenaa. (tauko) Että jos mulla ois ollu työpaikka ni mä olisin auttanu rahallisestikin heitä. Et nyt ne ollu vaan nää synttärin ja joulut ja tämmöset ku mä pystyn antamaan rahaa, ees jonku verran. Ku ne niitä peljä pyytelee aina nii usein (naurahdus).

Vastuullisen isyyden linkittyessä isän taloudellisiin velvoitteisiin perhettä kohtaan, tässä uutta isyyttä korostavassa hyvän ja vastuullisen isän kategoriassa oli löydettävissä myös häivähdys perinteisen isän mallitarinaa. Perinteisessä isän eläustehtävässä epäonnistuminen harmitti ja vaikutti käsitykseen omasta itsestä onnistuneena isänä.

5.2 Läsä oleva ja omistautunut isä

Läsä olevan ja omistautuneen isän kategoria kiinnittyi muiden joukossa vahvimmin uuden isyyden mallitarinaan. Kategoriassa miehet liittivät omaan isyyteensä ja isänä olemiseensa myönteisiä piirteitä ja ylpeyden aiheita. On oleellista huomioda, kuvasivatko miehet itseään niin sanotusti tavallista parempina isinä vai pyrkivätkö he esittämään itsensä ei normista poikkeavina vanhempina. Tässä isyyskategoriassa haastateltavien isyys näyttäytyi paikoin jopa onnistuneempana ja vahvempana kuin koetun keskivertoisän. Siinä missä hyvän ja vastuullisen isän kategoriassa miehet esittivät itsensä tavallisiksi isiksi, läsä olevan ja omistautuneen isän kategoriassa haastateltavat pyrkivät “me ja muut” -eronteillaan erottautumaan ylöspäin.

Minä–muut-kontrastiparien rakentaminen oli koko aineistoni läpi toistuva prosessi. Seuraavassa otteessa haastateltava alentaa muita tavalla, joka mahdollistaa itsen esittämisen mahdollisimman hyvänä vanhempina. Samalla haastateltava rakentaa itselleen jäsenyyden lapselle aikaa antavien ja omistautuneiden isien ryhmään:

H: Mm, kyllä. No, jos miettii vanhemmuutta yleensä niin millasta on sun mielestä hyvä vanhemmuus, tai millanen on hyvä vanhempi?

M4: Mun mielestä niinku esimerkin kautta näyttävä ja sekä sitte... niinku ohjaava.

H: Mm.

M4: Niinku sillä tavalla että, mä en tykkää henkilökohtasesti sellasesta ku vanhemmat tekee niinku hirveen, tai niinku ottaa oikoteitä. Et jos lapsi kysyy jotain niin sit voi vaikka valehdella, valehdella jotain että saa sen tilanteen vaan nopeesti ohitte.

H: Mm.

M4: Mut mä sitte taas voin vaikka pitää mukulalle parin tunnin luentoja tietokoneelta tai kattoo Wikipedia-sivuja et tälleen nää jutut menee.

H: Joo, eli tavallaan ohjaa ja opastaa, opettaa?

M4: Joo, kyllä.

Halu nähdä vaivaa, ohjata ja opastaa lasta rakentavat haastateltavan käsitystä hyvästä isästä. Otteesta luettavalla vastakkainasettelulla haastateltava ilmaisee erottuvansa tyyppillisten kiireisten ja puolivillaisesti lapsen kanssa keskustelevien vanhempien ryhmästä. Hyvä isä on haastateltavan mielestä sellainen, jolla on todella aikaa lapsilleen ja näiden kysymyksille, ja joka ei mene sieltä mistä aita on matalin.

Kun isät puhuivat itsestään hyväksyvästi, he tuottivat myös vastakohtaa. Haastateltavat asettivat ihmisiä tietynlaisiin kategorioihin myös voidakseen esittää itsensä moraalisesti hyväksyttävänä ja pystyvinä toimijoina. Erottautuessaan heidän mielestään riittämättömistä isistä tai miehistä haastateltavat loivat itsestään kuvaa hyvinä, läsnä olevina isinä. Riittämättömän, ongelmallisemman isyyden kategoriaan tutkittavat liittivät muita henkilöitä, kuten esimerkiksi seuraavassa otteessa lapsensa, jonka isähahmona on toiminut, biologisen isän:

M3: Et ei ikinä ollu mitään semmosta, et oltiin niinku hyvii ystävii, ja kyl hän niinku piti mua isänänsä. Aina sanokin isästään hyvinki niinku huonosti, mut se oli myös semmonen, kyl se sinne juhliin tuli. En ollu sitä nähny varmaa viiteen vuoteen sitä ennen.

H: Mm.

M3: Et ehkä mä siitäki opin et minkälainen isä ei kuulu olla, ehkä sekin ku mä pienestä katoin sitä touhua sivusta, mun kävi sitä lasta tosi paljo sääliks ku eihän se ny mua hyväksyny niinku todellakaan, siinä meni semmonen puol vuotta varmaan, et ei se ny ollu mitään ruusuilla tanssimista ku mä muutin sinne et jee jee et ei se menny sillai.

H: Mm.

M3: Ja hän kaipasi sitä (*lapsi ikävöi isäänsä*). Mut ku hän oli mikä oli. Ni, kyl siinä oli niinku kova työ mut kyl se kannatti.

Otteessa haastateltava rakentaa omaa sosiaalista isyyttään suhteessa lapsen biologiseen isään. Hyväksyttävää käyttäytymistä ei ole ilman sen vastinparia, ei-hyväksyttävää käytöstä (Juhila 2012, 198; ks. Douglas 1970, 5). Suhteellistavaan vertailuun liittyy usein sellaista itsen esittämistä, jossa itseä pyritään ylentämään alentamalla toisia: mitä tehokkaammin tuottaa toisen poikkeavana, sitä ylevämmäksi itse määrittyy (Juhila 2012, 198–199; ks. Douglas 1970, 5). Haastateltava luonnehtii lapsen elämästä kadonnutta, hyvin etäistä isää, ja kuvaa lapsen kokemaa kaipuuta tätä kohtaan. Lapsen isä ”oli mikä oli” – huonompi isä – ja oma isyys määrittyy vastakohtaisesti läsnä olevaksi ja läheiseksi. Tunnesiteen voimakkuutta lapsen ja isän välillä haastateltava vertaa ystävyys-suhteeseen, ja tämän suhteen luomiseksi haastateltava on joutunut työskentelemään aktiivisesti. Haastateltava vahvistaa ja perustelee omaa käsitystään lapsen biologisesta isästä viittaamalla myös lapsen näkökulmaan ja siihen, että tämä on puhunut poissa olevasta isästään pahasti. Tässä tapauksessa haastateltava määrittyy sekä omasta että lapsen näkökulmasta lapsen isäksi huolimatta siitä, ettei heidän välillään ole biologista sidosta.

Läsnä olevan ja omistautuneen isän kategoriassa isyys esiintyi tärkeänä ja elämään merkityksellisyttä tuottavana asiana. Konkreettisten arjen tekojen ja vaivannäön lisäksi tässä isäkategoriassa korostuivat psykologisen isyyden (ks. Huttunen 2001) ulottuvuudet ja tunneside isän ja lasten välil-

lä. Isänä oleminen näyttäytyi tärkeänä osana minäkuvaa ja vanhemmuuden kokemukset muokkasivat käsitystä itsestä ihmisenä.

M1: Nii... Sit mä asuin siinä jonku vuoden verra. (tauko) Ja päihteidenkäyttö oli, oli runsasta koko ajan. Mut se et siitä mä pidin kiinni et mä, mikä on ollu siitä asti ku ero tuli ja, et mä oon aina soittanu joka ikinen ilta lapsille. Ja jatkuu nykysinki vielä, joka ilta yhteydessä. Puhutaan päivän tapahtumat ja, ja sit mä sanon et mä rakastan teitä kaikkia ja et isällä on ikävä ja...Toivotan hyvät yöt, se on mulle tärkeintä ja mä en saa itte nukuttua jos en mä saa niitä kii enne, jos ne sattuu oleen pelailemassa eikä ne huomaa puhelinta, äänettömällä tai jotakin ni.

Edellä olevassa otteessa haastateltava uusintaa uuden isyyden kulttuurista mallitarinaa ja rakentaa itsensä välittävänä, rakastavana ja lapsistaan kiinnostuneena vanhempana. Haastateltava korostaa kokemaansa ikävää silloin kun ei voi nähdä lapsiaan, ja kuvaa pyrkimyksiään ylläpitää tiivistä suhdetta lapsiin olosuhteissa, joissa näitä ei ole mahdollista tavata henkilökohtaisesti. Tunnereferenssillä perustellaan ja tuetaan oman kategorisoinnin aitoutta, sillä tunteet ovat aina henkilökohtaisia, jolloin ne ovat puhujan sisäiseen maailmaan kuuluvina vaikeasti kyseenalaistettavissa. Haastateltavan käyttämät ääri-ilmaukset (“joka ikinen” ja “tärkeintä”) luovat kuvaa syvään juurtuneesta sitoutuneisuudesta. Puhe lapsista haastateltavan elämän arvojärjestyksen huipulla korostaa isyyden vastuullisuutta.

Läsnä olevien ja omistautuneiden isien joukossa vanhemmuus kuvautui päihteidenkäytön lopettamisen motiivina toimimisen lisäksi myös yhtenä raitistumisen prosessiin voimia ja uskoa tuovana asiana. Vanhemmuus toi miehille toivoa tulevaisuuteen ja lisäsi kokemusta elämän mielekkyydestä:

M1: No mä mun mielestä varmaan lapset pitää mua liian... huolehtivaisena, et mä soittelen liikaa niille. (--) Mut se, mut kyl he sen tietää että mä oon rakastava isä et ku he on sanonu vastaukseks sieltä ni. (tauko) Kun mä oon sanonu että ku muistakaa että isä rakastaa teitä kaikkia paljon ni, et kyl he sen tietää. (--) Kyl se on mulle niinku semmonen voimavara mulla mikä vie mua eteenpäin niin on lapset.

Haastateltava kuvailee tunteikkaasti isyyden kokemuksiin ja yhteydenpitoa lapsiinsa. Isän omistautuneisuutta osoittavat vahvat tunteenilmaisut lapsia kohtaan. Sitä, että haastateltava kertoo soittavansa lapsilleen joka ilta ja menettävänsä yönensä silloin, kun näin ei tapahdu, voisi tulkita myös toisesta näkökulmasta: omistautuneen isyyden varjopuolena on mahdollista nähdä jonkinlaista taakertumista lapsiin.

5.3 Leppoisa ja harmiton isä

Perinteiseen miehisyyden kuvaan kuuluu häivähdys väkivaltaisuudesta, ja arkiymmärryksessä maskuliinisuuteen liitetään aggressiivisia ominaisuuksia. Väkipalta itsessään on nähty maskuliinisena piirteenä, jota miesten on tyypillisesti katsottu toteuttavan alkoholin tai muiden päihteiden vaikutuksen alaisina. Myös esimerkiksi suomalaisessa alkoholitutkimuksessa väkipalta on läsnä monitasoisesti miesten ajautuessa väkivallan käyttäjiksi ja kohteiksi alkoholia nauttiessaan. (Salo 2017.)

Päädyn nimeämään leppoiseksi ja harmittomaksi isäksi jäsenyysskategorian, johon liittyvissä kuvauksissa kommentoitiin isien väkivallan ja aggressiivisuuden teemoja. Tässä kategoriassa haastateltavat nostivat esille isän päihteidenkäytön mahdolliset haittavaikutukset vanhemmuuden ja lasten näkökulmasta, mutta asettuivat itse aktiivisesti vastustamaan näiden olemassaoloa omassa isyydessään. Miesten viitattaessa ja irtisanoutuessa kulttuurisesta väkivaltaisen, maskuliinisen päihteitä käyttävän isän kategoriasta, he tulivat samalla uusintaneeksi ja vahvistaneeksi tällaisen mallitarinan olemassaoloa.

Miehet toivat esille isän päihteidenkäytön mahdollisesti myönteisenä pidettäviä vaikutuksia vanhemmuuteen, ja tällä tavoin rikkoivat käsitystä siitä, että vanhemman päihteidenkäyttö olisi lasten kannalta aina toksista ja haitallista. Tällaisia myönteisiä puolia olivat tapahtuneen hyvittely juomista seuraavana päivänä sekä lasten tottuminen humalaisiin ihmisiin, joiden kohtaamiselta ei voinut lasta ikuisesti suojella. Miehet luonnehtivat myös toistuvasti tulleetnsa iloisemmiksi ja miellyttävimmiksi ihmisiksi ja perheenjäseniksi silloin, kun käyttivät päihteitä. Päihteidenkäytön normalisoinnista edettiin seuraavalle tasolle, jossa vaikutuksettomuuden sijaan vaikutukset kodin ilmapiiriin nähtiin positiivisina.

Seuraavan otteen kaltainen kuvaus miesten käytöksestä päihteiden vaikutuksen alaisena toistui läpi aineiston:

M5: Mut on siellä sit taas sellasiakin ollu, millohan se oli ku mun äitini sano et kuin tuo sun vaimo on niin kauheen kiukkune ku sä otat droppii ku Kalle sano hänelle et isi on paljon mukavampi ku se on vähän ottanut.

Kumppaniin tai lapsiin kohdistuva läheissuhdeväkipalta on tutkitusti väkivallan yleisin muoto, ja tiedetään, että se on yleisempää päihdeongelmaisten vanhempien perheissä (Pirskanen 2011, ks. Velleman & Templeton 2007). Haastateltavat näyttivät orientoituvan keskustelussa tavalla, joka

vihjasi, että he ajattelivat myös haastattelijan oletukset samankaltaisiksi. Haastattelemistani miehistä kukaan ei katsonut lukeutuvansa väkivaltaisesti käyttäytyvän isän kulttuuriseen kategori-
aan. Haastateltavat ottivat usein spontaanisti esille sen, että he olivat päihteitä käyttäessään harmit-
tomia lähipiirilleen.

Toisin kuin aikaisemmissa hyväksyttävään ja vahvaan isyyteen kuuluvissa isäkategorioiden, leppoisan ja harmittoman isän kategoriassa päihteidenkäytön näkyminen lasten elämässä siis myönnettiin, mutta tällöin toisaalta korostettiin, että kyseessä oli ”huoleton” ja ”mukava” päihtynyt isä. Siinä missä hyvän ja vastuullisen isän kategoriassa miehet kuvasivat pyrkimyksiään olla selvinpäin lasten seurassa, leppoisan ja harmittoman isän kategoriassa miehet katsoivat päihteidenkäytön lasten läsnä ollessa ongelmattomaksi.

M1: Ja eihän Helena siitä tietysti tykänny yhtään, ex-vaimo et... Sitä kesti sitte varmaan vuoden kaks semmosta, alkoholinkäyttöä. (--) Mut kuitenkin et se oli reipasta se käyttö. Mut kyllä se, en mä usko et lapsille mitää traumoja tuli siitä ajasta et... En mä en ollu mitenkää väkivaltane ketää kohtaan enkä, mä olin pikemminkin mä olin sellanen ilonen ja... Et mä tuln vaan taas onnellisemmaks ja ilosemmaks, kun mä käytin.

Edellä olevassa otteessa haastateltava samanaikaisesti tuottaa kategorian ja asettautuu sen ulkopuolelle. Haastateltava rakentaa sekä jäsenyyttä että ei-jäsenyyttä sijoittamalla ensin itse itsensä päihdeongelmaisen isän kategoriaan, minkä jälkeen hän määrittää kategorian välittömästi uudestaan: millaisesta päihdeongelmaisesta isästä on kysymys. Väkivaltaan viitaten hän tuo vuorovaikutukseen kaksi vaihtoehtoista kulttuurista versiota päihdeongelmaisesta isästä. Toinen on kännissä leppoisa, toinen väkivaltainen. Näistä toiseen hän lukeutuu itse, kun taas toiseen kategoriaan rakennetaan ei-jäsenyys. Kontrastina toimiva isien joukko määrittyy toiminnan, väkivaltaisen käytöksen kautta, joka on kulttuurisesti lautautunut ja herättää joukon muita arvottavia attribuutteja, toimintoja ja tulkintoja. Puhuja itse määrittyy rakennetun version peilikuvana, iloisena ja onnellisena.

Otetta voidaan tarkastella myös kategorian poikkeavan jäsenen tuottamisen kautta (Juhila 2012, 192). Haastateltava synnyttää poikkeavuutta vertaamalla omia ominaisuuksiaan päihdeongelmaisten isien ryhmään yleensä liitettäviin ominaisuuksiin. Itsekategorisaatiossa tuotetaan poikkeavuutta suhteessa omaan sisäryhmään irtisanoutumalla jollain tavalla ryhmän oletetuista ominaisuuksista, tässä esimerkiksi väkivaltaisuudesta ja pahantuulisuudesta. Irtisanoutumisessa on siis kyse myös stereotypisoivan kategorian vastustamisesta. (Em.) Haastateltava tuo esiin, että on olemassa myös toisenlaisia, ”poikkeavia” päihdeongelmaisia isiä, jotka eivät ole aggressiivisia perhettänsä kohtaan.

Seuraavassa haastateltava yhtäältä luo sukupuolittuneen kulttuurisen “viinariehujiin” ryhmäkategorian, tuodakseen sitten esille, ettei hän itse kuulu tähän ryhmään:

H: Juu selvä. No tota, millanen sää oot humalassa?

M4: Ää, hyvin rauhallinen, et toi mä en oo mikään viinariehuja sillai et ku, et mä vaan niinku istun paikallaan (naurahtaa).

Sijoittaessamme itsemme tai muut kategorioihin, rakennamme samalla moraalisia jäsenyyksiä vastuista, velvollisuuksista, arvostettavista toiminnoista ja tuomittavasta käytöksestä. Lena Jayyusi (1984) kuvaa tätä toimintaa *tyyppikategorian* käsitteen avulla. Puhujat valitsevat ja määrittelevät kategorioita, ja tätä kautta orientoituvat kulttuuristen odotusten mukaisesti. Tyyppikategoriaa käyttämällä henkilö orientoituu moraaliseen normiin, jonka mukaan joko toimii tai jota jollain tavalla vastustaa. Haastattelijan neutraalilta vaikuttavasta kysymyksestä huolimatta haastateltava kuulee ja tulkitsee kysymyksen tietyllä tavalla. Haastateltava kuvaa olevansa humalassa rauhallinen, ja tämän vastakohtaksi hän rakentaa tyyppikategorian ”viinariehuja”.

Seuraavassa eräs haastateltava orientoituu kysymykseen isän päihteidenkäytöstä asiana, joka on mahdollisesti lapsen kannalta ongelmallinen tai arkea häiritsevä. Selonteossaan hän vastustaa ajatusta siitä, että päihteidenkäyttö olisi jollain tavalla tehnyt lasten arjesta vaillinaista:

M3: Ja silloinki ku mä olin töissä silloin nuorempana ni mä otin känniä kotona, mitä ku ne meni nukkumaan otin vodkapullon siihen ja rupesin painamaan sitä vissyn kanssa ni - eipä se, kyl mä aamulla, varmaan oli vähän nahkeet silmäluomet mut ihan yhtäläillä pistin kouluun ja puurot sun muut, et ei se niinku heiltä ollu pois.

Kulttuurisesti hyväksytyin isyyden kriteerit ovat mukana haastateltavan puheessa tämän kertoessa, että hän on päihteidenkäytöstään huolimatta pystynyt toimimaan arjessa vastaavalla tavalla, kuin päihteitä käyttämätön isä olisi. Tämä haastateltava piti myös suorastaan vastuuttomana sitä, että juominen salattaisiin lapsilta. Silti juomisessa oli jotain, mitä piti seuraavana päivänä hyvittää:

H: Juu, nii olik sä nyt sä tietysti mainitsitki että oot ollu lapsen edessäki myöski ja kotonaki ja -

M3: Juu olen totta kai, kyl he on tienny minkälainen känninen ihminen, et mun mielestä seki on vähä hullua ku se salataan lapsilta, ku se joskus sen näkee ni mitä se sit tekee.

H: Ni.

M3: Kyl se eteen tulee jossai vaiheessa känninen ihminen. Et kyllähän, no ei sillo ollu mitään että ois tullu mieleenkä et se ois tarvinnu niinku- No sit ku mentiin silloisen vaimon siskon luo niillä oli pieniä lapsia, totta kai sie nyt ryypättiin ja, eikä siellä kuukaan mitään niinku ollu semmost ikinä mitään väkivaltaa tai ois huudettu et päinvastoin,

ku erilailta niitähän sit hyvittelee ja ostaa herkkuja ja grillaa ja tekee ja lasten piirrettyjä niinku jotenki niinku näin.

Ääri-ilmauksen ("totta kai") käyttäminen luo kuvaa kerrotun tilanteen kyseenalaistamattomasta ongelmattomuudesta ja normatiivisuudesta. Samalla haastateltava ottaa huomioon ja neutralisoi mahdolliset vastatulkinnat, joiden mukaan kuvatussa tilanteessa olisi jotain problematisoitavaa. Päihteidenkäyttö lasten läsnä ollessa normalisoidaan, mutta tarve hyvittelä vihjaa toiseen, yleisemmin hyväksytyyn käsitykseen vanhempien päihteidenkäytöstä lapsille mahdollisesti vahingollisena asiana.

Aineiston jokainen haastateltava kielsi koskaan olleensa väkivaltainen lapsiaan kohtaan. Edellä olevissa otteissa näkyy, kuinka haastateltavat eivät ainoastaan kiellä käyttäytyneensä lapsia vahingoittavalla tavalla, vaan kääntävät asetelman toisin päin: he olivatkin päihteitä käyttäessään lapsille mukavampia, leppoisampia ja helpommin lähestyttäviä. Päihteidenkäyttö ei ollut lapsilta pois, vaan he saivat sen myötä jopa jotakin lisää: seuraavana päivänä käyttäytymistä "hyviteltiin" ja lasten kanssa tehtiin jotain hauskaa yhdessä, herkuteltiin tai katseltiin piirrettyjä.

Monet haastateltavista esittivät toiveen siitä, että isän niin sanottu "varoittava" esimerkki toimisi niin, etteivät lapset kokisi tarvetta kokeilla tai alkaa itse käyttää päihteitä:

H: Ku lapset kuullostaa et he on menestyvii, perheellisii ihmisiä kumminki, niin mistä sä luulet et se johtuu et he pärjää niin hyvin elämässän?

M5: Kai siinä sit vaan jotkut palikat on menny kohdallensa, on nähny et tua mitä se voi olla et.

Kun lasten pärjäämistä korostettiin, löydettiin omasta päihdehistoriasta se hyvä puoli, että lapset olivat isänsä elämää seuranneena valinneet erilaisen polun itselleen. Näin isän päihteidenkäytön todistamisen katsottiin osaltaan vaikuttaneen lasten pärjäämiseen ja hyvään tilanteeseen. Tämä ajatus mahdollisti oman päihdeongelman esittämisen harmittomana, jopa hyödyllisenä lasten myöhemmän elämän kannalta, ja tätä kautta se teki mahdolliseksi oman isyyden kuvaamisen myönteisessä valossa.

5.4 Riittävä isä

Riittävän isän kategoriassa tarkasteltavaksi asettuivat isyyden rajat ja se, milloin isyyden voidaan katsoa olevan vielä niin sanotusti riittävää. Kategoriassa korostuivat erityisesti isyyden symboliset merkitykset, jolloin lapsista ja perheestä kertominen mahdollisti oman elämän näkemisen merkityksellisenä ja mielekkäänä. Vaikka haastateltavat eivät nähneet lapsiaan säännöllisesti tai olleet muutoin fyysisesti läsnä näiden elämässä, miehille näytti olevan tärkeää säilyttää kuva itsestään isänä.

Joidenkin miesten haastatteluissa isyys tuli esille muisteluna ja tunnetason kuvauksena sen sijaan, että se olisi haastattelun aikana ollut konkreettista ja läsnäolevaa. Lapset mainittiin läpi aineiston tärkeinä ihmisinä, vaikka viimeisimmästä tapaamisesta saattoi olla kulunut jo tovi:

M1: Se oli, se oli tosi ihanaa ja tosi upeeta aikaa olla naimisissa rakastamansa naisen kanssa ja sitte oli ihanat kaksoset ja... Ni kyl se oli upeeta aikaa. Et mä muistelen niitä mielellään välillä aina iltasin tossa sängyssä, nii hienoja aikoja ollu. (--) Ku mulla on valokuvii nii mä kattelen kuvia ja... muistelen niitä hetkiä, ku oli vielä naimisissa ja lapset oli pieniä.

H: Se oli tärkeätä aikaa.

M1: Se oli tärkeätä aikaa juu. Mut sit alko pikkuhiljaa tulemaan työmaan kautta nii alkoholi kuvioihin...

Haastatteluissa miehet saivat mahdollisuuden esittää itsensä lapsistaan välittävänä isänä myös silloin, kun lapset eivät juuri käytännön tasolla olleet mukana elämässä. Konkreettisesti läsnä olevasta sosiaalisesti isyydestä siirryttiin siis tunnetasolla jatkuvaan vanhemmuuteen. Psykologisesta isyydestä ei kuitenkaan voida puhua, sillä siihen liittyy ajatus lapsen ja vanhemman tunnesiteen molemminpuolisuudesta, jota tämän tutkimuksen aineistossa ei käsitelty. Huttusen (2001, 65) mukaan miesten on ansaittava psykologinen isyys olemuksellaan, toiminnallaan ja käyttäytymisellään. Näin ollen aineistoni miesten lapsiin kohdistamien hellien ajatusten ei yksistään voida katsoa tuottavan psykologista isyyttä.

Haastatteluissa korostui myös itsen esittäminen hyvänä isänä niin, että oli pystynyt olemaan läsnä ja toimimaan lasten vanhempana ainakin tietyn ajanjakson. Tällöin lasten elämästä nousi esiin tietty ”tärkein” ikä tai kehitysvaihe, jonka aikana isän merkitys painottui lapsen hyvinvoinnin kannalta:

M3: Et ei, mut se... No en mä tiedä. Täytyy kyl, en mä ny todellakaa ollu mikään malli-isä enkä vält- todennäkösesti edes hyväkään isä mut no isä kumminki. Et olen ollu edes sit, et kuitenkin suurimman osan aikaa, tai sit niinku sen tärkeimmän iän saanu kunnial

hoidettuu. Et omasta mielestäni kunnia, no en mä tiedä, mut kyl niistä täyspäisii ainaki kasvo, et... (naurahdus)

Haastateltava on sitä mieltä, ettei ole ollut niin sanotusti malli-isä, ja kyseenalaistaa olleensa edes hyväksi luokiteltavissa oleva vanhempi. Katson, että tällöin jäljelle jää ajatus riittävästä isyydestä – ”isä kumminki”. Haastateltava esittää, että on ollut lapsen elämässä mukana silloin, kun se on ollut erityisen oleellista. Viittaamalla läsnä olevaan isyyteen tämän tärkeimmän ajanjakson yli, hän perustelee sitä, miksi lapsista on kasvanut tasapainoisia aikuisia. Jotta isyys olisi riittävä, sen ei tarvitse olla johdonmukaista tai pysyvää. Toisin kuin äitiys, jonka katsotaan usein leimaavan naisen koko elämänkaaren (ks. Sinko & Virokannas 2009), isän läsnäolo on kenties tärkeintä vain tiettyinä ajankohtana lapsen elämää.

M3: Et, niin no mun mielestä on niinku et se lapsi tietää et sil niinku on isä. Et oli sit eronnu tai karannu tai yhdessä et, kyllähän toiset on semmosii et ei ne sit niinku sit. Ni taas, on sit saanu niinku yhteyden ihan kunnolla, et se oli kateissa tossa mut et kuitenkin.

Haastateltava pitää tärkeänä sitä, että aikoina, joina isä ei ole käytännön tasolla läsnä, lapsella säilyy tunne isän olemassaolosta. Haastateltavan kertomus on myös esimerkki siitä, että vaikka yhteys lapseen voi olla hävinnyt, se on saavutettavissa uudestaan. Isyys on ajassa muuttuva kokemus, ja sen muodot ja painotukset vaihtelevat pitkin miesten elämäntulkua. Sen lisäksi, että isän rooli on tietyssä lapsen kehitysvaiheessa tärkein, on myös kohtia, joissa ei tarvita isän tiivistä läsnäoloa, jotta lapsi pärjää. Ajatus ja tieto isästä näyttää suojaavan lasta. Riittävä isyys onkin ehkä äärimmillään vain sitä, että lapsi tietää, että tämän isä on olemassa.

Riittävän isän kategoriasta on jo löydettävissä sellaisia ominaisuuksia, jotka vihjaavat isyyden haurastumiseen. Seuraava luku keskittyy aineistossa esiintyneisiin hauraamman ja ohenevan isyyden kuvauksiin.

6 HAURAS JA OHENEVA ISYYS

Aiemmissa luvuissa haastatteluaineiston analyysi keskittyi sellaisiin isyyden kuvauksiin, jotka korostivat kulttuurisesti hyväksytyjä isyyden piirteitä. Seuraavaksi analysoin sellaista haastattelupuhetta, jossa isyyteen liitettiin mahdollisesti ongelmallisena pidettyjä ominaisuuksia. Käsillä olevassa

luvussa isän päihdeongelma näkyi ja kuului perheessä, joka joutui aika ajoin pitämään huolta huonossa kunnossa olevasta, sekavastakin isästä. Isän päihdeongelma näytti etäännyttävän isää perheestä. Myös äiti tilaa ja aikaa rajaamalla näyttäytyi perheessä toimijana, joka lasten suojelemisen intressillä etäännytti lapsia isästään. Tässä analyysiluvussa isät liittivät itseensä ominaisuuksia, joiden ei katsota kuuluvan normatiiviseen, kulttuurisesti hyväksyttävään vanhemmuuteen.

Siinä missä hyväksyttävän ja vahvan isyyden piirteitä painottavissa kategorioissa päihteidenkäytön kielteisiä vaikutuksia isyyteen aktiivisesti vastustettiin, otettiin ne hauraan ja ohenevan isyyden kategorioissa osaksi omaa isyyttä. Päihteiden käyttämisen kielteiset vaikutukset isyyteen näyttäytyivät miesten puheessa moninaisina.

Tässä luvussa isyysskategoriat rakentuvat etäisen ja syyllisen isän piirteitä korostaen. Alaluvuissa esittelen, miten nämä ongelmallisempaa isyyttä määrittävät attribuutit näkyivät aineistossani, ja miten hauraamman isyyden kategorioita miesten puheessa rakennettiin. Lopuksi tuon pohdittavaksi kadonneen isän kategorian, jonka kohdalla kysyn, missä vaiheessa isyys häviää, vai voiko se todellisuudessa koskaan täysin kadota. Alaluvut on nimetty aineistosta esiin nousseiden isyyttä kuvaavien piirteiden mukaisesti 6.1 Poissaolevan ja etäisen isän, 6.2 Syyllisen isän 6.3 Kadonneen isän kategorioiksi.

6.1 Poissa oleva ja etäinen isä

Kuvaan isyyttä, jossa päihteidenkäyttö eristää isää lapsistaan ja perheestään, poissaolevan ja etäisen isän kategorian avulla. Tässä kategoriassa korostuivat perinteisen isän mallitarinan piirteet, joihin liittyi niin henkistä kuin emotionaalista etäisyyttä lapsiin. Haastateltavat suhtautuivat varsin kriittisesti itseensä isänä verratessaan itseään muihin niin, että oma vanhemmuus näyttäytyi riittämättömänä. Isyyden kuvauksia hallitsivat negatiivisina koetut ominaisuudet.

Aineistoni vanhin mies oli paitsi aikuisten lasten isä, myös isoisä näiden lapsille. Haastateltavan isyys rakentui puheessa suhteessa nuorempaan sukupolveen ja omien lapsien isänä olemisen muotoihin. Seuraavassa haastatteluotteessa haastateltava viittaa perinteisen ja uuden isyyden mallitarinan eroihin ja suhtautuu varsin kriittisesti omaan isyyteensä. Oma poissaoleva ja etäinen isyys rakentuu suhteessa käsitykseen ”hyvästä isästä”:

M5: Kyl mä saan ylpeenä sanoa että kyllä pojasta polvi paranee, on ihan eri.

H: Ihan eri?

M5: Juu.

H: Okei, minkälaisii he on?

M5: Semmosia ku isän kuuluis ollakin. Tää vanhin poika varsinki et se melkein jättää jo äitiäki jo vähä syrjään, on se niin tärkeä sille.

Tässä otteessa haastateltava rakentaa hyvän isyyden kriteerejä suhteessa omaan toteutuneeseen isyyteensä: isän tulee ottaa lapset huomioon sekä olla lapsille fyysisesti ja emotionaalisesti läheinen. Omia poikiaan isinä haastateltava kuvaa itselleen täysin erilaisina, ja toteaa ylpeänäkin, ettei kukaan ole lähtenyt kulkemaan samalla polulla kuin hän itse. Näin hyväksi isäksi määrittyy mies, joka on haastateltavan itsensä vastakohta. Otteessa isän ”kuuluu olla” lapselle läheinen fyysisesti, mutta erityisesti psykologisen isyyden (ks. Huttunen 2001) tunnepuolella. Isä on lapselle tärkeä, ja vanhemmuus on lapsilähtöistä.

Lausuma ”jättää äitiäkin jalkoihin” viittaa siihen, että tässä tuotetaan poikkeusta. Otteesta on tulkittavissa, että lasten kasvatuksen ja hoivaamisen tehtävät ovat kulttuurisesti naisille kuuluvia. Samalla lausuma luo mahdollisuuden nähdä isällä olevan samanlaisia taitoja ja osaamista kuin äidillä on. Isälläkin on potentiaalia saavuttaa lapsiin sellainen tunneyhteys, joka näyttäytyy haastateltavalle ihailtavana.

H: Mm, mä kuulen et sä oot aika ylpee -

M5: Mm, oon juu ei niinku mun jalanjalkia lähe kukaan.

H: Okei, eli he on nyt niinku hyviä isiä sinun silmissäsi?

M5: Juu.

H: Voisiks sä kuvailla sitä, et minkälainen on hyvä isä?

M5: En (naureskelee).

Jälleen läheinen psykologinen isyys linkittyy uuden isyyden mallitarinaan, johon oma isyys edelleen vertautuu, ja jonka varjoon se myös jää. Lopuksi haastateltava vielä irtisanoutuu siitä positios-
ta, josta käsin voisi kuvata hyvää isyyttä, kieltäytymällä lyhyesti vastaamasta haastattelijan kysymykseen. Ote jatkuu vielä, kun haastattelijana rohkaisen haastateltavaa pohtimaan hyväksi katso-
mansa isyyden ja tämän oman isän toteuttaman isyyden eroja, ja tällä tavalla tuottamaan lisää niin sanotun onnistuneen isyyden kuvausta:

H: Nii, joo... Mut onks he, millä lailla he eroo sitte semmosesta, isän mallista mitä sun isä esimerkiks edusti, onks he niinku mitä enemmän aktiivisii tai -

M5: Muksujen kannalta, ne otetaan huomioon paljon enemmän mut se tietenki ku on mahdollisuuski ottaa paljon enemmän huomioon. Et se on se ollu niin rajallinen mut et niinku ajattelee et isä kerto siit omasta tuffasta (--) Mut aikakin on ollu tietysti ihan eri.

Haastateltava viittaa aikaan ja paikkaan tekijöinä, jotka vaikuttavat merkittävästi miesten mahdollisuuksiin toimia isänä eri tavoin. Haastateltavan omilla lapsilla on tilaisuus kokea isyys erilailla, kuin haastateltavalla itsellään tai tämän isällä oli. "Omat jalanjäljet" eli perinteinen isyys näyttäytyy heikompana haastateltavan kuvatessa ylpeyttä siitä, että omat lapset ovat katkaisseet monen sukupolven yli ulottuneen etäisen isän mallin periytymisen. Uusi isyys näyttäytyy tavoiteltavana ja ihailtavana, lasten kannalta parempana, ja oma isyys vastakkain aseteltuna niukkana ja syrjässä olevana.

Muutkin haastateltavat rakensivat sukupolvikertomusten muodossa käsityksiä itsestään isänä suhteessa omaan lapsuudenperheen isään. Seuraavassa otteessa haastateltava kertoo oman isän päihteidenkäytön ja isänä toimimisen mallin elävän yhä haastateltavassa itsessään, ja suhtautuu tämän myötä omaan vanhemmuuteensa erityisen kielteisesti:

M2: Mä saatoin lähtee kavereiden kans pilkille, kolme päivää, ja... Tai menin viikonloput tai viikot baareissa ja (--) Ja kotona sama homma et ei se, ei sillä niinku ollu mitään väliä. Se on sillai harmi ku oma ukko teki samaa ja mä ajattelin että mä en oo ikänä samanlainen mut... taidan mä olla viel vähän pahempiki.

Haastateltava rakentaa omaa isyyttään suhteessa omaan isäänsä niin, että tämän isyys näyttäytyy verraten jopa särkyneempänä. Oma isä kuvataan perinteisenä alkoholiongelmasta kärsivänä isänä, mutta etäisen isä-lapsi-suhteen ja maskuliiniseksi kuvattavan alkoholinkäytön lisäksi haastateltava kokee epäonnistuneensa itse vielä perusteellisemmin. Isyys näyttäytyy moninkerroin leimatulta ja syrjäytyneeltä.

Poissa oleva ja etäinen isyys koettiin aineistossa riittämättömänä ja vaillinaisena. Haastateltavat ilmaisivat tyytymättömyyttään kuiluun toteutuneen yhteydenpidon ja tapaamisiin liitettyjen toiveiden välillä. Asiat olivat menneet tavalla tai toisella vikaan, ja tämä aiheutti miehissä paheksuntaa ja kriittisiä moraalisia arvioita itsestä isänä. Lasten äidistä eronneet haastateltavat saattoivat kuvata tapaavansa lapsia kerran kuukaudessa tai harvemmin, jolloin isänä toimimisen mahdollisuudet koettiin niukiksi. Tällä tavalla isien puheessa rakennettiin ongelmia eli moraalisen järjestyksen murtu-

mia. Murtuma nousee esiin seuraavassa otteessa, jossa haastateltava kuvaa olleensa isä ainoastaan kuvainnollisesti:

M2: Odotas, tytöt oli kahdeksan ja vanhin poika oli seitsemän ja nuorin oli kaks.

H: Nii just.

M2: Ja vaimon kans etäännyttiin toisistamme, taidettiin olla yhdessä vaan lasten kans siinä siihen aikaan. Ja, ei mua oikeestaan kiinnostanu perhe. (tauko) Pysty vaan aina sanomaan että on perhe muttei se, se oli ihan toissijanen.

H: Juu juu.

M2: Tuntuu et se oli aika pitkäänki, ennen niit lääkkeitäki et. Mä olin liian kakara päästä, ajatusmaailma oli iha, väärä.

(--)

H: Joo. Olik্সää ku sulla oli niitä kaveriporukoita tai semmosia ni missä vietit aikaan niin olik্সää ainoo isä vai oliko useemmilla lapsii siinä - ?

M2: Mm, siinä oli useemmilla, mut tosi harva oli enää niinku yhdessä vaimonsa kanssa.

H: Nii nii, juu.

M2: Tai jos oli nii sit se oli aika lailla semmosta samanlaista ku ittelläki oli et, pysty sanoo et oltiin, tai oli niinku perhe mut ei se niinku mitään, se oli siellä taka-alalla.

Se, että perhe ja lapset olivat haastateltavan elämässä vasta toissijaisia, kuvautuu miehen kertomuksessa tuomittavana. Haastateltava kuvaa tilannetta, jossa hän on pystynyt sanomaan olevansa isä ilman, että siihen oli liittynyt kategoriasidonnaisia velvoitteita tai toimintoja. Isyys on ollut lähes yksinomaan biologisen isyyden mallin mukaista (ks. Huttunen 2001, 10) ja syntynyt ilman erityisiä toimia tai tekoja suhteessa lapsiin. Poissa olevan ja etäisen isän kategoriaan haastateltava liittyy otteessa myös muita henkilöitä, esimerkiksi vanhoja kavereitaan päihdepiireistä. Perheen pitäminen taka-alalla liittyy haastateltavan puheessa tuolloiseen ”väärään” ajatusmaailmaan. Menneessä aikamuodossa puhuminen luo kuvaa asioiden muuttumisesta, ja haastateltava paheksuu omaa mennyttä isyyttään nykyhetkestä käsin.

Aikaisemman analyysiluvun hyväksyttävän ja vahvan isyyden kategorioissa haastateltavat erottuivat vastakkainasetteluja ja vertailuja tekemällä ylöspäin parempina tai omistautuneempina isinä, tai ainakin kuvailivat itseään tavallisina vanhempina lapsilleen. Vertailua voi tehdä myös toisinpäin, puhumalla itseään huonommaksi suhteessa normiin tai tavanomaiseen (Juhila 2012, 199). Erottuessaan niistä isistä, joille perhe on tärkeä ja olennainen osa elämää ja arkea, haastateltavat tuottivat itsestään kuvaa poissaolevana ja riittämättömänä isänä.

6.2 Syyllinen isä

Syyllisen isän jäsenkategoriassa päihteidenkäytön kielteiset vaikutukset haastateltavien isyyteen näyttäytyivät välillisinä ja välittöminä. Välittöminä vaikutuksina voidaan pitää esimerkiksi lasten kokemusta päihtyneestä isästä epämiellyttävänä tai pelottavana. Välillisistä vaikutuksista puhun esimerkiksi silloin, kun pitempään jatkunut päihteidenkäyttö ja sen aiheuttama häpeä on ollut osasyy siihen, että haastateltavan välit lapsiin ovat viileneneet ja pidemmällä aikavälillä osin jopa rikkoutuneet.

Syyllisyyden ja katumuksen tunteiden värittämissä tarinoissa korostuivat isyyden ongelmallisena pidetyt puolet. Syyllisyyden ilmaukset saattoivat olla suoria tai epäsuoria. Seuraavasta otteesta voidaan tunnistaa epäsuoraa syyllisyyden ilmaisua haastateltavan kuvatessa ulkopuolisuuden kokemuksestaan suhteessa aikuisiin lapsiinsa:

M5: Et hiukan on, huomaan ittestäni, mut en mä tiä onks se hyvä vai huono, kai se voi olla ihan hyväkin et, pikkusen on aina koko ajan sillai pikkusen ulkopuolisena.

H: Nii, nii.

M5: Et, eikä pullistele eikä...

H: Mm.

(--)

M5: Si hänelläki on sit kans oma elämänsä.

H: Kuulostaa siltä et he pärjää tosi hyvin elämässään.

M5: Juu se on ku vaan jatkuu sillai et, ainaki tuntuu et on niinku jonku näkösen huomasiitte löytäny.

H: Joo, kyllä.

M5: Et ku täällä vaan sillai sivusta seurailee.

Syyllisyys menetetyistä hetkistä ja ajasta lasten kanssa, isän poissaolosta sekä mahdollisesta harmista, jota isät olivat lapsilleen aiheuttaneet, näkyi siinä, etteivät miehet uskaltaneet odottaa yhteydenpitoa tai syvempää yhteyttä lapsiinsa myöhemmällä iällä. Oteessa haastateltava kuvailee tarkkailevansa aikuisten lastensa elämää sivusta käsin. Lasten elämässä mukana oleminen kuvautuu ei-toivottuna sekaantumisenä ja "pullisteluna". Haastateltava viittasi haastattelun aika useasti "omaan elämään" ja lastensa "omiin elämiin", jotka näyttäytyivät toisistaan irrallisia ja erillisiä.

Joskus itsensä syyllistäminen oli aktiivista, ja katumuksen kuvaukset hyvin suoria. Itselle ei annettu lupaa odottaa, nauttia tai kokea ylpeyttä asioista, joita oli lasten suhteen tai isänä saavuttanut. Tässä aineisto-otteessa haastateltava kertoo katsovansa lapsiaan alhaalta ylöspäin, katuen:

M5: Nii.. Mm, en mä ny tiedä. (tauko) Ei ny sillai vaivaa mut se tuntuu välillä semmoselta, ja se on niinku sen tähden mitä mä sanoin et katon vähän alhaalta ylöspäin muksuja, tai vähän sillai anteekspyytävästi olen.

Haastateltavan kuvauksesta käy ilmi, että hän kokee päihteidenkäyttönsä ja aikaisemman käytöksensä olleen jollain tavalla pois isyydestä ja lapsilta. Menneet tapahtumat edellyttävät anteeksi pyytämistä ja ajankohtaisen tilanteen nöyrää hyväksyntää. Kuvatessaan lastensa pikkulapsi-ikää ja osallistumistaan lapsen perustarpeista huolehtimiseen, haastateltava näyttää suhtautuvan kriittisesti motivaatioonsa ja omaehtoisuuteensa isänä toimimisessa:

H: Vaihdoiksä vaippoja?

M5: Juu.

H: Vaihdoit, oho!

M5: Juu... Mut kyl siellä ihan tämmösiä kaikkii on mut että, sit ku siinä on aina sit kuitenkin on se minä itte etusijalla sitte.

H: Ni.

M5: Minä teen sillo ku minä tykkään.

Epäsuoraa syyllisyyttä on löydettävissä haastateltavan kokiessa lasten hoitoon antamastaan panoksestaan huolimatta, ettei teoilla ole juurikaan merkitystä silloin, kun hän on ollut niissä mukana omaehtoisesti tai omaa etua painottaen. Ottamalla ikään kuin arvon pois kulttuurisesti tunnistetuilta pyrkimyksiltä osallistuvaan, hyvään isyyteen, tutkittava tuottaa itsensä syyllisyyttä potevana isänä. Vaikka hän on isänä ottanut osaa lasten perushoivaan ja vanhemmuuteen liittyviin kategoriasidonnaisiin toimintoihin, toiminnan motivaation kumpuaminen itsekkäistä tarkoituseristä estää haastateltavaa kokemasta vaivannäköään arvokkaana. Haastattelijan yllättyneeseen, kannustavaan huudahdukseen vastataan nopeasti selonteolla, jossa haastateltava näyttää perustelevan sitä, miksi hän ei ansaitse tulla isänä nähdyksi hyväksyttävien toimiensa kautta.

Syyllisen isän kategoriaa voidaan kuvata ohenevan isyyden malliin kuuluvaksi, niin sanotuksi niukaksi isyydeksi, jossa isyys jää niin kapea-alaiseksi, ettei psykologista isyyttä synny (Huttunen 2001, 153–154). Kun sidettä lapsen ei ole tai se häviää, itseä ei ole helppo nähdä isänä:

M5: Mm, tai siis ei ollu niinku mitään niinku semmosta sidettä, mä vaan menin vähän niinku ajopuu koko elämäni läpi.

H: Nii, no mites nyt sit tällä hetkellä tuntuuko tai tunneks sä nyt olevas, et kyl mä oon isä tai isoisä?

M5: Oolen mä mut et tua kyl se silti on sillai et, mä kattelen vähän tällai valmiita mukuiloita. Et kumminki se painaa ku tiedostaa, tavallaan niinku syyllisyydentunne.

Haastateltava kuvaa suhdetta lapsiinsa heikkona ja tunnetasolla riittämättömänä, ja samalla tuo esille lastensa pärjäämistä nyt, kun he ovat aikuisia. Tämän kaltainen puhe haastaa ajatuksen isän läsnäolon kyseenalaistamattomasta tärkeydestä lapsen hyvinvoinnin kannalta. Isä ei ole ollut edesauttamassa lasten tasapainoista kehitystä vahvan tunnesiteen muodossa, mutta lapset ovat pärjänneet ilman isääkin.

Joskus isän syyllisyys ei aineistossa liittynyt ainoastaan menetettyyn aikaan, vaan kuten seuraavassa otteessa, haastateltavat saattoivat pelätä aiheuttaneensa lapsille jonkinlaisia traumoja. Haastattelun aikana kuvatusta menneestä ajanjaksosta miehen elämässä välittyy kodin sekava, välillä kaoottinen ilmapiiri:

M2: Yks kerta ni, Maija oli vissiin kolmetoist. Mä muistan mä luulin itte et mä kaadun eteenpäin mä kaaduun taak- suoraan taaksepäin. Konttasin siellä pitkin lattiaita.

(--) Et, muksut kun ne näki kaikki. Tälleen jälkikäteen, aika vitun järkyttävää.

H: Mm.

M2: Ja sit ku pelaili niitten metajuttujen kans ni, näki kaikkii hämähäkkejä ja... menit niitten perässä ja tapoit niitä ja... Se on... Huh.

H: Joo, siellä kotona sitte joo.

M2: Ni. Ja muksut näki ne kaikki et se, millaset traumat on jääny sitä en tiedä.

Siinä missä hyväksyttävän ja vahvan isyyden kategorioissa korostettiin, ettei päihteidenkäyttö ollut aiheuttanut lapsille traumoja tai ongelmallisia kokemuksia, syyllisen isän kategoriassa lasten traumatisoitumisen mahdollisuus otettiin puheeksi ja vaihtoehdoksi. Kumpikin kuvaus osallistuu osaltaan saman kulttuuriseen tarinan kierrättämiseen, mutta kun hyväksyttävän ja vahvan isyyden kategoriassa miehet tuottivat luokittelun asettuakseen sen ulkopuolelle, syyllisen isän kategoriassa tämä kuvaus hyväksytään osaksi omaa isyyden tarinaa.

Otteessa miehen käyttäytyminen kotona kuvautuu tuhoisana ja haastateltavan omin sanoin ”järkyttävänä”. Isä on ollut kotona suorastaan pelottava. Pelkästään isän näkeminen päihtyneessä tilassa ja sekavana kuvautuu pahana, lapsille mahdollisesti traumoja aiheuttavana tapahtumana.

M2: Et ehkä nyt vasta alkaa se isyys tulemaan sillai, nyt vanhemmalla iällä. (--) Et tommoset asiat mitkä varmaan ehkä on muille isille niinku, et saa sen lapsen tai jotain muuta, on se elämän kohokohta. Sillon se ei vielä ittelle niinku kolahtanu. (tauko) Parrempi myöhään kun ei millonkaan.

Haastateltava vertaa omaa kokemustaan muiden miesten oletettuihin kokemuksiin lapsen saamisesta elämän huippuhetkenä. Hän itse kuvaa alkaneensa kokea olevansa isä vasta myöhemmin elämässään. Ote on hyvä esimerkki siitä, että isyyden kokemus on henkilökohtainen ja muuttuva. Kokemus itsestä isänä on haastateltavan kohdalla kehittynyt vasta pidemmällä aikavälillä. Isyys ei ole staattinen tai yksiulotteinen ilmiö.

Vastakkainasettelulla ”muiden isien” ja itsen välillä haastateltava ilmaisee erottuvansa normatiivisen isän kategoriasta. Isät, jotka kokevat lapsen saamisen isyyden alkamisajankohtana, näyttävät parempina tai moraalisesti ylevämpinä. Tällöin käsitys omasta itsestä isänä rakentuu ”huonommaksi” tai heikommaksi. ”Parempi myöhään kuin ei milloinkaan”, mutta ideaalitilanne olisi ollut herätä isyyteen jo lapsen syntymässä.

Tämän haastateltavan isyyteen on kuulunut elämänsä aikana ajanjaksoja, joita voidaan pitää hyvinkin ongelmallisina lasten hyvinvoinnin kannalta. Silti isyys ei ole missään vaiheessa kadonnut täysin. Vaikka isyys on ollut haurasta, syyllistä ja häpeävää, se ei ole lopullisesti tuhoutunut. Vaikka isä on ollut poissa lastensa elämästä pidemmänkin aikaa, myöhään isyyteen herääminen on parempi, kuin ettei heräisi ollenkaan. Myös isyyden problemaattisia puolia korostavan vanhemmuuden jälkeen isyyteen on liitettävissä odotuksia ja toiveita:

M2: Mm.. mut lapset, lapset on aika etäsi viä et. (tauko) Paljo on työtä vielä edessä.

H: Nii, niimpä. Mut täs on loppuelämä aikaa.

M2: On joo et, parhaansa täs yrittää et se, olis niinku... hyvä isä. Hyvä vanhempi. Ja... ois ottanu opiksi tekemistään virheistä. Et, se on vähän, morkkikset ei varmaan lähde ikänä mut tuo, mut ehkä sit joskus. Ehkä pystyy lapsetki vähä paremmin luottaan.

Hyvä isä kuvautuu tässä luotettavuuden kautta. Haastateltava toivoo jonain päivänä olevansa hyvä isä, vaikka kokee tällä hetkellä olevansa jotain muuta. Haastateltava luonnehtii suhteita lapsiin etäisinä, ja tulevaisuuden tavoite hyvän isyyden saavuttamisesta näyttää sisältävän lämpimämmän, luotavaisemman ja läheisemmän suhteen lapsiin. Jälleen ”hyvä isä” näyttäytyy uuden isyyden mallitavaran mukaisina mahdollisuuksina.

Tiivistetysti voidaan todeta, että syyllisen isän kategoriassa päihteidenkäyttö oli leimannut monien haastateltavien elämää koko alaikäisten lasten isänä toimimisen ajan, ja se arvotti miesten puheessa isyyden huonoksi, epäonnistuneeksi ja syyllisyyttä kantavaksi. Kuitenkin pohdittavaksi jää, leimasiiko isyydessä ”epäonnistuminen” koko miehen henkilönä, niin kuin äitiydessä epäonnistuminen

leimaa äidin (ks. Sinko & Virokannas 2009). Isyys näyttää voivan rakentua uudestaan vanhemmuuden raunioistakin.

6.3 Kadonnut isä

Edellä esitetyissä poissaolevan ja syyllisen isän kategorioissa haastateltavien vanhemmuus näyttäytyi enemmänkin puutteellisena ja ristiriitaisena kuin täysin särkyneenä. Joskus isä näytti kuitenkin kadonneen. Kulttuurisesti vahvasta isyydestä eniten poikkeavaksi isyydeksi muotoutui aineistossani sellainen isyys, joka miesten päihteidenkäytön vuoksi oli jossain vaiheessa joko konkreettisesti tai kokemuksen tasolla kadonnut täysin. Katson kadonneen isän kategoria kuuluvan ohenevan isyyden mallin ääripäähän, jonka problematiikkaan kuuluu Huttusen (2001) mukaan se, että isyys jää yhä useammin ainoastaan biologiseksi isyydeksi. Tällöin isä ei ole lapsensa käytettävissä.

Monilla haastattelemillani miehillä kuului elämään jaksoja, jolloin he eivät olleet mukana lasten elämässä. Päihteidenkäyttö oli haastateltaville jollain tavoin salattavaa ja hävettävää ja usein syy siihen, etteivät haastateltavat olleet tavanneet lapsiaan tiettyinä ajanjaksoina. Miehet kuvasivat haastattelujen aikana tähän ajanjaksoon ja suhteen viilenemiseen liittyvien itsesyytöksien lisäksi myös omiin tekoihin ja vanhemmuuteen liittyviä häpeän tunteita. Seuraavassa otteessa lastensa elämästä kadonnut isä perustelee tapahtumien kulkua sillä, että tämä oli tietoisesti pyrkinyt ikään kuin suojelemaan lapsiaan. Se, että lapsi olisi mahdollisesti nähnyt isänsä huonossa kunnossa tai ”sekaisin”, esitettiin haastateltavien puheessa vältettävänä ja lapselle haitallisena, jolloin välien viileneminen tai katkeaminen oli parempi vaihtoehto:

M3: Ni sillo se lähti sit ihan täysin sit niinku lapasesta jo tietenki se koko setti, et sillo ku sen jälkeen en halunnu olla oman tyttäreni vai millai onko ollu sellanen häveliäisyys ettei sillo sit paljo tapailtu, kesäl käytiin vanhemman tytön kans mökillä ja siellä sit välillä, kyl mä sielläki koko ajan join. Ja ei siin, se oli niinku semmonen et se hallitsi, et sehän meni ihan överiks koko ajan.

H: Mm.

M3: En mä halunnu hänen edessä olla siinä kunnossa, se on ollu ainoo ihminen niinku maailmas et mä olen hävenny niinku tollai. Mut se oli mun tietonen valinta. Just se, varmaan sen häpeän tähden et ei jotenki niinku edes kehdannu. Et ei se ollu välinpitämättömyyttä ku päinvastoin, mun mielestä se oli just sitä et en mä halunnu et sille tulee minusta sit sellanen kuva.

H: Joo.

M3: Et en mä muista ihmisistä välittäny kyl hiukkaakaan, mul oli ihan sama, et se oli ainoo.

Otteessa haastateltava sitoo katoamisensa perustelut tiiviisti lapseensa ja tämän etuun. Muiden ihmisten mielipiteistä haastateltava kieltää koskaan välittäneensä, mutta lapsi on ollut erityinen ja poikkeus sääntöön. Mielenkiintoista otteessa on se, kuinka oma itse rakennetaan autenttiseksi ja arvostettavaksi käyttämällä tiettyjä kategoriavalintoja, attribuutteja ja kertomisen yksityiskohtia niin, että samalla otetaan huomioon ja neutralisoidaan potentiaaliset vastakertomukset ja -tulkinnat. Tässä haastattelijan mahdollinen vastatulkinta olisi, että haastateltava ei välittänyt lapsistaan, vaan katosi näiden elämästä itsekkäistä syistä. Haastateltava korostaa kuitenkin lapsen kannalta tärkeänä, että hänen kuvansa isästä tietynlaisena ihmisenä säilyy. Selonteollaan haastateltava tuottaa itsensä välinpitämättömän isän sijaan suojelevana ja lastensa parasta ajattelevana vanhempana. Tällä tavoin myös ohenevan isyyden ääripäähän voidaan liittää kulttuurisesti hyväksytyjä pyrkimyksiä käyttäytyä kuin vastuullinen isä. Mutta mikäli isyys säilyy konkreettisen läsnäolon kadottua ainakin tunteiden tasolla ja pyrkimyksinä lapsen kannalta vastuullisiin ratkaisuihin, voidaanko oikeastaan edes puhua kadonneesta isyydestä?

Aikaisemmin olen kuvannut, että riittävänä isyytenä voi näyttäytyä vain tietyn ajan konkreettisesti läsnä oleva vanhemmuus, tunneside lapseen tai se, että lapsi ainakin ajatuksissaan tietää, että tämän isä on olemassa. Voisikin olla tarpeen erottaa nämä kaksi kategoriata niin, että kadonneen isän kategoriassa isä on paitsi fyysisesti tavoittamattomissa, myös isyys henkilökohtaisen kokemuksen ja tunteiden tasolla on hävinnyt. Tällaiseen kuvaukseen sopi haastateltavieni joukosta ainoastaan yksi isä. Isyydestä täysin etäisyyttä ottavia lausumia olivat hänen kohdallaan esimerkiksi:

M5: Ni se oli oikestaan sitte tuo armeija sitten. Se aika oli sitte, en mää nii, et semmosta tunnetta ei mulla oo lainkaan et mä olisin niinku mikään isä tai tämmöne.

H: Nii, okei. Onkse ollu sama niiden kaikkien neljän kanssa?

M5: Oo, no kyl mä oon niitä sit sillai, no, samanlaista se on et en mä oo osannu.

(--)

H: Onks teissä mitää eroavaisuuksii, minkälainen isä sun isä oli mitä sää et sitte oo -

M5: Eeemm - Usein jäi kans sit, no en mä tiä, se on niin, on niin vähän kokemusta siit.

Haastateltava korostaa, ettei koe olleensa lapsilleen isä lainkaan. Haastateltavalla on neljä omaa lasta ja nykyisin myös lapsenlapsia, mutta silti hän kokee itse isyydestä olevan ”vähän kokemusta”.

Tällä hän viittaa nimenomaan psykologisen isyyden puutteeseen tai poissaoloon, sillä tämä isä kuvailee kuitenkin haastattelussa osallistumistaan arkiseen hoivaan. Miehen voidaan kuitenkin katsoa kuuluvan kadonneen isän kategoriaan vanhempien eron jälkeisenä ajanjaksona, jona isä katosi myös konkreettisesti lapsensa elämästä:

H: No, mites tota, sillo ku siit ensimmäisestä liitosta se ero tuli, niin mites muksu, muk-su jäi sitte äidilleen ja - ?

M5: Juu, mä maksoin elatusmaksua.

H: Joo, no pystyiks sä näkeen lasta?

M5: Ei, ei mulla ollu mitään tarvetta. Ei ku se oli niinku semmonen, oon sitä jälkikäteen miettiny, ei se, se ny vaan kuulu minun elämäni näin.

Haastattelijana minulla näytti olevan oletus, että isä haluaisi nähdä lastaan eron jälkeen – kyse oli vain siitä, pystyikö tämä näin toimimaan, eli mahdollistivatko tilanteen puitteet lapsen tapaamisen. Haastateltava asettuu vastustamaan tätä oletusta. Isä katoaa omasta tahdostaan.

Koko aineistoa tarkastellessa on tärkeää huomioida isien katoamisen tausta: oliko mies itse irtisanoutunut isyydestä ja sen tehtävistä, jolloin katoaminen näyttäytyy edellisen otteen mukaisesti tämän omana valintana, vai oliko tämä irtisanottu isänä toimimisesta jonkun muun, esimerkiksi lasten äidin taholta. Otteessa isyydestä irtisanoutuminen liittyy psykologisen isyyden puutteeseen ja lapsista vieraantumiseen, kun taas muiden miesten kohdalla sosiaalinen isyys saattoi kyllä hävitä lasten äidin toimiessa irtisanojana, mutta kokemus itsestä isänä säilyi yhä. Puhtaasti kadonneen isän kategoriaan sopi siis ainoastaan yksi haastateltava.

Tiivistetysti voidaan todeta, että kadonneen isän kategoriassa biologinen isyys oli ainoa isyyden muoto, joka säilytti asemansa. Juridisen isyyden (ks. Huttunen 2001) mukainen elatusmaksujen maksaminen ei aina toteutunut, eivätkä kaikki miehet olleet lastensa huoltajia. Eräs haastateltava kuvasi elämänsä ajanjaksoa, jona oli itse ollut asunnottomana, eikä ollut olosuhteiden pakosta nähnyt lapsiaan pitkään toviin. Jaettu sukunimi näyttäytyi ikään kuin viimeisenä siteenä, symbolisena yhteytenä lapsiin:

M1: Et se mulla oli ehdoton että lasten nimee ei vaihdeta sitte et se on sitte Virtanen ku mulla on sukunimi Virtanen ni et he jatkaa si Virtasen sukua.

7 ISÄ SUHTEESSA ÄITIIN

Tässä luvussa tarkastelen haastatteluaineistoa niiltä osin kuin miesten puheessa esiintyi mainintoja lasten äidistä. Puhumalla äidistä tuotettiin myös isyyttä, ja toisinpäin. Keskityin analyysissäni isän ja äidin muodostamaan isä–äiti-kategoriapariin. Tarkoitukseni oli päästä tulkitsemaan sitä, miten isyys määritellään ja miten siitä kerrotaan, kun isästä puhutaan suhteessa äitiin. Käytin analyysissäni väljästi aikaisemmin luvussa 2 esittämäni Jaana Vuoren (2004) jakoa symmetriseen ja epäsymmetriseen isä–äiti-suhteeseen. Epäsymmetrisenä vanhemmuus näyttäytyi aineistossani silloin, kun äitiin viitattiin vetovastuussa olevana ensisijaisena vanhempana, isyyden portinvartijana tai jonkinlaisena lasten huolenpidon ja kasvatuksen asiantuntijana. Symmetrisemmän suhteen kuvausta taas oli löydettävissä silloin, kun isät puhuivat vanhemmuuteen ja hoivaan liittyvien tehtävien tasapuolisesta jakautumisesta tai vaativat molempien vanhempien panoksen huomioimista silloin, kun puhuttiin lapsen kasvatuksen onnistumisesta.

Isän ja äidin kategorioiden epäsymmetrinen suhde linkittyi aineistossa erityisesti hauraan ja ohenevan isän kategorioihin. Näissä kuvauksissa nousi esiin haastattelemieni miesten raittiiden puolisoitten rooli lapsista ja perheestä huolehtimisessa. Vetovastuun voi ainakin rivien välistä lukea olleen lasten äidillä monessa kohtaa elämäntulkua. Tällöin äiti näyttäytyi erityisesti **selvänä ja vastuullisena** vanhempana.

Päihteetön ja vastuullinen äiti kompensoi isää, jonka läsnäolo ja vanhempana toimimisen keinot vaikuttivat ainakin hetkellisesti päihteidenkäytöstä johtuen heikentyneen. Tällaisesta isä–äiti-kategoriaparista voi löytää Jaana Vuoren (2004, ks. 7–8 tässä tutkimuksessa) jaottelun isän henkilökohtaisen valinnan tai maskuliinisen isän mallin mukaisia piirteitä, jolloin isyyden ja äitiyden katsotaan olevan epäsymmetrisessä suhteessa toisiinsa. Tällöin isää kutsutaan ottamaan vastuuta lapsistaan painottamalla erilaisia valinnan- ja osallistumismahdollisuuksia, joihin tarttuminen on kiinni isästä itsestään.

Selvän ja vastuullisen äidin rooli tuli osuvasti esille erään haastateltavan kuvatessa viranomaisten väliintuloa perheessä. Haastateltavan perhe oli aineistossa ainoa, jonka lapsilla on ollut lastensuojeluasiakkuus. Haastateltavan puheesta pystyin ymmärtämään, että tämän päihteidenkäyttö oli ollut ainakin yksi ratkaiseva tekijä lastensuojeluasiakkuuden alkamisessa.

Haastateltava kuvasi keskustelun aikana lastensuojelun arviointiprosessia ja asiakkuuden aikana saatuja tukitoimia, joita perhe itsekin oli toivonut ja ollut valmis vastaanottamaan. Seuraavassa otteessa haastateltava kuvaa lastensuojelun aktivoitumiseen sekä lopulta huolen ja asiakkuuden päätymiseen johtaneita syitä. Isän päihdeongelman lisäksi perheessä kuvautuu monia muitakin ongelmia, kuten lasten psyykkistä oirehdintaa. Perheen kokonaisuuden arvioinnissa kaikki kiteytyy kuitenkin äitiin:

M2: On ollu, ollu pariinkin otteeseenki. Mut sit ku, siin ei sillai sit ollu, vaimo on abso-
lutisti aika pitkälti et sanotaan et saattaa yhden siiderin juoda joskus.

H: Mm.

M2: Että ne ei kattonu sitä sillai et, kovin pahana. Et kyl ne kävi kotona kattomassa ja.. ja ja, sitte ku meidän vanhempi poika ni sillon öö, määrittämätön mielialasairaus ja dysfasia ja ja.. Kun en mä, mä annoin lasten tehdä ihan mitä vaan. Korjasin sit siinä omia mokiani et, lykkäsin rahaa ja annoin elää niinku pellossa.

Haastateltava kuvaa lastensuojelun aktivoituneen perheen tilanteessa useasti, mutta perustelee välittömästi huolen heikkenemistä lasten äidin raittiudella. Äiti näyttää balansoivan isän puutteita ja tilanteen ongelmallisuutta. Äidin raittius painaa vaakakupissa ja ikään kuin tasaa vaa'an, jonka toisessa päässä huolta aiheuttaa isän päihdeidenkäyttö. Äidin selvänä pysyminen ja suhtautuminen päihteisiin saavat huomattavia merkityksiä perheen kokonaistilanteen hyväksi arvioinnissa. Ote tuo mielenkiintoisella tavalla esiin isän kategorian toissijaisuuden suhteessa äidin kategorian ylivoimaisuuteen. Siitä huolimatta, että isällä on akuutisti ja rajusti oirehtivia päihde- ja mielenterveysongelmia, ei lasten tilannetta arvioida vaikeaksi äidin kannatellessa perhettä.

Kyseisellä isällä päihdeidenkäyttö on ollut runsasta ja sekamuotoista, ja päihdehistoriaan on liittynyt laittomien huumausaineiden käyttöä. Perheissä, joissa miesten päihdeidenkäyttö oli keskittynyt pääasiassa alkoholiin, ei ollut tapahtunut lastensuojelun väliintuloa. Mielenkiintoista olisi pohtia, miten olisi menetelty, jos perheen isä olisi ollut raitis ja vain äiti juonut. Ainoastaan isän juodessa ei aleta helposti puhua lastensuojelun tarpeesta, mutta perheen äidin päihdeongelma nähdään tuhoisana ja lähes poikkeuksetta väliintulon syynä (Kosonen 2011). Hyvän vanhemmuuden kriteerit ovat sukupuolisidonnaisia (Kosonen 2011; Forsberg 1995, 112).

Perheestä ja lapsista päävastuussa olevan äidin kuvausten lisäksi aineistosta nousi esiin kerrontaa siitä, kuinka äiti oli monin tavoin rajannut ja kontrolloinut myös isyyttä ja sen toteutumisen edellytyksiä. Tällöin äiti oli toiminut ikään kuin **portinvartijana** lasten ja isän suhteessa. Isyys ja isän

läsnäolo lapsen elämässä näyttäytyivät rajattavissa olevina asioina. Portinvartijan rooli tulikin aineistossa erityisesti näkyviin vanhempien eron jälkeen haastateltavien kuvatessa lasten tapaamisiin ja yhteydenpitoon liittynyttä rajaamista ja harkintaa. Äiti oli aineistossani myös useimmiten eron ehdottaja ja alullepanija.

Yhtä miestä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat olivat eronneet lastensa äideistä. Kukaan haastatteleistani isistä ei kyseenalaistanut sitä, että lapset jäivät äidille eron jälkeen. Lasten lähivanhemmuudesta luopuminen näyttäytyi aineistossa poikkeuksetta ikään kuin itsestään selvänä luonnollisena tosiasiana, jota haastateltavat eivät asettuneet kriittisesti pohtimaan. Joissain haastatteluissa lasten jääminen äidille jäi täysin kommentoimatta, jolloin se oli vain taustalla oleva vahva oletus, jonka miehet odottivat myös haastattelijan jakavan. Kyseenalaistamatta tai sanoittamatta jättäminen kertoo kulttuurisesta, yleisesti hyväksytyistä normista, jolloin selontekovelvollisuutta ei synny.

Vaikka suurimmassa osassa haastatteluja isät eivät kommentoineet lasten jäämistä äidin luokse, osa isistä asettui perustelemaan ratkaisua sillä, että lasten paras paikka eron jälkeen oli heidänkin mielestään äidin luona. Leena Autonen-Vaaranieni (2012) esittää, että kenties hyvää äitiyttä koskeva yhteiskunnallinen normi on niin voimakas, että miesten on vaikea haastaa sitä. Näin äitiyden ensisijaisuuteen vedotessaan he siirtävät myös vastuuta erotilanteen ratkaisuisissa pois itseltään. (Em., 108–109.)

Jaana Vuoren (2004) mukaan suomalainen perhelainsäädäntö korostaa biologista isyyttä ja lapsen oikeutta tavata isäänsä eron jälkeen. Isyys ei kuitenkaan näyttäydy usein samanlaisena velvoitteena kuin äitiys. Eron jälkeen miehet ovat vapaampia päättämään siitä, millaista suhdetta lapseensa he haluavat ylläpitää. Näin äitiydestä tulee velvollisuus, isyydestä henkilökohtainen valinta ja oikeus. (Vuori 2009, 56–57; Autonen-Vaaranieni 2012, 112–113.) Sitä, että lasten jäämistä äidille ei aineistossa asetettu pohtimaan, voidaan tarkastella siis myös äidin velvollisuuksien kautta.

Vaikka äidin säilymistä lähivanhempana ei kyseenalaistettu, äidin suurempaa päätäntävaltaa lasten suhteen saatettiin haastattelujen aikana kommentoida:

H: Oisko sulla vielä jotain mitä sä haluaisit sanoa tai painottaa, isyyteen liittyen?

M1: No mä haluaisin sanoa että liian helposti mun mielestä se on että äiti saa aina päättää niinku lasten asioista, et sais se isillä olla enemmän valtaa kanssa... Päättää kun avioero tulee, niistä asioista.

Ote on esimerkki haastatteluista, joissa äidin ”yksinvaltaa” kritisoitiin. Aineistosta nousi esiin isien huomioita tällaisesta sukupuolittuneesta lähestymistavasta. Miehet näyttivät helpommin etäännyvän ja irtaantuvan perheestä ja lastensa elämästä, mikä mukailee aiemman tutkimuksen tuloksia. Voidaan ajatella, että lapsen vanhempien ero tekee isyydestä kiistanalaista: isyys ei ole enää itsessään selvää, vaan se täytyy oikeuttaa ja perustella. (Autonen-Vaaraniemi 2012, 104.) Ero muuttaa perheen sukupuolijärjestystä, sillä se kyseenalaistaa miehen sukupuoleen perustuvan auktoriteetti- aseman ja vallan (Catlett & McKenry 2004, 180). Yhteisestä kodista muuttava isä ei ole enää itsessään selvästi osa lasten arkea. Naisen taas voidaan katsoa saavan valtaa eron myötä, sillä äiti on useimmiten vanhemmista se, joka saa lasten lähihuoltajuuden. (Walzer & Oles 2003, 346.) Isät ottivat haastatteluissa kantaa tähän tälläkin hetkellä ajankohtaiseen keskusteluun.

H: Mm, niinpä.. Kyllä. Mm, no tota, jos vanhemmuudesta siirtyy isyyteen niin mitä sä ajattelet nimenomaan isyydestä?

(pitkä hiljaisuus)

M2: Se on tosi haastavaa. (--) Asiat kuitenkin mietitään niin paljo äitilähtöisesti. Ja sit ku sä menet jonneki tai sulta kysytään jotakin ni, tulee sellanen olo et, täytyis osata selittää asiat tosi hyvin.

H: Joo.

M2: Tai, jos esimerkiks, mä olin unohtanu esimerkks pukea lapsia jotenki oikein päiväkotiin nii siit sanottiin sit vaimolle ja.. et ei en mä tiedä sanottiinko pahalla mut kuitenkin et, ens kerralla voi vähän miettiä et (naurahtaa).

Otteessa haastateltava kuvaa, kuinka isyys ja isänä toimiminen ovat hänen kohdallaan olleet muiden arvioinnin alla. Tämän hän liittää laajempaan yhteiskunnalliseen diskurssiin vanhemmuuden äitilähtöisyydestä. Haastattelun perusteella syntyy kuva, että isän täytyy pystyä vakuuttamaan ja osoittamaan pärjäävyytensä erilaisissa arkisissa tilanteissa. Siinä missä äidin kykenevyys on itsestään selvää, isältä vaaditaan asiasta näyttöä.

Aineistosta nousi esiin ajatus siitä, että perheen ulkopuolisten ihmisten lisäksi isä oli selonteko- ja tilivelvollinen myös portinvartijana toimivalle lasten äidille:

M1: Mut sit kävi kerran, mä menin töppäämään ja mä menin juomaan silloin ku lapset oli mun luona.

H: Joku viikonloppu oli?

M1: Ni. Ja mä jäin siitä kiinni sitte, sit taapamiset harventu. Et Helena ei luottanu enää minuu. Mikä oli ihan ymmärrettävää.

H: Millä lailla ne harveni?

M1: Et... Ei ollu enää joka toinen viikonloppu vaa, ehkä kerran kuussa. Ja sillonki Helena tuli kattomaan välillä et mä olin selvin päite.

H: Nii just. Oliks teillä tota, oliks siinä jotain lastensuojelua tai jotain mukana vai jotka päätti tapaamisista –
M1: Ei ollu.

Haastateltava kuvaa eron jälkeistä arkea, jossa äiti on arvioinut isän kuntoa ja kyvykkyyttä lasten hoitajana. Isyys näyttäytyy puutteellisena, ja vanhemmuus epätasa-arvoisena. Silloinkin, kun hoitovastuu on isällä, äiti on lähellä ja valmis arvioimaan isän kyvyä hoitaa lapsia.

Katson, että äidin toimiessa portinvartijana ja kontrolloidessa lasten isän osallistumista, toimitaan selvästi isyyden ja äitiyden epäsymmetrisessä suhteessa. Henkilökohtaisen valinnan sijaan isän osallistuminen liittyy kuitenkin äidin arviointeihin ja päätöksiin. Isä ei näyttäydy myöskään hoivavaana, ja näyttää menettäneensä myös maskuliinisen isän mallin mukaisen asemansa (vrt. Vuori 2004: ks. 7–8 tässä tutkimuksessa.) Isyys on paitsiossa ja pääsee käytännössä toteutumaan vain tiettyin kriteerein ja tiettyinä ajankohtina. Aineistosta paljastuu se, kuinka haavoittuvaa isyys on silloin, kun siihen liittyy päihteidenkäyttöä.

M5: Nii ku se oli, se oli joulukuus 2000 ku mä tos totesin et se on parempi niin et mä lähen ja te jääte tänne.

H: Nii tästä toisesta liitosta?

M5: Nii ku se meni sit ihan tai oli sitte semmosta ku sanoki vaimo sitte et vuokraa ny itelles sielt keskustasta joku pieni kämpppä ja ryypp- olet siellä niin kauan ku sä ryyppäät, tulet sit vasta kotia, et älä tule kotii kännissä.

H: Mm.

M5: Mut et aina änki yöks kotii.

Edellä olevassa otteessa vaikuttaa aluksi siltä, että eron päätöksentekijä on ollut haastateltava itse. Keskustelun jatkuessa käy kuitenkin ilmi, että aloite on tullut puolisoilta. Otteessa äiti rajaa sekä fyysistä tilaa, jossa isä saa käyttää päihteitä, että aikaa, jonka isä saa lastensa kanssa viettää. Äidin suojelutehtävä on liittynyt sen arvioimiseen, onko isä ollut tarpeeksi hyvässä kunnossa tapaamaan lapsia, tai onko lapsia ollut mahdollista estää näkemästä päihteiden vaikutuksen alaisena olevaa isäänsä.

Kuten aikaisemmin luvussa 6.3 esitin, isä saattaa ainakin hetkellisesti kadota lastensa elämästä. Katson, että irtisanoutuneen ja irtisanotun isän kuvaukset ovat epäsymmetrisen isä–äiti-suhteen mitarin loppupäässä: isä on poissa ja äidillä yksistään on vastuu lapsista ja kasvatuksesta. Kun isä irtisanoutuu, äidillä ei ole asiaan juurikaan sanottavaa, vaan päätös on yksin miehellä itsellään. Toisaalta äidillä näyttää äärimmillään olevan myös valta ikään kuin irtisanoa isä tehtävistään.

Vaikka aineistoni miehet kertoivat usein hakeutuvansa pois kodin ja perheen piiristä päihteitä käyttäessään, ja äitien osaltaan rajanneen päihteidenkäytön tiloja, haastateltavat kuvasivat myös tilanteita, joissa olivat käyttäneet runsaastikin päihteitä lapsien läsnä ollessa. On mielenkiintoista tarkastella sitä, millaiseksi äidin rooli asettuu näissä tilanteissa perheen isän ollessa huumausaineiden vaikutuksen alaisena kotona sekava ja pelottava:

H: No tota miten sun vaimo näis tilanteissa sitte toimi, oliko hän siis paikalla vai?

M2: Mm, suurimmaks osaks oli paikalla mut sit silloin kun esimerkiks mää kaatuilin siä ja konttasin ja istuin siä sikiöasennossa ja se tuli töistä kotiin ja se näki mut nii, se vetäs litsarin.. Ja ihan oikees- niinku, tarpeeseen tuli. Ei harmittanu yhtään. (--)
Sil on sellanen et se on yrittäny pitää lapset sillai et ne ei nää, tai lapset erossa. Et suojelee lapsii.

H: Joo.

M2: Ja sitte, sitte pitäny mut hengissä.

Haastatteluissa kuvautui tällaisissa tilanteissa äidin lähes suunnattomaksi luonnehdittava vastuu lapsista, perheestä ja päihdeongelmasta kärsivästä kumppanista – jopa tämän hengestä. Tässäkin äiti näyttäytyy perheenjäsenenä, joka pitää lankoja käsissään ja on paikoittain kohtuuttomanakin kuvailtavissa olevassa vastuussa sekä lapsista että kumppanistaan.

Miesten tarinoissa lasten äiti näyttäytyi suojelijana, joka hääsi humalaisen isän pois kodista, otti vastuun lapsista ja rajasi tilaa, jossa isä käytti päihteitä. Näiden lisäksi äiti näyttäytyi aineistossa jonkinlaisen **asiantuntijan** tai ammattikasvattajan roolissa. Kuten toimiessaan isyyden tilojen ja ajan rajaajana, myös asiantuntijana äidillä katsottiin olevan sellaista valtaa, tietoa tai taitoa, jota isältä ei löytynyt.

M3: Nii ja kyl niinku hänen äitinsä on kehunu et kyl mä niinku olen, ja kyl hän on varmasti nähnyki mä olen monennäköstä mut kuitenkin. Jotenki tyytyväinen itteeni jos ottaa vaik viis vuotta pois ni se olis jo siinä sit.

H: Joo, joo. Et onnistumisia on ollu ehdottomasti.

Äitiin viitattiin aineistossa edellä olevan otteen mukaisesti silloin, kun haastateltavat kertoivat, millaista palautetta olivat lasten äidiltä saaneet omasta vanhemmuudestaan ja toiminnastaan isänä. Tämä kertoo siitä, että lasten äidillä katsottiin olevan vanhemmuuden suhteen jonkinlaista auktoriteettia, ja hänen mielipiteensä merkitsi haastateltavalle jotain. Lasten äitiin viitataan asiantuntijana, jonka arvio lisää haastateltavan sanoman uskottavuutta ja vahvistaa tämän oman käsityksen siitä, että tämä on ollut hyvä isä. Näin hän pyrkii vakuuttamaan puheensa yleisön, haastattelijan, omasta kun-

nollisuudestaan vanhempana. Oletuksena on tällöin, että myös haastattelija ymmärtää äidin kategorian vahvuuden ja auktoriteetin.

Ensimmäisiä vihjauksia symmetrisempään isä–äiti-suhteeseen oli aineistossa löydettävissä niistä kuvauksista, joissa miehet korostivat tasapuolisesti jakautunutta vastuuta ja vaivannäköä lasten kasvatuksessa ja hoidossa. Tällöin miehet edellyttivät molempien vanhempien antaman panoksen ja sen merkityksen tunnustamista. Isä, välillä poissaolevakin sellainen, kuvastui lapsen kannalta tärkeänä.

M4: Ja vaik mä olen aika vähän nyt ollu oman lapseni kanssa tekemisissä ni mä olen niinku, häne äitinsä sekä minä ni, ollaan niinku saatu hänestä mun mielestä niinku oikeenki erinomane lapsi.

Edellä haastateltava kuvaa isän ja äidin kesken tasapuolisesti jakautuvaa vastuuta siitä, että lapsen kasvatusta on onnistunut. Haastateltava korostaa, että lapsen ovat kasvattaneet yhteistuumin äiti ja isä siitakin huolimatta, että isä on ollut lapsen kanssa tekemisissä varsin niukasti. Vaikka äiti on ollut lapsen lähivanhempi, isän panos lapsen kasvatukseen ja elämään näyttäytyy tärkeänä ja kiitoksen arvoisena. Äiti ei saa yksinomaan kunniaa lapsen pärjäämisestä.

Siihen, että isän ei tarvitse olla säännöllisesti tai useasti lapsensa kanssa tekemisissä saadakseen yhtä lailla tunnustusta vanhempana toimimisestaan, linkittyy tässä tutkimuksessa ajatus niin sanotusta riittävästä isyydestä, jota olen käsitellyt aikaisemmin luvussa 5.4. Vaikka haastateltava ei ole konkreettisenä hahmona ollut tekemisissä lapsensa kanssa pitkään aikaan, jo lapsen tieto siitä, että isä on olemassa, on mahdollista nähdä merkityksellisenä ja tärkeänä. Johdonmukainen ja pysyvä äitiys mahdollistaa isän läsnäolon katkonaisuuden tai ajoittumisen vain tietyille ”tärkeimmälle iälle” ilman, että se on lapselle epäedullista.

Selkeämpi symmetrinen suhde isän ja äidin välillä linkittyi tässä tutkimuksessa esiin tulleiden hyvän ja vastuullisen isän sekä läsnä olevan ja omistautuneen isän kategorioihin. Haastateltavat kuvasivat itseään monin tavoin lastensa hoitajina ja konstruoivat itsensä isinä, jotka olivat kokonaisvaltaisesti sitoutuneita perheeseensä. Tällöin viitattiin jaetun vanhemmuuden diskurssiin (Vuori 2001, 126–128; Vuori 2004, 45–47), joka haastaa äidinhoivan diskurssin ja äidin aseman lasten ylivoimaisena hoivaajana ja ensisijaisena kasvattajana.

M1: Kumpiki hoiti lapsia ja ku toinen oli töissä ni toinen hoiti ja päinvastoin.. Et kummatki teki ihan kump- kaikkia hommia, hoiti lapsia kummatki ja... (tauko) Et mäki monesti kun vaimo oli iltavuorossa ni kaikki iltatoimet ja sitte nukkumaan.

Edellä olevan otteen kaltaisiin tasa-arvoisen isän eli vanhemmuuden tasa-arvonmallin (Vuori 2004; ks. 7–8 tässä tutkimuksessa) mukaisiin kuvauksiin kuuluivat haastattelemieni miesten kertomukset osallistumisesta arkiseen hoivaan ja vanhemmuuteen liittyviin kodin tehtäviin. Jotkut haastateltavista korostivat, että erillisiä miesten ja naisten tehtäviä pikkulapsiperheen kotona ei ollut, vaan sekä isä että äiti osallistuivat kaikkiin töihin. Tällainen työnjako näyttäytyi isän ja äidin sopimuksena ja aikatauluista johtuvana joustona ja käytännön järjestelyinä.

M2: Tai niinku yleensäki, ikävä ku tuntuu et miesten täytyis tehdä niinku miesten hommat. Naiset tekee ruuan ja kasvattaa lapset.

H: Nii, nii justiinsa.

M2: Meillä ei oo niinku siihen nähden yhtään perinteiset normit et molemmat tekee ja, minkä pystyy.

Otteessa haastateltava kuvaa vanhemmuuden ja kodin tehtävien jakautumista yleisellä tasolla niin, että molemmat tekevät sen, minkä pystyvät. Haastateltava suhtautuu kriittisesti paineeseen jakaa työt sukupuolen mukaisesti niin, että äiti on perheessä vastuussa naisille perinteisesti kuuluvista tehtävistä kuten ruuanlaitosta ja lasten kasvatuksesta, ja vastakohtaisesti isälle kuuluvat ”miesten hommat”, joiden sisältö jää otteessa avaamatta. Haastateltavan sanoista on nähtävissä ylpeyttäkin siitä, että heidän perheessään tällainen työnjako ei ole toteutunut.

Tehtävänjaon käytännönläheisestä puolesta siirtyminen isän hoivaamisen kykyihin, haluihin ja kapasiteettiin tuo esille aineistossani esiintyneen hoivaavan isän mallin. Jaetun hoivan mallissa mies pystyy toimimaan isänä kuten äiti. (Vuori 2004, 44–45; ks. 7–8 tässä tutkimuksessa) Seuraavassa otteessa haastateltava kuvaa yksityiskohtaisemmin perheen arkea ja isän hoivaa:

M3: Ajattelen, no niin nuorena sit (--) Ni eihän sitä sillon, nyt ku ajattelee nii sillon ole halunnu olla kaikist viisain, mut tälleen jälkeen päin ajatellen et kyllähän mä tykkäsin tosi paljon, eikä meidän vauvalla ei sille ikinä kaupasta, mä keitin itte kattilallisen perunaa ja parsakaalia ja ja näitä soseutin, niitä hän sai ja joskus harvoin ku johonkin mentiin ja oli kaupan ruokaa niin eihän se syöny sitä tietenkään (nauraa). Ku eihän se niinku, eihän se oo hyvää siihen verrattuna ku itte tekee. Et kyl mä niinku hoisin oman leiviskäni ja ihan et, kyl mä paljon tykkäsin. Ja vaihdoin vaippoja ihan tällain näin.

Otteessa hoivaa rakennetaan erityisesti ruuan kautta. Haastateltava kuvaa, miten lasten hoivaaminen on arjessa sujunut ja toteutunut. Samalla hän mainitsee aidosti nauttineensa lapsen ja perheen arkeen osallistumisesta. Haastateltava korostaa omaa kyvykkyyttään lasten hoitoon ja hoivaan, ja painottaa taitojaan ja tarpeellisuuttaan:

H: Mitä sä ajattelisit et mikä on se isoin tekijä mikä vaikutti siihen et heistä tuli taval-
laan niin tasapainosia?

M3: No kyl mä, kyl mä itteeniki tässä kohtaa nostan jalustella, mä olin niitten kans niin
paljo ku vaimo oli niinku vuorotöis. Oli iltavuoroo, yövuoroo, aamuvuoroo ni, kuka
siellä kotona sit oli päivät ku meni itte illalla töihin.

H: Mm.

Symmetrinen suhde kuvautui miesten puheessa tavoiteltavana ja ihailtavana isyytenä (sukupuolvi-
kertoimuksissa), ja sen toteutumisen muodoista puhuttiin ylpeästi. Nykyvanhemmuuden vallitseva
ihanne onkin jaettu vanhemmuus ja ideaalimies on lapsiaan hoivaava isä. Ajatus oli aineistoni mies-
ten kesken selvästi sisäistetty, ja tähän kuvaan haastateltavat sovittelivat itseään luonnehtiessaan
pikkulapsiperheen arkea ja vanhempien kesken jakautunutta vastuuta.

Kuten aiemmin on esitetty, tämän tutkimuksen aineistossa miehet kielsivät koskaan olleensa väki-
valtaisia lapsiaan kohtaan, ja puhuivat aktiivisesti tällaista päihdeongelmaisiiin miehiin liitettyä kult-
tuurista oletusta vastaan. Ainoa vihjaus väkivaltaan liittyi vaimoon, mikä jälleen kääntää vanhem-
pien ja sukupuolten valtasuhteet epäsymmetriseen asetelmaan. Perinteisen miehen ja maskuliinisen
isän mallissa voidaan katsoa, että miesten tehdessä väkivaltaa tuntemilleen naisille, he samal-
la ”osoittavat olevansa miehiä”, ja ”miehenä oleminen” voi samanaikaisesti merkitä väkivaltaisuut-
ta. Kyseessä on miesten sukupuolistunut tapa viitata itseensä ja väkivaltaan. (Hearn 1999, 254.)
Seuraava ote oli aineistossa ainoaa laatuaan ja viittaa perinteisen miehisyyden patriarkaalisiin ja
väkivaltaisiin piirteisiin:

M5: Juu siinä tietenki se varmaan et tuo mä en oo kotona ollu mitenkää niinku pahapäi-
nen känniskää sit et... paitsi tietysti jotain suukopua tullu.

H: Ni, ni. Nii toisin ku sit taas sun oma isä.

M5: Nii mä luulen et sieltä on jääny se joku sinne takaraivoon.

H: Ni... (tauko) Mut et teillä ei oo ollu sellasia väkivaltatilanteita?

M5: Eei... Kyllä tietysti emäntää joskus tukasta vähän kiikuttanu.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuksessani olen tarkastellut päihdeongelmaisten miesten puheessa esiintyviä isyyden kuvauksia. Tavoitteenani on ollut tuoda esiin isäkategorioita ja puhumisen tapoja, joilla miehet tuottavat itseään isänä suhteessa kulttuurisesti määrittäviin kategorioihin, sekä purkavat ja uudistavat päihdeongelmaisen isän kategorian sisältöä. Samoin olen tarkastellut isyyden määrittymisen tapoja suhteessa äitiyteen. Aineistoni koostuu viiden päihteitä ongelmallisesti käyttäneen miehen avoimesta teemahaastattelusta, jotka olen analysoinut jäsenyyuskategoria-analyysin työkalujen avulla. Tutkimuksessani olen sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti lähestynyt haastattelupuhetta ja haastateltavien kokemuksia suhteessa kulttuuriin, jonka nähdään jäsentävän kaikkea toimintaa ja sosiaalista järjestystä. Todellisuus rakentuu kielen avulla ja on siten aina aikaan ja ympäröivään kulttuuriin sidottua. (Burr 2015, 2–5.)

Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyneet kuvaukset on jaettu isyyuskategorioiksi, jotka olen jakanut joko hyväksyttävään ja vahvaan tai hauraseen ja ohenevaan isyyteen linkittyviksi. Ohenevaan isyyteen kuuluviin kategorioihin liittyvät kuvaukset painottavat isyyden negatiivisina ja ongelmallisena pidettyjä piirteitä. Ohenevan isyyden vastakohtaksi asettuu vahvistuva isyys, joka edelleen jakautuu vastuulliseksi, osallistuvaksi ja hoivaavaksi isyydeksi. (Vrt. Huttunen 2001, 153–154.) Aineistossani isät toistavat kulttuurissamme tarjolla olevia mallitarinoita, peilaavat itseään näitä vasten tai asettuvat tietoisesti taistelemaan niitä vastaan. Samalla he tulevat osallistuneeksi isien päihteidenkäyttöön liittyvien kulttuuristen uskomusten kierrättämiseen ja tuottamiseen.

Kulttuurisesti hyväksyttäviä piirteitä korostavaa, vahvempaa isyyttä kuvataan tässä tutkimuksessa hyvän ja vastuullisen isän, läsnä olevan ja omistautuneen isän, leppoisan ja harmittoman isän sekä riittävän isän kategorioiden avulla. *Hyvän ja vastuullisen isän* kategoriassa haastateltavat vastustavat ajatusta siitä, että omalla päihteidenkäytöllä olisi ollut kielteisiä vaikutuksia vanhemmuuden laatuun tai lasten elämään. Vastuullinen isyys korostuu haastateltavien puheessa lapsista hoitoon hakeutumisen motivoivana tekijänä, eroratkaisuista ja päihteidenkäytön rajoittamisesta kodin ulkopuolelle. Aineistossa esiintyvät hyvän ja vastuullisen isän kuvaukset tulevat lähelle normatiivista pikkulapsiperheen isyyttä tai eron jälkeisen etäisyyden kuvausta. Tällöin eroksi niin sanottuun tavalliseen vanhemmuuteen asettuu ainoastaan normista poikkeava tai liiallinen päihteidenkäyttö, joka nähdään miehen henkilökohtaisena ja isyydestä erillisenä ongelmana.

Hyvän ja vastuullisen isän kategoriassa haastateltavat tuottavat selonteoillaan itsensä tavallisiksi, ei normista poikkeaviksi vanhemmiksi. *Läsnä olevan ja omistautuneen isän* kategoriassa miehet sen sijaan pyrkivät selonteoillaan erottautumaan ylöspäin ja tällä tavoin rakentamaan isyytensä paikoin jopa ”parempana” kuin keskivertoisän. Haastateltavien puheessa korostuvat uuden isyyden mallitarinan ja psykologisen isyyden mahdollisuudet monipuolisempaan isänä olemiseen ja läheisempään tunnesiteeseen lasten kanssa. Läsnä olevalle ja omistautuneelle isälle isyys näyttäytyy keskeisenä omaa minäkuvaa rakentavana ja merkityksellisenä asiana elämässä.

Kulttuurissa tunnistettua ja kiertävää tarinaa väkivaltaisesti käyttäytyvästä päihdeongelmaisesta isästä vastustetaan aktiivisesti *leppoisan ja harmittoman isän* kategoriassa. Pyrkimyksistä olla selvinpäin lasten seurassa siirrytään sen perustelemiseen, miksi päihteidenkäyttö lasten läsnä ollessakin on ollut ongelmatonta. Haastateltavat orientoituvat selonteoillaan kysymykseen isän päihteidenkäytöstä asiana, joka voidaan nähdä lapsen kannalta ongelmallisena tai arkea häiritsevänä. Kategorian poikkeavan jäsenen tuottamisen kautta haastateltavat tulevat samalla uusintaneeksi tällaisen kulttuurisen mallitarinan olemassaoloa.

Riittävän isän kategoriaan kuuluu jo vihjeitä sellaisista ominaisuuksista, joita voidaan kuvata isyyden haurastumisen käsitteen kautta. Konkreettisesta isänä toimimisesta voidaan riittävän isyyden kategoriassa muistelun avulla siirtyä tunnetasolla säilyvään isyyteen. Riittävä isä voi kuvautua myös läsnäolona lapsen elämän tärkeimmän iän tai kehitysvaiheen aikana. Äärimmillään riittävä isyys voidaan nähdä niin, että lapsi ainakin tietää, että tällä on olemassa isä.

Hauras ja oheneva isyys kuvautuu poissa olevan ja etäisen isän, syyllisen isän sekä kadonneen isän kategorioissa. *Poissa olevan ja etäisen isän* kategoria rakennetaan vertailujen ja erityisesti sukupolvikertomusten kautta. Haastateltavien oma isyys määrittyy perinteisen isyyden mallitarinan kautta, ja siihen liitetään puheessa lähinnä kielteisiä piirteitä. Isyys näyttäytyy etäisenä niin konkreettisella kuin emotionaalisella tasolla. Uuden isyyden mallitarina kuvastuu haastateltavien puheessa ihailtava ja tavoiteltavana ”hyvänä” isyytenä, jolloin omaan isyyteen suhtaudutaan kriittisesti.

Syyllisyyden ja katumuksen tunteet korostuvat *syyllisen isän kategoriassa*, jossa negatiiviset seuraukset lasten hyvinvointiin ja vanhemmuuden laatuun näyttäytyvät välillisinä ja välittöminä. Syyllisyys liittyy sekä menetettyyn aikaan että pelkoon siitä, että isän käyttäytyminen olisi jollain tavalla vahingoittanut lapsia pysyvästi. Syyllisyyttä on nähtävissä myös silloin, kun haastateltavat eivät

näytä uskaltavan odottaa tai toivoa läheisempää suhdetta lapsiinsa myöhemmässäkin elämänvaiheessa.

Kadonneen isän kategoriassa haastateltavat kuvaavat ajanjaksoja, jolloin he eivät olleet lainkaan mukana lasten elämässä. Ongelmallinen päihteenkäyttö näyttäytyy salattavana ja hävettävänä. Tässä luvussa esitän kuitenkin ajatuksen siitä, että isä on kenties kadonnut vasta silloin, kun tämä on irtaantunut perheestään ja lapsistaan sekä konkreettisesti että tunnetasolla. Aineistoni miehistä jokaisen voidaan jossain kohtaa elämäkulkua katsoa asettuvan muihin esittämiini isäkategorioidiin, mutta kokonaisvaltaisesti isyydestä vieraantumista kuvaa ainoastaan yksi haastateltava. Kadonnut isä on yhä lapsen biologinen isä, mutta muiden isyyden osa-alueiden, erityisesti tunne- ja kiintymispohjaisen puolen jäädessä toteutumatta, itseä on vaikea nähdä isänä.

On epäilemättä vanhanaikaista uskoa, että päihdeongelmaisen henkilön vanhemmuus olisi poikkeuksetta huonoa ja heikkoa (esim. Oksanen 2006, 80). Toisaalta useat tutkijat ovat olettaneet, että vastuullinen vanhemmuus ei pääse kaikin tavoin toteutumaan päihdeongelman varjossa. Myös käsillä oleva tutkimus osin vahvistaa tätä oletusta. Yritykset toimia vastuullisena isänä näyttävät ainakin tilapäisesti kaatuvan niissä tilanteissa, kun päihderiippuvuus on vahvempi kuin kyky huolehtia lapsesta. Näyttää kuitenkin siltä, että päihderiippuvuus pystyy harvoin poistamaan vanhempana toimimisen halua kokonaan. Päinvastoin, tämä tutkimus nostaa esiin isien halukkuuden ja kulttuurisesti hyväksytyt pyrkimykset toimia vastuullisena vanhempana lapsilleen. Lisäksi miesten vanhemmuus näyttäytyy pahimmillaankin enemmän puutteellisena ja ristiriitaisena kuin täysin särkyneenä.

Aineistossa isyyden eri muodot ja painotukset vaihtelevat miesten elämäkulun ja -jaksojen aikana. Isyyden historiaan saattaa kuulua aikakausia, jolloin miehet määrittyivät pikkulapsiperheen vastuullisen perheenisän kategoriajäsenyyden kautta, ja toisaalta sellaisia ajanjaksoja, jolloin isyys näyttäytyy joiltain osin ongelmallisena, puutteellisena tai jopa täysin kadonneena. Joskus ainoa side lapsen näyttää olevan juridisen vanhemmuuden tuoma elatusmaksuvelvollisuus tai toisaalta isyyden tunnepohjainen puoli silloin, kun lapsi ei muutoin ole läsnä haastateltavan elämässä.

Haastateltavat käyttävät vakiintuneita kategorioita kuvatessaan itseään tai tietynlaisia ihmisiä. Minä rakentuu suhteessa muihin, ja oma isyys vertautuu jatkuvasti joko muiden ympärillä olevien miesten vanhemmuuteen, tai kulttuurissa kiertäviin kategoriavaihtoehtoihin. Kategorioiden kautta haastateltavien puheessa rakentuu ikään kuin kulttuuristen isähahmojen lajitelma, jota miehet jäsentävät,

arvottavat ja johon he omaa isyyttään peilaavat. Myös se, minkä kategorian kriteereistä käsin henkilöä tarkastellaan vaikuttaa siihen, määrittyykö hän isänä epäonnistuneena. Jos haastateltava vertaa poissa olevaa isyyttään vanhemmuuden ihannekuviin, hän saattaa näyttäytyä monin kerroin epäonnistuneena isyyteen liitettyjen vaatimusten ja odotusten täyttämässä. Miehillä syntyy selontekovelvollisuus, jolloin he tuottavat itsestään ja muista kriittisiä moraalisia arvioita (ks. Juhila 2012, 206).

Isä-äiti-kategoriaparin tarkastelussa vanhempien suhde näyttäytyy tässä tutkimuksessa epäsymmetrisenä silloin, kun äidin rooli korostuu selvänä ja vastuullisena vanhempana tai vanhemmuuden portinvartijan ja asiantuntijan positioista käsin. Vanhemmuuden epäsymmetrinen suhde linkittyy hauraaseen ja ohenevaan isyyteen ja on silmiinpistävänsä silloin, kun isä joko irtisanoutuu tai irtisanoitetaan tehtävistään. Symmetrisempää vanhemmuutta on löydettävissä silloin, kun isät kuvaavat pikkulapsiperheessä isän toteuttamaa perushoivaa tai arjen kasvatusvastuun tasapuolista jakautumista. Vanhemmuuden symmetrinen suhde kuvautuu tavoiteltavana ja ihailtavana.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on argumentoitu, että isän päihteidenkäyttö näyttäytyy usein yleisesti ymmärrettävämpänä ja hyväksyttävämpänä kuin äidin. Tässäkin tutkimuksessa isä-äiti-kategoriaparin tarkastelun perusteella vaikuttaa siltä, että perhe kestää paremmin isän kuin äidin ongelmallista päihteidenkäyttöä. Toisaalta tutkimuksessa on nähtävissä isän kategorian toissijaisuus suhteessa äidin kategorian ylivoimaisuuteen. Vanhemman jäsenkategoria on ikään kuin sukupuolitunut feminiiniseksi.

Nykyvanhemmuuden vallitseva ihanne näyttää olevan jaettu vanhemmuus, ja ideaalimies on lapsiaan hoivaava moderni isä. Aineistossa perinteisen isyyden mallitarinaa toistava mies vertautuu heikompana uuden isyyden mallitarinan tavoiteltavaan, monimuotoiseen ja läheisempään vanhemmuuteen. Biologinen isyys näyttäytyy miesten puheessa riittämättömänä, ja mikäli psykologinen isyys ei toteudu, se saattaa vaarantaa tai hävittää käsityksen itsestä isänä. Toisaalta yksi tutkimukseni merkittävistä löydöksistä on se, että myös ongelmallisimpia puolia korostavaan isyyteen on liitettävissä odotuksia ja toiveita. Suvi Keskinen (2005, 44) puhuu ilmiöstä ”mahdollisuuksien isyytenä”. Käsilä olevassa tutkimuksessa jopa niukimpiin isyyden muotoihin voidaan liittää toive isyyden uudesta vahvistumisesta.

Kategorioiden luoma sosiaalinen todellisuutemme on hyvin kiehtova ja täynnä kyseenalaistamattomia ristiriitoja. Kategoria- ja sanavalintoja voidaan tarkastella kriittisesti niin arkielämässä kuin tutkimuksen kentillä. Päihdeongelman ja vanhemmuuden yhdistävissä tutkimuksissa puhutaan usein päihdeperheistä, päihdeisistä ja päihdeäideistä. Tällaisia hyvinkin rajoittavilta kuulostavia kategorioita käytetään ilman, että niitä pysähdytään pohtimaan tai problematisoimaan. Aloitin myös itse tutkimusprosessini käyttämällä haastateltavistani käsitettä ”päihdeisiä”. Kategoria-analyysiin perehtyminen auttoi minua avaamaan silmiäni sille, kuinka automaattisesti teemme kategorisointeja itseltämme ja toisista ihmisistä ympärillämme. Emme juurikaan pysähdy kriittisesti pohtimaan kategorisoinnin voimaa ja niitä seurauksia, joita sillä voi omissa ja muiden elämässä olla.

Kategorisointi on kuitenkin oleellinen osa arjen toimintaa, emmekä pystyisi navigoimaan sosiaalisessa todellisuudessa ilman luokitteluja tai tilanteisiin ja ihmisiin liitettäviä oletuksia. Kategorisoinnilla onkin kaksi puolta: se sekä ylläpitää yhteiskunnallista ja kulttuurista yhteisymmärrystä ja helpottaa ihmisten kohtaamisia, että ylläpitää eriarvoisuutta ja luo leimattuja identiteettejä ja kielteisiä stereotyyppioita. (Juhila 2004, 24–25.) Käyttämällä yhtä kulttuurista kategoriaa, ihmisten moninaisuus saattaa unohtua. Jos esimerkiksi päihdeongelmaisten miesten isyyttä tarkastellaan vain ongelman näkökulmasta, isien moninaisuus ja vanhemmuuden vahvuudet jäävät huomiotta. Kategoria-analyysin avulla esille tullut olennainen tulos tässä tutkimuksessa on päihdeongelmaisen isän kategoriaan liittyvä moninaisuus, sillä jo se, että yhden haastateltavan elämän varrella isyys saa monia eri muotoja, puhuu sitä vastaan, että päihdeongelmaisen isän kategoria olisi yksiselitteinen tai tyhjentävä. Tiivistetysti voidaan todeta, että isyys on ajassa ja paikassa muuttuva ilmiö sekä henkilökohtainen kokemus, jota puheessa suhteutetaan kulttuuriin kuviin isänä olemisen tavoista.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut luoda objektiivisia ja yleispäteviä tuloksia, eivätkä tutkimuksen teoreettis-metodologiset lähtökohdat ja käytetyt menetelmät tätä tavoitetta tukisikaan. Sen sijaan olen pyrkinyt kuvaamaan erilaisia tapoja, joilla päihdeitä ongelmallisesti käyttävät miehet rakentavat isyyttään ja uusintavat, uudelleenmäärittelevät tai vastustavat ominaisuuksia, joita heihin yleisesti liitetään. Tämän tutkimuksen näkökulmasta isyyttä tuotetaan vuorovaikutuksessa paikallisesti ja tilanteisesti suhteessa ympäröivään kulttuuriin. Tutkimukseni otos on määrällisesti pieni mutta laadullisesti monipuolinen ja -muotoinen. Haastateltavat ovat eri elämäntilanteissaan melko heterogeeninen joukko. Kaikilla on kuitenkin tiettyjä yhteisiä tekijöitä, joita ovat esimerkiksi asiak-

kuus päihteidenkäyttöön keskittyvässä hoito- tai asumisyksikössä sekä ajankohtaista psyykkistä sairastamista. Jatkossa olisi hyödyllistä tutkia aihetta runsaamman aineiston avulla.

Tutkimuksen toteuttamisen suhteen voi kriittisesti pohtia haastattelupaikan valintaa instituutioissa, joissa miehet tulivat määritellyksi ensisijaisesti potilaina tai päihdeongelmaisina. Haastattelupaikan valinta vaikuttaa merkittävästi miesten tapaan puhua. Toisaalta omien tuolloisten resurssien puitteissa haastattelujen suorittaminen miesten hoitopaikoissa oli taloudellista ja turvallista. Miesten näkökulmasta tämä oli myös vaivattomin vaihtoehto, sillä haastattelut aikataulutettiin samalle päivälle jona miehet olivat yksiköissä, eikä haastatteluja varten tarvinnut erikseen lähteä minnekään.

Toinen tarkastelun arvoinen asia on haastateltavien valikoituminen tutkimukseen. Haastateltavat löytääkseni olen lähettänyt haastattelupyynnön toimipisteiden työntekijöille, jotka ovat edelleen esittelleet sen asiakkailleen. Tässä tilanteessa on mahdollista, etteivät työntekijät ole tarjonneet haastatteluun osallistumisen mahdollisuutta niille asiakkailleen, joita eivät ole arvioineet sopiviksi tutkimushaastatteluun tai vanhemmuuden aiheesta puhujiksi. Nähdessään haastateltavat miehet asiakkaina tai potilaina, on mahdollista, että työntekijät ovat suosittelleet haastatteluun osallistumista erityisesti niille miehille, joiden ovat kokeneet mahdollisesti hyötyvän vanhemmuuden teeman käsittelystä. Vaikka haastattelupyynnö on ollut tarkoitus esittää kaikille miehille yksiköiden yhteisessä viikkopalaverissa, voi olla, että niitä miehiä, joiden voinnin ei ole katsottu olevan tarpeeksi vakaa tunteita herättävästä aiheesta puhumiseen, ei ole ohjattu pohtimaan osallistumisen mahdollisuutta. On mahdollista, että aineisto olisi voinut muotoutua hyvinkin erilaiseksi.

On myös tärkeää jälleen kerran korostaa, että haastateltavat tietävät, kenelle he tilanteessa puhuvat ja mistä positiosta käsin. Päihdeongelmaisen isän ongelmallinen kategoria on automaattisesti mukana haastattelutilanteessa. Aineistoa analysoitaessa on lisäksi tärkeää huomioida, että haastateltavien puhe on suunnattu sosiaalityön tutkijalle ja nuorelle naishenkilölle. Tähän liittyen voidaan pohtia, millaista jaettua ymmärrystä haastattelun teemoista tilanteen osapuolilla voidaan katsoa olevan. Miesten tuottama puhe olisi ollut hyvin erilaista, mikäli vuorovaikutuksen kumppanina olisi ollut henkilö, jolla itselläänkin on läheistä, henkilökohtaista kokemusta aiheesta, verrattuna haastattelijaan, joka ei omassa arkielämässään ole tekemisissä ilmiön kanssa.

Isyyden, päihteidenkäytön ja miehisisyyden yhdistävien tutkimusten kenttä on vielä lähes täysin koskematon. Ylipäätään vanhemmuutta käsittelevien tutkimusten joukossa naisia ja äitejä koskeva tut-

kimus näyttää paitsi runsaslukuisemmalta, se myös ottaa huomioon perheen ja vanhemmuuden laajemmat merkitykset. Jatkotutkimuksessa fokusta olisi mahdollista laajentaa monin tavoin. Tämänkin tutkimuksen aineistoa olisi ollut mahdollista lähestyä monella eri tapaa. Erityisen kiinnostavaa olisi mielestäni jatkaa sukupuolen ja maskuliinisuuden merkitysten yksityiskohtaisempaa tarkastelua suhteessa vanhemmuuteen. Aineistostani löytyi jonkin verran kuvauksia isä-lapsi-kategoriaparista, mutta tutkimusongelman rajauksen vuoksi nämä jäivät tällä kertaa analyysin ulkopuolelle. Jotkut isät puhuivat sukupuolen merkityksestä vanhempi-lapsi-suhteessa, jolloin isänä toimiminen näyttäytyi erilaisena lapsen sukupuolen mukaan. Tutkimusaiheeseen sopisi myös sosiaalisten identiteettiteettien lähempi tarkastelu, jolloin olisi mielenkiintoista pohtia, millaisiin muihin kategorioihin miehet itsensä liittävät, ja onko vanhemman tai isän kategoria se, jonka avulla he ensisijaisesti itseään määrittävät.

Lähteet

Aalto, Ilana (2004) Kerrottu isyys. kahden sukupolven miesten isyyskertomuksia. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Tane-julkaisuja 2004: 6. Helsinki.

Andersson, Maarit (2008) Pidä kiinni –hoitojärjestelmän rakentaminen. Teoksessa Maarit Andersson, Riitta Hyytinen & Marianne Kuorelahti (toim.) Vauvan parhaaksi – kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva-aikana. Pidä kiinni –hoitojärjestelmä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Autonen-Vaaranieniemi, Leena (2012) Eroisyyden oikeuttamisen periaatteet. Teoksessa Hannele Forsberg, Leena Autonen-Vaaranieniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 101–122.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedon-sosiologinen tutkielma. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus. Englanninkielinen alkuteos 1966.

Bruun, Kettil (1960) Alkoholisti-käsite. Teoksessa Ihminen ja alkoholi. Väkijuomakäytön tutkimussäätiön julkaisuja n:o 10. Helsinki: Väkijuomakäytön tutkimussäätiö.

Burr Vivien (2015) Social constructionism. London: Routledge.

Catlett, Beth Skilken & McKenry, Patrick (2004) Class-Bases Masculinities: Divorce, Fatherhood, and the Hegemonial Ideal. *Fathering* 2:2, 165–190.

Connell, R.W (1993) The Big Picture: Masculinities in Recent World History. *Theory and Society* 22:5, 597–623.

Cork, Margaret R. (1970) Unohdetut lapset. A-klinikkasäätiön julkaisuja n:o 4. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

Eerola, Petteri & Huttunen, Jouko (2011) Metanarrative of the "New Father" and Narratives of Young Finnish First-time Fathers. *Fathering* 9:3, 211–231.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2010) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola ja Raine Valle (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Featherstone, Brid (2003) Taking Fathers Seriously. *British Journal of Social Work* 33, 239–254.

Forsberg, Hannele (1995) Sosiaalitoimiston Isä: kaivattu, toivottu, ja uhkaava. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino.

Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

Granfelt, Riitta (2004) Marginaalitarinoita – asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 197-221.

Hautanen, Teija (2005) Bypassing the relationship between fatherhood and violence in Finnish policy and Research. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen ja Keith Pringle (toim.) Tackling Men's Violence in Families. *Nordic Issues and Dilemmas*. Bristol: Policy Press, 67–82.

Hearn, Jeff (1999) Miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta kriittisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere: Tampere University Press.

Hellsten, Tommy (1994) Virtahepo olohuoneessa. Läheisriippuvuus ja sisäisen lapsen kohtaaminen. 14.painos. Helsinki: Kirjapaja.

Heritage, John (1996) Harold Garfinkel ja etnometodologia. Suomentanut Ilkka Arminen. Helsinki: Gaudeamus. Englanninkielinen alkuteos 1984.

Holmberg, Tiina (2003) Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Helsinki: A-klinikkasäätiö / PERHO-projekti.

- Holmila, Marja (1993) Alkoholistin läheiset. *Alkoholipolitiikka* 58:6 1993, 437–444.
- Holmila, Marja (2001) Perhe, päihteet ja sukupuoli. *Yhteiskuntapolitiikka* 66: 1, 55–62.
- Huttunen, Jouko (1999) Muuttunut ja muuttuva isyys. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Tampere: Tampere University Press, 169–193.
- Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Itäpuisto, Maritta & Grönfors, Martti (2004) Isä, poika ja pullon henki. Teoksessa: Vilma Hänninen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) (2004) *Muuttuuko ihminen?* Tampere: Tampereen yliopistopaino, 139–153.
- Jallinoja, Riitta (1983) Suomalaisen naisliikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Helsinki: WSOY.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) (2012) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*. Johdatus kategoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arto (1999) Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus? Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Tampere: Tampere University Press.
- Jokinen, Arto (2000) *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 20-32.
- Juhila, Kirsi (2012) Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*. Tampere: Vastapaino, 175–226.

Juhila, Kirsi (2012) Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri ja moraali. Tampere: Vastapaino, 131–174.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012) Katogoria-analyysin juuret. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri ja moraali. Tampere: Vastapaino, 17–44.

Kaganas, Felicity & Day Sclater, Shelley (2004) Contact DIsputes: Narrative Constructions of "Good" Parents. *Feminist Legal Studies* 12:1, 1–27.

Kekäle, Jari (2007) Postmoderni isyys ja uskonnollisuus – tarinallinen näkökulma. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 19. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Keskinen, Suvi (2005) Commitments and contradictions: Linking violence, parenthood and professionalism. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen ja Keith Pringle (toim.) Tackling Men's Violence in Families. *Nordic Issues and Dilemmas*. Bristol: Policy Press, 31–48.

Kolehmainen, Jani & Aalto, Ilana (2004) Johdanto isyyksien tutkimiseen. Teoksessa Ilana Aalto & Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino.

Kosonen, Ulla (2011) Päihdeongelmaisten miesten tarinoita isyydestä. *Yhteiskuntapolitiikka* 76:6 2011, 678–686.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta – Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 98–114.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuusi, Hanna (2006) Suomalaisten naismatkailijoiden alkoholikokemuksia 1960- ja 1970-luvuilla. Teoksessa Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö & Hanna Kuusi (toim.) (2006) Alkoholin vuosisata.

Suomalaisten alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 122. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 402–434.

Lammi-Taskula, Johanna (2007) Parental leave for fathers? Gendered Conceptions and Practices in Families with Young Children in Finland. STAKES Research Report, 166: Tampere University Press Stakes.

Lupton, Deborah (2000) *Medicine as Culture: Illness, disease and the body in western societies*. London: Stage.

McMahon, Thomas J. & Winkel, Justin D. & Rounsaville, Bruce J. (2007) Drug abuse and responsible fathering: a comparative study of men enrolled in methadone maintenance treatment. *Addiction* 103:2, 269–283.

Nikander, Pirjo (2010) Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa Johanna Ruusu vuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino: Tampere, 242–268

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa – Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Nätkin, Ritva (2006) (toim.) *Pullo, pillerit ja perhe: Vanhemmuus ja päihdeongelmat*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Nätkin, Ritva (2009) Alkoholi ongelmainen perheessä – vieras ja sopimaton. Teoksessa Riitta Jalilinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 63–82.

Oksanen, Susanna (2006) Alkoholi ongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään. Tutkimus *Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden* välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960–2004. *Monistesarja* 55. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

Pietilä, Ilkka (2010) Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Johanna Ruusu vuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino: Tampere, 212–241.

Pirskanen, Henna (2011) Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Helsinki: Väestöliitto.

Pohjola, Anneli (2009) Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 69–89.

Punamäki, Raija-Leena & Belt, Ritva & Rantala, Mari & Posa, Tiina (2006) Huumeidenkäytön yhteys äidin mielenterveyteen ja lapsen kehitykseen. Kirjallisuuskatsaus intervention tueksi. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) Pullo, pillerit ja perhe: Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: PS-kustannus.

Roivainen, Irene (1993) Lähiö ja sen asukkaat teollisuuden murroksessa. Tutkimus hervantalaisista teollisuustyöntekijöistä. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Johdanto. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Ruusuvuori, Johanna (2010) Vuorovaikutus ja valta haastattelussa – Keskusteluanalyttinen näkökulma. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 269–299.

Sacks, Harvey (1992) Lectures on Conversation. Toimittanut Gail Jefferson, vol. 1. Oxford: Blackwell Publishing.

Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) Rajallisia äitiysidentiteettejä – huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17:2 2009, 104–120.

Taitto, Annikka (2002) Huomaa lapsi – päihdeongelma perheessä. Helsinki: LK-kirjat.

Tigerstedt, Christoffer (1996) Isyys. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) Miehenkuvia. Helsinki: Gaudeamus, 262–269.

Törmä, Tiina (2011) Juovasta äidistä raittiiksi äidiksi – alkoholismista toipumisen prosessi äitien kertomana. Oulu: Oulun yliopisto.

Törrönen, Jukka (2010) Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 180–211.

Valverde, Mariana (1998) *Diseases of the Will: Alcohol and Dilemmas of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van de Mierop, Dorien (2008) Co-constructing Identities in Speeches: How the Construction of and "Other" Identity is Defining for the "Self" Identity and vice Versa. *Pragmatics* 18:3, 491–509.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Vuori, Jaana (2003) Äitiyden ainekset. Teoksessa Hannele Fordberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa – Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.

Vuori, Jaana (2004) Isyyteen mallit ja isien valinnat. Teoksessa Ilana Aalto & Jani Kolehmainen (toim.) *Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.

Vuori, Jaana (2009) Men's choices and Masculine Duties: Fathers in Expert Discussions. *Men and Masculinities* 12:1, 45–72.

Walzer, Susan & Oles, Thomas (2003) Accounting for Divorce: Gender and Uncoupling Narratives. *Qualitative Sociology* 26:3, 331–349.

Julkaisemattomat lähteet

Niittylä, Elisa-Maria (2015) Sukupuoli, vanhemmuus ja päihteet – Päihteidenkäyttäjien vanhemmuus kokemuksena. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopisto.

Liitteet

LIITE 1: Haastattelupyyntö

Maaliskuu 2016

Hei!

Teen Tampereen yliopiston Porin yksikölle sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa päihteitä ongelmallisesti käyttävien miesten isyyskokemuksista. Nyt haen halukkaita isiä osallistumaan tutkimukseen.

Päihteitä käyttävien miesten isyyskokemukset on vähän tutkittu aihe. Koen päihdeongelmaisten isien kokemusten tutkimisen sekä heidän itsensä, lastensa että yhteiskunnan kannalta hyvin tärkeäksi. Työni alustava nimi on *Isyys, päihteet ja sukupuoli – Päihteidenkäyttäjien kokemuksia isyydestä*.

Olisitko kiinnostunut osallistumaan? Tarkoitukseni on haastatella miehiä kahdenkeskisesti avoimen teemahaastattelun avulla. Haastateltaville ei ole kriteerejä iän tai päihdehistorian suhteen: riittää, että elämään kuuluu tai on kuulunut lapsia sekä ongelmalliseksi koettua päihteidenkäyttöä. Haastateltavien toivottu lukumäärä on viidestä kuuteen haastateltavaa.

Haastatteluun tulisi varata aikaa reilu tunti ja se nauhoitetaan tieteellistä analyysiä varten. Mikäli mahdollista, voisimme toteuttaa haastattelun maaliskuun aikana molemmille sopivana ajankohtana. Henkilöllisyytesi ei tule tutkimuksessa esille, eikä tietoja luonnollisesti luovuteta ulkopuolisten käyttöön. Osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja siitä voi myös luopua milloin itse tahtoo.

Toivon, että koet tutkimuksen aiheen tärkeäksi ja olet kiinnostunut tulemaan mukaan tärkeän, isiä koskevan tutkimuksen toteutumiseen. Voit tiedustella asiasta lisää minulta sähköpostitse. Kiitos jo etukäteen!

Yhteydenottoasi odottaen,

Elisa Niittyä

niittyela.elisa.m@student.uta.fi

Tampereen yliopisto

Porin yksikkö

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LIITE 2: Informaatiokirje ja suostumus tutkimushaastatteluun

Tämä on suostumus haastatteluun, jossa tarkastellaan päihteitä ongelmallisesti käyttävien miesten isyyskokemuksia. Haastattelijana toimii Tampereen yliopiston Porin yksikön opiskelija Elisa Niitty-
lä (niittyyla.elisa.m@student.uta.fi).

Haastattelu kestää 1–2 tuntia se nauhoitetaan tieteellistä analyysiä varten. Nauhoitukset tuhotaan heti, kun haastattelut on litteroitu tekstimuotoon. Tekstimuotoiset haastatteluaineistot ovat koko tutkimusprosessin ajan ainoastaan tutkimuksentekijän käytettävissä. Haastateltavan henkilöllisyys ei tule esille tutkimusraportissa ja kaikki tunnistettavuuteen vaikuttavat yksityiskohdat tekstissä poistetaan. Tutkimusraportissa saatetaan käyttää lyhyitä suoria lainauksia haastatteluista, mutta lainaukset esitetään anonyymisti ilman suoria ja epäsuoria tunnistetietoja. Tietoja ja haastattelumateriaalia ei missään vaiheessa luovuteta ulkopuolisten käyttöön. Osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja siitä voi myös luopua milloin itse tahtoo.

Tämän lomakkeen allekirjoittamalla annat suostumuksesi haastattelun toteuttamiseen ja haastattelumateriaalin käyttämiseen tutkimukseni aineistona.

Aika ja paikka:

Allekirjoitus ja nimenselvennys:

Liite 3: Haastattelurunko

TAUSTA

Kertoisitko vähän itsestäsi?

Ikä, nykyinen elämäntilanne?

Kuinka monta lasta sinulla on, kumpaa sukupuolta?

ISYYYS JA VANHEMMUUS

Herättelyä itse aiheeseen:

Mitä ajattelet vanhemmuudesta?

esim. Millaista on hyvä vanhemmuus? Mitä vanhemmuuteen kuuluu? Mitkä ovat vanhemman tehtävät?

...entä isyydestä?

esim. Millaisia isien pitäisi sinun mielestäsi olla? Mikä on isän merkitys lapselle? Millainen on hyvä isä?

Sitten pyydän sinua kertomaan aika vapaamuotoisesti omista kokemuksista isänä.

Kerro vaikka niistä ajoista, kun sinusta tuli isä.

esim. Miltä lapsen saaminen tuntui? Millaisia tunteita se herätti?

Millainen elämäntilanne tuolloin oli?

Mitkä ovat olleet isyydessä hyviä ja huonoja hetkiä?

esim. Mikä isyydessä on ollut vaikeaa? Entä parasta?

Omat vahvuutesi ja heikkoutesi isänä?

Kuvaile itseäsi isänä ja vanhempana. Kuinka luonnehtisit itseäsi isänä? Esimerkkejä?

Miten ulkopuoliset/perheenjäsenet kuvailisivat sinua isänä?

Minkälainen sun oma isä oli?

esim. Onko oman isän esimerkki vaikuttanut omaan isyyteesi tai käsityksiisi isänä olemisesta?

SUHDE LAPSEEN

Miten lapset pärjäävät?

Millaiset välit sinulla on lapsiisi nyt, millaiset ovat olleet eri elämänvaiheissa?

esim. Mitä lapsesi merkitsee sinulle?

Onko suhteissa tapahtunut muutosta? Millaisia, esimerkkejä? Mitä teette/teitte/puuhailitte lapsen kanssa? Minkälaisia lapset ovat/olivat?

Onko sinulla (ollut) tarpeeksi aikaa olla lapsesi kanssa? Miksi, miksi ei?

ISÄN PÄIHTEIDENKÄYTTÖ

Kuinka kuvailisit päihteidenkäyttöäsi?

Kuinka usein, kuinka paljon, säännöllisesti? Eri ajanjaksoilla?

Ajallisuus ja vaihtelu → milloin aloit käyttää, oliko kausia?

Miten muut (perheenjäsenet, ympäristö) ovat (eri aikakausina) reagoineet päihteidenkäyttöön?

Onko isänä oleminen vaikuttanut päihteidenkäyttöösi? Kuvaile miten.

SUKUPUOLI

Miten sukupuoli ilmeni teidän perheen sisällä?

esim. Millainen rooli lasten äidillä on ollut?

Kuinka luonnehtisit itseäsi miehenä? Millaista miestyyppeä edustat? Ominaisuuksia?

Millaiset asiat ovat sinulle miehenä tärkeitä?

TULEVAISUUS

Mitä ajattelet, millaista elämää elät parin vuoden päästä? Entä pidemmällä aikavälillä?

esim. Mitä haluat, mitä pelkää, mitä toivot, mitä uskot, mitä odotat tapahtuvan? Mitkä asiat ovat tärkeitä?

Entä mitä toivot tulevaisuudelta lapsesi suhteen?

Muuta, jotain mitä tahtoisit vielä kertoa?

Jos tuntuu, että tarvitsee puhua tai purkaa keskustelun herättämiä ajatuksia ja tunteita jotenkin, henkilökunta täällä on varautunut kuuntelemaan. Valtakunnallinen kriisipuhelin puh. 010 195 202